

© “Yoshlik” № 10 (251) 2011 y.

O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati muassisligidagi
yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali
1982 yildan chiqa boshlagan.

Jamoatchilik kengashi raisi:
Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:
Akramjon ADIZOV
Feruz MUHAMMADJONOVA
Abulqosim MAMARASULOV
Ahmad OTABOYEV
Minhojiddin MIRZO
Shuhrat SIROJIDDINOV
Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:
Sobir O‘NAR

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Luqmon BO‘RIXON

Mas‘ul kotib:
Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay‘ati:
Bobur ALIMOV
Iqbol MIRZO
Abduqayum YO‘LDOSHEV
Abdusaid KO‘CHIMOV
Sirojiddin SAYYID
Alisher NAZAR
O‘rozboy ABDURAHMONOV

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA
Rassom: Dadaxon BAHODIROV

Ushbu son “Yoshlik” jurnali tahririyatining
kompyuter markazida sahifalandi.

Manzilimiz:
Toshkent. sh.
O‘zbekiston shohko‘chasi, 16-«a» uy.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

MUNDARIJA

MULOQOT

Qodir MIRMUHAMMEDOV. Tarjima ma‘naviy ko‘prik...mi? 2

ADIB XONADONIDA

Jamol KAMOL. Adabiyot – nurli so‘z. 11

NAZM

Abdulla ORIPOV. Yangi she‘rlar. 5

Sirojiddin RAUF. Tinimsiz yonmoqlik – ishqning qiymati!. 28

Nilufar UMAROVA. Tebranadi daraxtlar sekin. 55

DRAMATURGIYA

Erkin A‘ZAM. Farrosh kampirning tushi. 16

NASR

G‘ulom KARIMIY. Temirchilar isyoni. Hikoya. 30

Abduqayum YO‘LDOSHEV. Sehrli kinolar, sirlil kinolar... Esse. 44

TALANT BEK. Bir osmon ostida. Hikoya. 52

Muhammad ZIYO. Yo‘l. Hikoya. 58

BIRINCHI UCHRASHUV

Zuhra NIYOZMETOVA. She‘rlar yozdim yulduzlar uzra. 40

Nargiza YUNUSOVA. Nurafshon etingiz mehringiz ila. 51

Aziza XO‘JAKELELDIYEVA. Yuksaklarga qilaman parvoz. 57

Sadoqat KARIMOVA. Baxtning quchog‘ida bahorni kutsak. 62

NIGOH

Muhammadjon XOLBEKOV. Zulmatdagi nur. 41

INSON KIM?

Zarina RAHMONOVA. Ikki tomchi asal toti. 50

MUTOLAA

Zokir PARDAYEV. Boqqil bu diyorning... 56

YELPUG‘ICH

Umar SAYFIDDIN. Baland poshnalar. 63

Bosishga 26. 10. 2011 yilda ruxsat berildi. Qog‘oz formati 60x84 1/8. Nashriyat hisob tobog‘i 8,7. Indeks 822.
ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot va Axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro‘yxatga olingan.
Jurnaldan ko‘chirib bosilganda «Yoshlik»dan olindi» deb izohlanishi shart.
«O‘qituvchi» NMIU bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 211/11. Adadi 2900 dona.
Toshkent shahri, Yunusobod tumani, Yangishahar ko‘chasi, 1-uy.

ТАРЖИМА МАЪНАВИЙ КЎПРИК...МИ?

Моҳир таржимон Қодир Мирмуҳаммедов билан суҳбат

– XIX асрнинг охири, XX асрнинг бошларида Ўзбекистондаги ижтимоий-сиёсий маънавий-маърифий жараёнлар қадим ва бой ўзбек адабиёти тарихида ғоят муҳим даврлар бўлди. Мамлакат ва халқ ҳаётида юз берган энг улкан бахтсизлик – миллат ва давлат сифатида ўз мустақиллигини йўқотиши зиёлилар руҳиятига катта таъсир этган бўлса-да, бироқ бу тушкунлик даври ҳақиқий ижодкорлар руҳини синдирилмади. Атоқли маърифатпарвар Абдулла Авлоний таъбири билан айтганда «Адабиёт миллат ойнаси» ўлароқ халқ ҳаётида ренессанс даврини бошлаб берди. Ўз ўзидан адабиётда янги жанрлар ва тадқиқотлар пайдо бўлди. Айниқса, ўлкада маданият марказлари ҳисобланган Хива, Қўқон, Тошкент ва Бухоро сингари шаҳарларда янги адабий муҳит пайдо бўла бошлаган эди. Жумладан, адабиётимиздаги зуллисонайн анъанаси ёнида энди аста-секин таржима мактаблари пайдо бўла бошлаганди. Мисол учун, 1880-1890 йилларда ўзбек ўқувчилари Л. Н. Толстой, А. С. Пушкин, А. А. Крилов сингари рус адабиёти намоёндаларининг ижод намуналаридан баҳраманд бўлишган. 1887 йилда илк марта Л. Н. Толстойнинг «Одамлар нима билан тиррик?» ҳикояси ўзбек тилига таржима қилинган. 1899 йили Пушкиннинг «Боқчасарой фонтани», «Шоир» асарлари таржимаси «Туркистон вилоятининг газети» саҳифаларида чоп этилган.

Қодир ака, адабиётимиз тарихидаги бу жараёнларни кузата туриб савол туғилади: таржимачилик ҳам бошқа адабий жанрлар сингари муайян эҳтиёжлар туйфайли пайдо бўлмаганмикин?

– Ҳамонки инсон бу фоний дунёга фақат бир марта келишини биларкан, унда ўзидан сўнг из қолдириш эҳтиёжи пайдо бўлади, албатта. Унда янгилик яратиш, ижод қилиш, фарзандлар тарбиялаб ўстириш, бунёдкорлик қилишга эҳтиёж уйғонади. Сўнг бу эҳтиёжларнинг самарасини кўриб, халқ таъбири билан айтганда, «ишқи йўқ – эшак, дарди йўқ – кесак» бўлиб умр кечирмаганидан кўнгли тоғдек кўтарилади. Буюк Италия сайёҳи Марко Поло жаҳонни кезиш, турфа хил юртлар, мамлакатларни ўрганиш ниятида узоқ сафарга чиқиб, то шимолий Хитойгача етиб борган. Лекин ватанига қайтаётганида у кўп азоб-укубатлар чеккан, асирга тушган, қамоқда ётган бўлишига қарамай ўзининг бу узоқ сафари чоғида жамики кўрган-кечирганларини ёзиб китоб қилиб чиқаришга муваффақ бўлган. Буюк Ипак йўлини кашф этган тижорат аҳлини эсланг. Улар ҳам кўп талофатларга, жудоликларга, муҳтожликка рўпара келган бўлсалар ҳам бир-биридан йироқ бўлган ўлка ва халқларга кўприк бўлиб бир-бирларига улаган. Ахир бу ҳаётда олға интилишга, кўпроқ кўриш, кўпроқ билиш, кўпроқ ўрганишга бўлган эҳтиёж эмасми? Адабиётимизнинг таржимачилик жанрида ҳам шундай эҳтиёж бўлган ва у ҳануз камол топиб келмоқда. Лев Толстойни «Семиз Шер» деб таржима қилишганида дунёга келган таржимачилик жанри бир қанча ижодий босқичларни бошидан кечириб, бугунги кунда таржима учун мураккаб бўлган, дурдона асарларни ўзбек тилида дунёга келтирди. Л. Толстойнинг «Уруш ва тинчлик», «Ана Каренина» романлари, Ф. Достоевскийнинг «Жиноят ва жазо», «Телба» романлари, Н. Некрасовнинг «Россияда ким яхши яшайди?» достони, Гётеннинг «Фауст»и, Дантенинг «Илохий комедия»си, Ҳомернинг «Илиада»

ва жаҳон адабиёти классикларининг яна жуда кўп дурдона асарлари таржимачилик жараёнида олға интилишга, яратувчиликка бўлган эҳтиёж самарасидир.

Мен юқорида “ижодий босқичлар” деганимда, ўзим шоҳид бўлган бир воқеа эсимга тушди. Бир пайтлар, Фафур Ғулом номидаги нашриётда таржима бўлими бошлиғи лавозимида ишлаб юрган кезларимда украин классик ёзувчиси Панос Мирнийнинг “Павиа” (“Бузуқ қиз”) романини аслиятдан таржима қилиш ниятим борлигини айтдим. (Мен украин тилини яхшигина билман). Шунда нашриёт раҳбарлари: “Бизда украин тилини биладиган муҳаррир йўқ. Таржимангизни ҳеч қим таҳрир қила олмайди”, деб жавоб берган эдилар. Гап шундаки, ўтган асрнинг 50-60 йилларида таржима қилинган асарлар жумлама-жумла аслиятга солиштирилиб таҳрир қилинарди.

– Ўтган асрнинг 30-йилларига келиб, ўзбек адабиётига янги-янги номлар кириб кела бошлаган эди. Таъбир жоиз бўлса, бу авлод адабий анъаналар қобиғини ёриб чиққан, янгиликка ва янгиликни ташна бир авлод эди. Бадиий адабиётдаги бу янгиликларни Абдулла Қодирий «Ўтган кунлар» романига ёзган муқаддимасида “мажбурият” деб эътироф этади. Қодирий ёздики: «Модомики, биз янги даврга оёқ кўйдик, бас, биз ҳар бир йўсинда ҳам шу янги даврнинг янгиликлари кетидан эргашамиз ва шунга ўхшаш достончилик, рўмончилик ва ҳикоячиликларда ҳам янгиликларга, халқимизни шу замоннинг «Тоҳир-Зухро»лари, «Чор дарвеш»лари, «Фарҳод-Ширин» ва «Баҳромгўр»лари билан танишдиришга ўзимизда мажбурият ҳис этамиз». Мана шу мажбурият таржимачилик ишларига ҳам тааллуқли эди. Шунинг учун ҳам кейинчалик жаҳон адабиётининг муҳташам асарлари бирин-кетин ўзбек тилига таржима қилинди. Мана шу қайноқ жараён ўтган асрнинг 80-йилларига қадар давом этди. Назаримда кейинги ўн йилликларда дунё адабий жараёнидан бироз беҳабар қолгандекмиз...

– Гапингиз тўғри. Кейинги ўн йилликларда чоп этилаётган китобларда дунёвий адабий ҳаёт камроқ ёритилмоқда. Жаҳон адабиёти дурдоналари таржималари деярли нашр қилинмай кўйди. Бунга сабаб, менимча, китоблар билан телекўрсатувлар ўртасида пайдо бўлган рақобат бўлиши мумкин.

Кўпчилик китобхонларга китоб ўқишдан кўра телевизор экранларида сериалларни кўриш қулайроқ бўлиб қолди. Ваҳоланки, таржима қилиниб, ўзбек тилида намойиш этилаётган айрим фильмлар на ғоявий, на бадиий қимматга эга. Уларнинг томошабинлар учун мутлақо тарбиявий аҳамияти йўқ. Лекин Аллоҳга шукрки, 1997 йилдан бошлаб мамлакатимизда “Жаҳон адабиёти” журнали нашр этила бошланди. Бу хайрли иш Ўзбекистондаги китобхон аҳлининг жуда кўп йиллардан бери интизорлик билан кутган орзуси эди. Бу журнал ўзининг дастлабки сонларидан бошлаб, боя сиз айтганингиздек “дунё адабий жараёнидан” ўзбек китобхонларини боҳабар қила бошлади. Бу адабиётимизнинг энг катта ютуқларидан бири бўлди. Маълумингизки, ҳозирда бу қимматли журнал 14 ёшга кирди. Унинг саҳифаларида ўзбек адабиёти билан бир қаторда жаҳон адабиётининг энг нодир дурдоналари

ҳам таниқли таржимонлар ва шоирларимиз ҳамда журнал раҳбариятининг фаол ҳаракати билан чоп этилмоқда. Журналга жалб қилинаётган ёш таржимонлар ҳам ўзларининг нималарга қодир эканини намойиш қилмоқда.

– Бир пайтлар атом бомбасини вужудга келтирадиган элементларни кашф этган атоқли олимлардан бири бу кашфиёт инсоният бошига қай даражада қулфат келтиришини англаб етгач, ўша кундан бошлаб қора кийим кийиб олган экан. Сўнги йилларда том маънода фаҳшият ва зўравонликни тарғиб этувчи ўнлаб порнографик асарлар, юзлаб кинофильмлар, сериаллар ўзбек тилига таржима қилиниб истеъмолга киритилди. Маънавий вайроналик келтириб чиқарадиган бу асарлар зарари, қўлами жиҳатдан атом бомбасидан қолишмайди. Аммо бу ҳолат учун ҳозирча ҳеч кимнинг қора кўйлак кийгиси йўқ.

Қодир ака, мана сиз ҳам иждоий фаолиятингиз давомида юзлаб асарларни таржима қилгансиз. Сизда шу пайтгача бирор асарнинг таржимаси юзасидан афсусланиш бўлганми?

– Мен таржимонлик фаолиятимнинг дастлабки 10-15 йили давомида кўлимга топширилган ҳар қандай бадиий асар ё бадиий фильмни, асосан, қалам ҳақи ишлаб топиш мақсадида таржима қилаверганман. Фақат кейинчалик, ёшим анча ўтиб қолганда, уйимдаги шкафимда терилиб турган 30 дан ортиқ таржималаримга кўз югуртирар эканман, уларнинг анча-мунчасини таржима қилишга кетган вақтимга ачинганман, афсусланган пайтларим бўлган.

Тўғри, улар ҳам китобхонга ёқадиган яхши асарлар, ҳаммаси катта-катта адабда босилиб сотилиб кетган. Бироқ ўқинчим шуки, модомики, мен таржимон сифатида камолга етар эканман, иждоимни, масалан, В.Хугонинг “Хўрланганлар”, Ф.Рабленинг “Гаргантюа ва Пантагрюэл”, Ф.Достоевскийнинг “Ака-ука Карамазовлар”, Сервантеснинг “Дон Кихот” асарларини таржима қилишга бағишласам бўлмасмиди, деб ўйлайман. Ана шу армонларим мени яна антик дунё юнон адабиётидан Ҳомернинг “Одиссея” достонини таржима қилишга даъват этди. Юнонистоннинг антик даври тарихини мен “Илиада”ни таржима қилганимда яхши ўрганган эдим. “Одиссея” эса “Илиада”нинг давоми. Адабиёт

тимизнинг барча мухлисларига аёнки, “Одиссея”ни устозим Миртемир домла таржима қилишга киришган эдилар. Афсуски, шафқатсиз ўлим ул зотни бевақт орамиздан олиб кетди. Домла дostonнинг фақат биринчи кўшиғини таржима қилишга улгурган эканлар. Мен устозимнинг руҳларини шояд шод этсам, деган умид билан 1999 йилда “Одиссея”ни таржима қилишга киришдим ва 10 йилдан сўнг 2008 йилда таржимани тугатдим. Ҳозир дoston кўлёмаси Ғ.Ғулом номидаги нашриётда чоп этилиш арафасида.

Бу – Сизнинг саволингизга жавобим эмас, балки ўз дардим. Энди жавобимни ўқинг: менинг бир таржимам нафақат ўзимга, ҳатто китобхонларга, таржимачилик бўйича шуғулланувчи олимларимизга ҳам ёқмаган. Гап, Темир Пўлатнинг “Душан қайсарнинг бошидан кечирганлари” романи ҳақида боряпти. Бу асарнинг таржимаси “юқоридан тушган” кўрсатма бўйича менга топширилган эди. У пайтлар кўрсатмага итоат этмай бўлмасди.

Романи ўқибчикиб ҳафса лам пир бўлди. Нафақага чиққан, ишламаётган пайтларим эди. Дўрмондаги ёзувчиларнинг ижод уйига бориб таржима қилишга киришдим. Асардаги ўзбек урф-одатларини нотўғри таърифловчи жумлаларни тузатдим, ўхшовсиз жойларни ўчириб, аниқлик киритдим. Қарангки, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Темур Пўлат ҳатто ҳижрий йил санаси билан милодий йил санасини бир-биридан фарқ қилолмас экан. У асарда: “Каждый год в сентябре приходит месяц Рамазан», деб ёзибди. Хуллас, китоб босилиб чиқди, мен қалам ҳақини олдим. Аммо бу ишимдан кўнглим ғаш бўлиб қолди. Хулосам шуки, саёз асарни ҳатто таржима қилиб ҳам яхшилаб бўлмас экан.

– Ўзбек адабиётидаги дастлабки таржималар рус тили орқали амалга оширилди. Ва бу уришилар кейинчалик ўзига хос таржимачилик мактабларининг пайдо бўлишига асос бўлди. Айтиш мумкинки, бугунги ўзбек адабиёти жаҳон адабиёти дурдоналари билан бевосита танишиш жараёни жуда кўп босқичларни босиб ўтди. Айтингни, ўзбек адабиётидаги бугунги таржимачилик жараёнини қандай баҳолаш мумкин?

– Бугунги кундаги таржимачилик жараёнини мамнуният билан яхши деб баҳолайман. Таржимачилик фаолиятининг ривожини шу даражага етганки, бугунги кунда биз чет эллар адабиёти намуналарини бевосита аслиятдан ўзбек тилига, шу билан бирга, ўзбек адилларининг асарларини хорижий тилларга таржима қила бошладик. Мана шундай салоҳиятга эга ёш таржимонларимиз пайдо бўлмоқда. Тўғри, бу ҳали муқаддима, дастлабки қадамлар. Лекин теран истеъдод соҳиблари бўлмиш бу ижодкор ёшларни ҳали олдинда буюк ишлар – жаҳон адабиётининг дурдона асарлари кутмоқда. Аминманки, ўзбек таржимачилигининг истиқболи порлоқ бўлмай.

– Бугунги ёш таржимонларга устоз сифатида нималарни тавсия қилган бўлардингиз?

– Таржимон ёшларимизга менинг таклифларим:

а) Ҳаётни ўрганинг, ҳар бир ҳаётий урф-одатларни ифодалашда муносиб ибора ишлатишга ҳаракат қилинг.

б) Ҳар қандай таржимон ўз тилини пухта билмоғи керак. Бунинг учун эса кўп китоб ўқиши, изоҳли луғатларни мудом кўздан кечириб туриши керак.

в) Ҳеч қачон китоб мутолаасини қанда қилманг, шу билан бирга Абдулла Қаҳҳор, Мирзакалон Исмоилий, Мирқарим Осим, Ваҳоб Рўзиматов, Холида Аҳророва, Озод Шарафиддинов каби устоз таржимонларнинг таржималарини ўқиб, улар ишлатган нозик, диққатга сазовор ибораларни аслиятга солиштиринг ва шу йўл билан бу устозлар амалиётидан собиқ олинг.

Худого шукр, мана бугунги кунда республикамизда ажнабий тиллардан ўзбек тилига бевосита таржима қила оладиган салоҳиятли ёшларимиз адабиётимиз даргоҳига кириб келишмоқда. Бу таржимонлар бирор асарни ўзбек тилига таржима қилишга чоғланишар экан, бир-бирига зид бўлган иккита адабий усулга рўпара келадилар.

Биринчи усул: хорижий тилдаги классик адабиёт намунасини ўзбек тилига ўгира бошлаган таржимон учун бир қулайлик бор. Яъни, у бу асарнинг рус тилидаги таржимасидан тағлама (подстрогини) таржима сифатида фойдаланиши мумкин. Шунда таржимоннинг иши анча енгиллашади. Аммо бу енгилликнинг салбий томони ҳам бор. Гап шундаки, бир пайтлар мен Жек Лондоннинг “Мартин Иден” романини таржима қилган эдим. Китоб 1968 йилда нашр этилди. Шунда “Таржима санъати” номи билан нашр этила бошлаган мақолалар тўпламининг бирида ўзбекча “Мартин Иден”ни инглизча аслиятга солиштирган бир мақола босилди. Мақола муаллифининг ёзишича, таржима матнларида аслиятга ўхшамаган жумлалар бормиш. Бинобарин, “шўрванинг шўрваси” бадҳазм бўлиши мумкин.

Ўз фикримни ёшларга пухтароқ таъкидлаш учун яна бир мисол келтирмоқчиман. “Одиссея”ни Пушкиннинг замондоши шоир В. Жуковский немис тилидан таржима қилган. XX аср ўрталарида эса шоир В. Вересаев бу дostonни юнон тилидан таржима қиларкан, у Жуковский йўл қўйган баъзи бир хатоларни тузатиб, асар охирида бу тузатувларга изоҳ берган.

Айтмоқчиманки, ажнабий тилдаги асарни таржима қилмоқчи бўлсангиз, иккинчи усулдан, яъни бевосита аслиятнинг ўзидан фойдаланинг.

– Қодир ака, журналхонларимиз номидан қиматли маслаҳатларингиз ва мулоҳазаларингиз учун миннатдорчилик билдирамиз.

Сухбатдош: Алишер НАЗАР

*Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири*

Янги шеърлар

КОИНОТ СИРИ

*Бизни қизиқтирар коинот сири,
Ўша ёқларда ҳам бормикан ҳаёт?
Биров “Бордир” – деса, “Йўқ” – дейди бири,
Лекин иккиси ҳам ҳануз беисбот.*

*Аслида, мантиққа боғлиқ бу жумбоқ,
Кутими иштибоҳлар кўзгар одамда.
Кимдир эзгуликни йўқ дейди мутлоқ,
Ҳолбуки, яхшилар кўндир оламда.*

НАСИҲАТ

*Қайсидир замонда донишманд бир зот
Бошқалар қатори кечирмиш ҳаёт.*

*Кўрибди бойлигу тўқчиликни ҳам,
Кўрибди муҳтожлик, йўқчиликни ҳам.*

*Шоир айтганидай, яшаи ҳажрида
“Гоҳ ақл ўрнини босгай тажриба”.¹*

*У ҳаёт сабогин шундоқ деб билмиш,
Бир кун шогирдига насиҳат қилмиш:*

*– Бўтам, Аллоҳ айлаб бахтга муяссар,
Ҳазрати Хизрга йўлиқсанг агар,*

*Авалло, муборак қўлларини ўп,
Қутлуг изларини – йўлларини ўп.*

¹ А.Пушкин сатридан

Тила тилагингни, десалар шошма,
Бошларин қотириб ҳаддингдан ошма.

Сира иккиланмай муродингга кўч,
Энг аввал сўрагин билагингга куч.

Куч сени хор қилмас асло, ҳеч қачон,
Хоҳла, қилич чопгин, хоҳла, чоп кетмон.

Ўртага чиқсанг гар полвон бўлгайсан,
Олқишу совринлар билан тўлгайсан.

Полвоннинг бир умр ўчмагай шони,
То кучи бор экан – бутундир нони.

Иккинчи тилакни айт десалар боз,
Овоз сўра албат, ҳа, янгроқ овоз!

Балки бошлиқ бўлиб кўкрак кергайсан,
Ўша овоз билан буйруқ бергайсан.

Гулдурос наърангни эшитган замон,
Жим бўлиб қолгайдир ҳар қандай инсон.

Овознинг яна бир хислати бордир,
Ҳофиз бўлиб олсанг, нафи бисёрдир.

Тўю-томошанинг тўри сеники,
Барча давраларнинг кўри сеники.

Ўзи оқиб келар шухрат ва бойлик,
Кўрдингми, ҳаётинг қандоқ чиройлик!

Хуллас, турмушингни ўйлагин, бўтам,
Иншооллоҳ, бировдан бўлмагайсан кам.

Хизр йўлдош экан – йўқдир муаммо,
Учинчи тилагинг турибди, аммо.

Гапни ҳар ёқларга энди бурмагин,
Ортиқча нарсани сўраб юрмагин.

Гоҳи керак бўлар у кўҳна нақл,
Майли сўрай қолгин озгина ақл.

АПОКАЛИПСИС

Жунбушга келмоқда замин бетўхтов,
Гўё бошлангандек мудҳиш бир ўйин.
Ёниб кетаётир ўрмонлар лов-лов,
Қитъаларни босар аждардек қуюн.

Зилзилалар тинмас, ўкирар вулқон,
Отилар жаҳаннам ўти – лавалар.
Бу ҳолнинг қошида аҳли Ер ҳайрон,
Ҳайрондир муфтийлар, раввин, ламалар.

Чексиз коинотнинг тирик вужуди
Балки тўлгонмоқда замонлар ўтиб.
Балки уммон бўлгай тоғлар ҳудуди,
Вақт инсон хоҳишин турмайди кутиб.

Балки миллиард йиллар остонасида
Бундан баттаррогин кўргандир замин.
Балки Яратган ҳам кошонасида
Ортигин йўқотиб, бутлайди камин.

Лекин не бўлса ҳам инсон зотини
Сўнгсиз саволларга кўмгай ушбу ҳол.
У фақат билгайдир ўз ҳаётини,
Чорасиз қолгайдир келганда завол.

Дафъатан айқашиб ер билан осмон
Дўзахнинг бешафқат шамоли елса,
Дейсан, о, кибрга берилган инсон
Сен уни тўхтатгин, қўлингдан келса.

Керак бўлармикан бизнинг бу ашъор,
Кимдир турса агар кўзларин ёшлаб.
Иншооллоҳ, раҳм этгай Қодири Гаффор,
Бандасин кулфатга қўймагай ташлаб.

Шунчалар поёнсиз экан бу очун,
Унинг на боши бор ва на адоги.
Самода бир юлдуз топса ҳам якун,
Камайиб қолмайди унинг санаги.

Интиҳо йўқ эрур боқий қудратда,
Мутлақ, абадийдир “Бўл!” деган калом.
Ким кетса, ўша чоғ, шаксиз, албатта,
Янги бир зурёдга қўйилгайдир ном.

Аммо юракларда бордир бир алам,
У боис тугамас ташвишлар, гамлар.
Замин талвасаси босилганда ҳам
Бир-бирин тинч қўймас, афеус, одамлар.

2011 йил 1 май

2011 йил 17 май

ЎЙИН

Сочимни тарамай тарагунимча
Бошимни улар тарк эта бошлади.
Теграмга қарамай қарагунимча
Дўстларим бирма-бир кета бошлади.

Бунчалар чопагон бўлмаса умр,
Бу отни тўхтатиб қололмагайсан.
Гоҳида берилган саломга бир қур
Улгуриб алик ҳам ололмагайсан.

Фурсатинг етмайди, атрофга қараб
Телпакни қозиққа ҳатто илишига.
Вақтинг топилгайдир лекин, воажсаб
Кимнингдир дилини вайрон қилишига.

Кимгадир кел дединг эртага шу пайт,
Яхшилик қилишига демак кўнглинг тўқ.
Эртан сенинг учун мавжудмикан, айт,
Мавжуд бўлганда ҳам балки ўзинг йўқ.

Умидни Аллоҳга айлаб ҳавола
Балки термулгайсан кўкка бедармон.
Мисоли ўйинни бузди бир бола,
У бошқа ўйинга энди андармон.

2011 йил 27 июнь

АВЛОДЛАР

Болалигим ўтган у чекка қишлоқ,
Кўчасин оралаб кезаман танҳо.
Йўл усти, сўрайди бир бола шу чоқ:
– Кимнинг ҳовлисини излайсиз, бобо?

Мен-ку эринмасдан кимлигимни ҳам
Болага айтишим мумкин шу жойда.
У мени тинглар ё тингламас, қайдам,
Бунинг барчасидан унга не фойда.

Ахир ўтиб кетди неча ўнлаб йил,
Ўша кезларимни эслайман ҳамон.
Энди бегонаман, гарчи бу манзил
Менга ҳам бошпана бўлган бир замон.

Болага барибир бераман савол
Ота-боболарин сўраб атайин.
Қай бири ўзимга хешдир эҳтимол,
Ва лекин кўпларин йўқлиги тайин.

Бола эслаб қолар балки бу ҳолни,
Отаси чойини шопирар экан.
Бола дер: – Кўчада кўрдим бир чолни,
Худди ўзимиздай гапирар экан.

2011 йил 3 июль

СУРАТ

Бирор сураат чизсак эскилар шу он,
– Бас қил, гуноҳига қолма, дердилар.
Сендан жонин сўрар ҳар бир тирик жон,
Жонлининг суратин солма, дердилар.

Ўша ақидалар энди кўп йироқ,
Билгайман лоф билан ростнинг фарқини.
Мендан-ку мусаввир чиқмади, бироқ
Бошимга кўтаргум рассом халқини.

Беҳзод чизиб кетган ажиб чаманда
Ҳануз азиз зотлар юрган кабидир.
Сиз “Мона Лиза”га боқинг, чамамда,
Жони ўзи билан турган кабидир.

Буюк санъат билан фахр этар жаҳон,
Гўзаллик мулкининг ганжидир бари.
Лекин хаёлимдан кетмайди ҳамон
Ўша эскиларнинг ўша гаплари.

Бир кун сурастингни чизгум муқаррар,
Меҳнатим беҳуда кетмасми экан.
Сенинг ҳам жонингни сўрашса агар,
Менинг муҳаббатим етмасми экан.

2011 йил 4 июль

ҲАССА ВА ҚАЛАМ

Тириклик мени ҳам измига солган,
Ҳою ҳавасларнинг кўпи йўқолган.
Энди тинч юр сен ҳам, ахир қўлимда
Фақат бир ҳассаю қаламим қолган.

2011 йил 6 июль

СИНГИЛ

Бўритош Носировага

Қуёш ботиб кетган, шом эди қаро,
Хаёлий мактубни йўлладим сенга.
Қадимий Насафнинг гумбази аро
Йилт этган шуъладек кўриндинг менга.

Йироқда бўлсанг ҳам, гўё самодан
Келгандек, меҳрингни илгайди кўнгил.
Мен учун қачондир Ориф бободан
Ёдгор қолгандексан, Бўритош сингил.

Кун кеча айрилмай юрган дўстлар ҳам
Ўйлаб саломлашган пайтлар кўп бўлди.
Фақат сендайларни эслаганим дам
Қалбимнинг қайси бир кемтиги тўлди.

Сендай сингиллари бўлмаса агар
Хатто баҳодирлар қолгай паршон.
Кўкда-ку малаклар бордир муқаррар,
Улар заминда ҳам мавжуддир, ишон!

Бошингга ўраган шу ҳарир рўмол
Эзгулик тугига ялов бўлгулик.
Шукр, сингиллар бор сендек баркамол,
Ўчган ўчоққа ҳам олов бўлгулик.

2011 йил 4 июль

МЕРОСИЙЛИК

Зухро нега яшнайди,
Ярқирайди нега ой.
Уларнинг ҳам оламда
Эгаси бор ҳойнаҳой.

Офтобнинг маҳобатин
Кўрай десанг сен агар,
Шом чўкканда кунботар
Шафағига сол назар.

Кимдир яхши сўз билан
Таърифласа бирор он,
Бу каби мақтовлардан
Талтайиб кетма, инсон.

Магар таъма йўқ экан
Савобу имдодингда,
Шундоқ бир хислат ўтган,
Демакки, аждодингда.

Қайга борма, топилгай
Албатта, одам насли.
Фирибгар ҳам янгидан
Пайдо бўлмаган асли.

Улар ҳам суяк суриб
Келаётир азалдан.
Хаттоки жой олишган
Қасидаю газалдан.

Ўйлаб кўрсанг, иймонга
Тегишлидир бу калом:
“Қадим ўзбек халқисан” –
Деганди Фафур Фулом.

Фахр этурман шу элга
Мен ҳам фарзанд эрурман.
Боболарга туташган
Битта дилбанд эрурман.

Ўрним бордир оламда
Ўзгалардек барқарор,
Боболар туфайлидир
Менда не фазилат бор.

Бир замон ўтган эди
Шоир Турди Фароғий,
Битта эди у зотнинг
Армонию фироғи.

У замон халққа шоир
Бирлашгин, деган эди.
Қай қавмдан бўлсанг ҳам
Сирлашгин, деган эди.

Нур сочиб турган каби
Ўша қуёш, ўша ой,
Халқимнинг таянчидир
Асли иймон, ҳойнаҳой.

Дафъатан тутилганда
Осмоннинг офтоб, моҳи,
Ўша шоир Турдини
Эслаб қўяман гоҳи.

Битта деб билдим доим
Қадим ўзбек еримни,
Багишладим мен унга
Мадҳиямни – шеъримни.

Бу элни олам аро
То абад танҳо дедим.
Кичкинтой вакилин ҳам
Пайт келса даҳо дедим.

Чунки у менинг учун
Туганмас армон эрур,
Буюк Ватан қурғали
Улуғ бир имкон эрур.

Зўр ҳофизни бир куни
Қошига чорлади бой.
Қўйнига қўлин солиб,
Оғзи-бурнин қилди мой.

Охирида саман от
Кимгадир бешак тегди.
Афсус, афсус, ўғилга
Оддий бир эшак тегди.

2011 йил 16 август

ЗАР ВА ЗИЁ

Ҳикоят

Бу дунёда зар қадрин
Билмаганлар нодондир.
Зарни зиё деган-чи
Нодондан ҳам ёмондир.

Аллақайси замонда
Катта бир бой бўларкан.
Зари кўп-у, илми йўқ,
Шундан у ор қиларкан.

Умр тегирмон эмас,
Айланмайди қайтадан.
Ақлинг тўлишган билан
Озайиб борар бадан.

Худо бериб ўша бой
Фарзандга ҳам бой экан.
Унинг уч ўғли бор-у,
Бари эркатой экан.

Ўйлади бой бир куни:
– Мен-ку ўтдим бесавод.
Зора фарзандларимга
Юқса илм ва ижод.

Ахир ўқсиз овлайман
Учиб юрган гозни ҳам.
Бойлигим бор, ёллайман
Энг ўжар устозни ҳам.

Бойнинг ёшлик чоғидан
Ажиб феъли бор эди.
У санъатни севарди,
Қўшиққа хуштор эди.

Деди: – Донгдор этгансиз
Ҳатто қалмоқ, мўғилни.
Ҳофиз қилиб бергайсиз
Бизнинг катта ўғилни.

Кун кетидан кун ўтди,
Оқиб турди бойлик ҳам.
Устоз ҳофиз тер тўкди
Шогирд учун чинакам.

Ва лекин чумолидан
Фил ясаб бўлмас экан.
Ҳаттоки, жун арқонга
Қил ясаб бўлмас экан.

Катта ўғил аслида
Ёқтирарди қиморни.
Беҳудага эрта-кеч
Қийнар эди дуторни.

Бир кеч улкан саройда
Ўтар бўлди зўр базм.
Унга катта ўғил ҳам
Боршига қилди жазм.

Бой ўтирар, кўнглида
Умиди бордир, илло.
Шунча сарфун харажат
Бекор кетмас, иншолло.

Ёнида чақаси йўқ
Куйчилар ҳам чиқдилар.
Башанг, яланг, хилма-хил
Тўйчилар ҳам чиқдилар.

Бош ҳакам хоннинг ўзи,
Жиддий боқар, кулмайди.
Афсуски, бундай зотни
Сотиб олиб бўлмайди.

Бойнинг энди тамоман
Ҳафсаласи пир бўлди.
Ютқизгани бир бўлса,
Кетқизгани бир бўлди.

Деди: – Энди йўқ чора,
Аламни кимдан олай.
Яхшиси, ҳофизларни
Тингламай қўяқолай.

Энди ўртанчи ўғил
Турар эди навбатда.
Бор унга таважжухи,
Ишончи ҳам, албатта.

Туппа-тузук йигит у,
Кам-кўсти қолмаган-да.
(Баъзан қўшиқ айтишин
Ҳисобга олмаганда).

Унутилиб кетади
Мақтаганинг, урганинг.
Бу дунёдан ўтсанг ҳам,
Тураберар қурганинг.

Ҳассани бир йўқотдим,
Бу ёгини биламан.
Ўртанчи ўғлимни мен
Катта меъмор қиламан.

Шундоқ дея, бой яна
Зарини ишга солди.
Меъмор деган ҳужжатни
Ўғил қўлига олди.

Бой деди: – Ўғлим, фақат
Савоб йўлин тутгайсан.
Кўприк қургин, устидан
Аввал ўзинг ўтгайсан.

Ўгил билмас бу ишнинг
Тўғри-ю хатосини.
Бир куни кўприк ясаб,
Чорлади отасини.

Жам бўлганди элу-юрт,
Меъмор хурсанд ўзича.
Қадам қўйди кўприкка,
Кўпчиликнинг кўзича.

Оббо, кўприк дегани
Мўрт бўлмаса бунчалик.
Унинг ҳоли йўқ экан
Бир қадам қўйгунчалик.

Синиб кетди бор буди,
Қасир-қусур, ҳалолаб.
Меъмор қулади ўзи,
Сой сувига шалолаб.

Бой шўрликни қора тер
Безгак каби босганди.
Иккинчи умидин ҳам
Шу кўприкка осганди.

Йўлиққанди дардга у,
Юраги ҳам ўйнарди.
Бир куни қанди ошса,
Бир кун босим қийнарди.

Мол дунёнинг агарда
Шу бўлса каромати,
Яхшиси, жонни олгин,
Келгин, гўр қиёмати.

Лекин инсон зотига
Ҳамишалик умид ёр.
Бойми у камбағалми
Тирикликдан умидвор.

Энди кенжа ўгилнинг
Касби ҳам унга боғлиқ.
Қадимгилар айтгандек
Авалло тани соғлиқ.

Ўнта дўхтир ясашига
Қурбим етар, деди у,
Ўнта ҳамён, майлига
Кетса кетар, деди у.

Варракбоз ўгилчани
Шаҳарга жўнатди бой.
Ўлик-тирик совганинг
Саноғи йўқ, ҳойнаҳой.

Яна йиллар ўтдилар
Гоҳ чопиб, гоҳ имиллаб.
Бой ҳам юрди кун санаб,
Ҳамма ёғи симиллаб.

Энг катта табибларнинг
Муолажасин олди.
Бири иссиққа тиқса,
Бири совуққа солди.

Кенжатой ўгилни ҳам
Бойнинг зари ўқитди.
Дўхтирликнинг ясама
Саватларин тўқитди.

Бир кун ўгил отага
Мақтаб иқтидорини,
Ичкизиб қўя қолди
Аллақандай дорини.

Ким билсин, бой шошдимми,
Ёки биров шоширди.
Ўша фурсат бечора,
Омонатин топширди.

Масал эмас бу гаплар,
Ёйинки асал эмас.
Камбағал саломату
Бой бўлган касал эмас.

Аслида зар қадрини
Билмаганлар нодондир,
Зарни зиё деганлар
Нодондан ҳам ёмондир.

2011 йил 22 июнь

Жамол КАМОЛ,
Ўзбекистон халқ шоири

АДАБИЁТ ~ ЖУРНАЛ @ЎЗ

Мен болалиқдан Бобур рубоийларини ёд олганман, кейин Навоий ғазалларини... Кейинчалик барча замондош етук шоирларни севиб ўқидим. Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулум, Ойбек шеърляти мен учун ижод мактаби бўлди. Навоий менга устоз, пир ўлароқ Шарқ шеърляти эшигини очди. Румий, Аттор, Ҳофиз, Бедил асарларини аслиятда ўқиш бахтига муяссар бўлдим. Дастлабки машқларим мактаб деворий газетасида, талабалик йилларимда Бухоро педагогика институтининг кўптиражли газетасида босилган. Кейинчалик “Газопровод” сарлавҳали шеърим “Шарқ юлдузи”да, “Жамила” номли кичик дostonим Зулфия опанинг тавсияси билан “Ёш ленинчи”да чоп этилди.

Илк шеърй тўпламим “Олам кирар юрагимга” 1968 йилда нашр қилинди. Бу китоб ҳақида таниқли шоир Ҳусниддин Шарипов мактаб тақриз ёзгани, Шўхрат ака ёзган тақриз эса Москвада, “Литературная газета”да босилгани ёдимда. Сўнгра йиллар оша бир неча шеърй китобларим дунё юзини кўрди: “Чўққиларга ёғилди ёғду” (1971), “Тош туғён” (1973 й.), “Ҳасан ва ой” (1974 й.), “Кўёш чашмаси” (1976 й.), “Достонлар” (1978 й.), “Тафаккур” (1979 й.), “Қадаҳ” (1980 й.), “Сувайдо” (1983 й.), “Умидли дунё” (1988 й.), “Варахша” (1989 й.), “Аср билан видолашув” (2007 й.), “Яна кўнглимда уч ой” (2010 й.).

Ўтган йиллар давомида бадий таржима билан ҳам изчил шўғулландим. Форсийдан Мавлоно Жалолиддин Румийнинг олти китобдан иборат “Маснавийи маънавий”сини, Шайх Фаридуддин Атторминг “Мантикут тайр”, “Илоҳийнома”, “Асрорнома”, “Панднома”, “Булбулнома”, “Уштурнома” асарларини, буюк шарқ шоирлари бисотидан “333 рубоий” китобини, Абдурахмон Жомийнинг икки юз ғазали (“Гулшанинда сўлмасин гул”)ни, Алишер Навоий “Девони Фоний”сидан икки юз ғазал, ўн қасида (“Фоний гулшани”)ни, Сотим Улуғзоданинг “Фирдавсий” романини, турк тилидан Ҳазрати Али ибни Абутолибнинг шеърй

девонини, инглиз тилидан Вильям Шекспирнинг энг етук ўн иккита асари: “Ҳамлет”, “Макбет”, “Отелло”, “Қирол Лир”, “Ромео ва Жульетта”, “Юлий Сезар”, “Кориолан”, “Венеция савдогари”, “Қиш эртаги”, “Қирол Генрих IV”, “Антоний ва Клеопатра”си ҳамда сонетларини, болалар учун турли муаллифларнинг “Муҳаммад алайҳиссалом қиссаси”, “Мусо алайҳиссалом қиссаси”, “Исо алайҳиссалом қиссаси”, “Будда қиссаси”, “Акбар ва Бирбал” ва “Шекспир ҳикоятлари”ни, рус тилидан Александр Пушкиннинг “Моцарт ва Сальери” фожеаси, буюк француз адиби Никола Буалонинг “Шеърй санъат” асарини, Ян Райниснинг “Олтин тулпор”, Бартольд Брехтнинг “Сичуандан чиққан меҳрибон” драмаларини, Фридон Халвашининг “Кумуш елкан” шеърй тўпламини, Радий Фишнинг “Жалолиддин Румий” романини ўзбек тилига ўғирдим. Озарбайжон шоири Бахтиёр Ваҳобзоданинг “Фарёд” драмаси ва Фузулийга бағишланган “Шаби ҳижрон” дostonини ўзбекчалаштирдим. Минг шукрки, санайверсам яна топилади...

Ижодий фаолиятим давомида бир неча йил Бухоро институтида чет эллар адабиётидан дарс бердим. Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтида ишладим. Академик Иззат Султон раҳбарлигида икки жилдлик “Адабиёт назарияси”, икки жилдлик “Ўзбек адабий танқиди тарихи” китобларини ёзишда қатнашдим. “Лирик шеърйят”, “Тарихий драма” деган илмий рисоаларим нашр этилди.

Хуллас, ўзим ёзганларим ва таржималарни кўшиб ҳисобласа, китобларим сони қирқдан ошса керак. Уларнинг адади масаласи ўзингизга маълум. Масалан, “Сувайдо” ва “Умидли дунё” китобларим ҳар бири йигирма минг нусхада босилган. “Жалолиддин Румий” романи қирқ беш минг нусхада нашр этилиб, ўн кунда сотилиб битган. Бу гаплар бугун афсонага ўхшайди. Ўрни келганда айтай, ҳозир китоб нашри ва китоб савдосини кўнгилдагидек деб бўлмайдди. Тошкентда тўрт

минг сўмга сотилаётган китобни вилоятларда ўн минг сўмга сотишади...

Адабиётнинг жамият ҳаётида тутган ўрни бағоят буюк. Бу гапни ўзим адабиётчи бўлганим учун айтаётганим йўқ. Елкамда етмиш йиллик тажриба бор. Ана шунга суяниб айтаяпман. Дунёдаги барча фанлар бир тараф, адабиёт бир тараф. Барча фанлар танинганга хизмат қилади, адабиёт жонингга, руҳингга. Хўш, руҳ нима? Руҳ – сенинг инсонлигинг. Ҳамма нарса парваришга муҳтож бўлганидек, руҳинг, инсонлигинг ҳам парваришга муҳтож. Уни ювиб, тараб туриш керак. Йўқса, тубанлашиб кетади. Костюм кийиб, галстук таққан олифта ҳайвонга айланиб қолишинг ҳеч гапмас. Бу ювиб-тарашни ким қилади? Адабиёт, албатта. Адабиёт инсонни киройи инсон бўлишига ўргатади. Ҳой, сен зоти шарифсан, Аллоҳнинг ердаги вакилисан, инсонлигингни унутма, назарингни баланд тут, фақат нафсинг учун яшама, ҳайвон даражасига тушиб қолма, деб огоҳлантириб туради. Шу маънода, адабиёт – маънавият фани, боболаримиз ибораси билан айтганда, илми адаб... Адаб – бу ўринда кенг қамровли тушунча, инсон қиёфасини белгиловчи омил. Қариялар дуода фарзандларига соғлик ва умр баробарида Яратгандан адаб сўрашади. Хуллас, киши ким бўлишидан қатъий назар, масалан, буюк олим, етак мутахассис, йирик давлат арбоби, моҳир санъаткор, уста деҳқон, машҳур спортчи бўлишидан ҳам олдин соҳибадаб, яъни, яхши инсон бўлиши лозим. Адабиёт ана шу вазифага хизмат қилади.

Бугун техника тараққиёти туфайли дунё уйимизга кириб келди. Телевизор тугмасини босасиз, вассалом: Париж, Лондон, Нью-Йорк, Рим, Қоҳира, Истанбул, Техрон, Москва, Деҳли, Пекин қаршингизда тизилиб ўтаверади. Дунёнинг вазиятини ўз кўзингиз билан кўзатасиз. Дунёда ҳамма нарса бор, фақат нур йўқ, эртанги кундан умид йўқ. Инсон зоти тирикчилик кўйида зир югуради. Камбағаллар нон топсам дейди, бойбадавлатлар бир кун бўлса ҳам айшимни суриб қолсам дейди. Дунёга нега келди, нега кетади, бу нарса хаёлига ҳам келмайди. Еб-ичиб, мол-бисот тўпласа, бас... Инсонни бир лаҳза бўлса ҳам тўхтатиб, ҳай, ҳолингга назар сол, бу аҳволда қаёққа борасан, деб огоҳликка, яъни, инсонликка ундовчи куч – адабиёт...

*Эй Навоий, олам аҳлида тамаҳсиз йўқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йўқдир, анга бўлсин шараф.
Сен агар тарки тамаҳ этсане, улуғ ишдир буким,
Олам аҳли барча бўлгай бир тараф, сен бир тараф...*

Мавлоно дейдики,

*Зиндаги омад баройи бандаги,
Зиндаги бевандаги шармандаги...*

Яъни, ҳаёт, тириклик сенга Аллоҳга банда бўлиш, чинакам инсон бўлишинг учун берилди. Бас, шундоқ экан, бандаликдан, инсонликдан маҳрум бўлиб яшаш – шармандалиқдир.

Хуллас, адабиёт – инсоншунослик дегани. Биз ерни, осмонни, ундаги бор жисмларни билсагу ўзимизни, нечук инсон эканлигимизни, Яратгандан тайин этилган инсоний бурчимизни билмасак, ҳолимизга вой... Ҳамиша ва ҳамма соҳада ақл ва инсофни байроқ қилиш инсоний бурчимиздир. Адабиёт инсонни ақл ва инсофга ундайди.

Овруполик файласуфнинг бир гапини ўқиб қолдим. “Билим деб ҳикматдан, ахборот деб маърифатдан айрилдик” дейди у. Дарвоқе, дунёни ахборот босиб кетди. Матбуотда ҳам, радиога ҳам, телевизорда ҳам ҳар қуни такрор: ўт олиб кетди, сув босиб кетди, тўфон, вулқон, zilzila, ҳалокат фалокат... Кўчаларда урсур, тўполон, халқ бир тараф, миршаблар бир тараф... Фақат хабар, ахборот, информация. Таҳлил йўқ, нега шундоқ бўлаяпти, деган савол йўқ, воқеа-ҳодисанинг туб моҳиятига қизиқиш йўқ. Хуллас, файласуфнинг куйинганича бор.

Мен адабиётимизда Шарқ адабиёти аънаналари давом этишини истардим. Шарқ адабиётининг мағзини ташкил этадиган нарса – ҳикмат. Хўш, ҳикмат нима? Ҳикмат – моҳият, аниқроғи моҳиятга етакловчи фикр.

“Маснавийи маънавий”да юзлаб ҳикоят ривоятлар бор. Биттасини айтиб берай. Бир дарвеш узоқ бир шаҳарда машҳур авлиё яшашини эшитиб, унинг зиёратига отланибди. Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, дашту саҳролар оша авлиёнинг манзилига етиб, унинг эшигини қоқибди.

“Ҳай, ким?” овоз берибди болаҳона даричасидан аёл киши.

“Мен фалон юртдан ҳазратимнинг зиёратларига келган дарвешман” дебди мусофир.

“Овора бўлибсан, дарвеш, – дебди аёл. – Мен

унинг хотиниман. Дунёда иккита аблаҳ бўлса, биттаси ўша. Дунёда иккита беномус, алдоқчи бўлса, биттаси ўша шайтони лаин. Зиёратингга арзимайди у”, дея бор ҳақорату маломатларни ёғдириб, эрининг бошига мағзава тўкибди. “Келган йўлингга қайт”, деб гапини тугатибди.

Дарвеш ҳанг-манг бўлиб қолибди. Эътироз этмоқчи бўлиб оғиз жуфтлабдию яна ўзини тийибди. “Майли, нима бўлса ҳам кўрай, чақиринг”, деб оёқ тирабди.

“У уйда йўқ, чиқиб кетган”, дебди аёл.

Шунда дарвеш чор-ночор эшикдан йироқлашиб, тўрт-беш қадам нари кетибди. Бир одам учрабди. “Мабодо фалон авлиёни кўрмадингизми?” сўрабди дарвеш ундан. “Кўрдим, – дебди ҳалиги киши, – ўтин тергани ўрмонга кетди”.

Дарвеш ўрмонга қараб юрибди. Бир пайт ўрмондан авлиё чиқиб келибди. Арслонга ўтин ортиб, устига ўзи ўтириб олганмиш. Йўғон бир илонни қамчи қилиб, боши узра айлантириб келаётганмиш.

“Ҳай, дарвеш! – дебди йироқдан. — Кўнглингдан нима гаплар кечганини айттайми?”

“Айтинг”, дебди дарвеш.

“Шундоқ авлиё одам шундай жоҳил хотин билан қандай тирикчилик қиларкин?” деб ўйладинг.

“Тўғри”, дебди дарвеш.

“Ўйлаб қара, бир хотиннинг жаврига чидай олмасам, нечук авлиё бўлдим? Ўшанинг жаврига чидадимки, арслонни эшшак қилиб, устига ўтин ортиб, илонни қамчи қилиб юрибман”, дебди авлиё.

Хўш, бу ривоят билан Мавлоно нима демоқчи? Ҳалиги аёл – шунчаки аёл эмас, дунё. Мавлоно айтмоқчики, бу дунёга келдингми, бас, у сени аяб ўтирмайди. Машаққатларга дучор қилади, бошинга таҳқир ҳақоратлар ёғдиради. Ана шунга чидай олсанг, марра сеники, бир нимага эришасан. Чидамасанг, нарёғини ўзингдан кўр. Ҳа, дунёни чидаганга чиқарган. Мана, сизга ривоят замиридан келиб чиқадиган ҳикмат.

Адабиётимизни ҳикмат руҳи тарк этмасин дейман.

Аруз – минг йиллик шеърятимизнинг етакчи, бош йўли. Унинг юрак-қон томири. Мен арузда битган шеърларим, яъни, ғазаллар, мухаммаслар, рубоийлар, достонларимни саралаб, бир китоб қилдим. Асрор Самад сўз бошиси ила нашр этилди. “Шоирнинг аруз китоби” рукни остида... Истагим, ҳар бир ўзбек шоирнинг аруз китоби бўлсин. Аруз бизнинг қонимизда, жонимизда. Мумтоз наволаримизга қанот бағишлаган аруз эмасми? Бас, уни севайлик, ўрганайлик. Арузда қалам тебратиб, гўзал манзумалар яратайлик.

Тўғри, ҳар бир жабҳада янгиланиш – ҳаёт қонуни. Қолаверса, “Кимки яшаб, янгиланади, ўша мангу яшаб

қолади”, дейдилар аҳли билгичлар. Тўлқин ортидан тўлқин келмаса, дарё сассиқ кўлга айланади. Авлод ортидан авлод келмаса, жамият таназулга юз тутаети. Адабиёт ҳам шундай. Изланиш, янгиланиш – доимий жараён. Аммо янгиланиш бошқалардан тўғридан-тўғри нусха кўчириш эвазига бўлмаслиги, адабиёт ўзининг табиий илдиэларидан узилиб қолмаслиги керак.

Кейинги йилларда япон учликлари – хаққуларни таржима қилиш урф бўлди. Ўқидим, ёмон эмас. Аммо нимадир етишмайдигандай. Топдим, қофия, оҳанг етишмаяпти. Бир таржимонга шу ҳақда айтсам, япон шеърятда қофия йўқ деб қолди. Фикримни тушунтиришга ҳаракат қилдим. Ўзбек тили – қофияли тил, бу унинг табиати. Бошқа тиллардан ўгирилган шеър ана шу табиатга бўйсунуши керак, дедим. Барибир фикримга қўшилмади. Айтмоқчиманки, қофияли қилиб ўгирганда, у оҳанг касб этар, жаранглар эди. Шу қофиясиз ҳолида эса у, устоз Миртемир айтмоқчи, шеър эмас, қора сўз... Ёки шоир Николо Буало ёзади:

Гўзал оҳангларсиз шеърят ўлик,

Сўзлар сўлғин боқар, сатрлар сўник.

Яна бир айтмоқчи бўлганим: китоб нашри ва китоб савдосини мукамал тарзда йўлга қўйиш керак. Янги миллий кутубхона қуриляпти, бундан бениҳоя хурсандимиз. Энди шунга мувофиқ равишда давлат китобни ўз қаноти остига олмоғи даркор. Китоб – маънавиятимиз гавҳари, уни маиший-истеъмол моллари билан бир қаторга қўйиб, битта тарозида тортиб бўлмайди. Шундоқ қилайликки, бизда китоб култи бўлсин. Шундоқ қилайликки, яхши китоб ёзган ёзувчи яхши ҳақ ола билсин, тирикчилик деб бошқа ишларга чалғимасин.

Сухбатимизга хотима ўрнида яна Мавлонога мурожаат қилмоқчиман.

“Бу дунёнинг туни ва зулмати ўтади. Ундан қолажак нарса – сўзнинг нури, – дейди Мавлоно. – Чунончи, пайғамбарлар умри кечди, бироқ сўзларининг зиёси барҳаёт ва мангу тирикдир”.

“Инсоннинг вужуди бир уюм гўнгга ўхшайди. Аммо ана шу гўнг азиздир. Чунки унинг бағрида подшонинг узуги бор” – дейди яна Мавлоно.

Подшонинг узуги бу – инсон кўнгли демак. Шу ўринда, икки оламни мен битта кўнгил учун яратдим, икки олам битта кўнгилга сиғади, аммо битта кўнгил икки оламга сиғмайди, деган ҳадисни ҳам эсланг...

Адабиёт – инсон кўнгли деб аталмиш илоҳий мўъжизани мадҳ этувчи нурли сўздир. Мен мана шу нурли сўз ичида эканим учун Яратганга шукрлар қиламан. Ва яна бир шукронам: уч қизим, бир ўғлим, беш набирам бор. Касблари турли-туман: шифокор, рассом, муҳандис, иқтисодчи. Аммо уларнинг ҳаммаси адабиётни севишади, ардоқлашади.

Жамол КАМОЛ

Икки оламда менинг ягона муҳаббатим

УЧМА-УЧ...

*Қошларинг пайваста, ёрим, икки раъно учма-уч,
Кўзларинг шаҳлосида нозу таманно учма-уч.*

*Икки зулфинг икки гул – рухсоринг узра силкинув,
Икки саф киприкларинг ҳам, эй нигоро, учма-уч.*

*Бўлмагай сеҳру малоҳат, бўлгай ул жон офати,
Бўлса гар ҳусну чиройга зебу оро учма-уч.*

*Гул очиб, атрин сочиб, мазмунга тўлгайдир ҳаёт,
Келса гар икки муҳаббат, икки маъно учма-уч.*

*Икки саҳро ҳам туташ эрса ватанда, не ажаб,
Икки саҳрога муқобил икки дарё учма-уч.*

*Ўтдилар не-не азизлар, дилда не асрор эди,
Эрди ул кўзларда ҳар дам икки дунё учма-уч...*

*Эй Жамол, таъзимга тургай ҳар сафар аҳли жаҳон,
Сўз аро ўтса Самарқанду Бухоро учма-уч...*

ЯГОНА МУҲАББАТИМ

*Йигит ёшим бўй чўзиб, қаддим расо бўлганда,
Жоним танимга сизмай, орзуларга тўлганда,
Гул-чечаклар йўлимда ишва билан кулганда,
Солдинг юракка оташ, ягона муҳаббатим,
Тонготарда юлдуздек афсона муҳаббатим...*

*Кўрдим юзингни, оҳим дунё билан туташди,
Ишиқим овоза бўлди, савдо билан туташди,
Ошиқ бўлбул чаманда раъно билан туташди,
Бўлдинг уйим чиройи, ҳамхона, муҳаббатим,
Эй шу ёруғ дунёда ягона муҳаббатим.*

*Тутди уйимни бир кун чақалоқнинг йигиси,
Жўровоз бўлди унга бувижоним кулгуси,
Менда ота туйгуси, сенда она туйгуси,
Бўлдинг фарзандларимга парвона, муҳаббатим,
Эй шу ёруғ дунёда ягона муҳаббатим.*

*Тақдир экан, гоҳида ёмонларга учрадим,
Одам шаклида юрган шайтонларга учрадим,
Изволарга учрадим, бўҳтонларга учрадим,
Турдинг ёнимда маҳкам, мардона, муҳаббатим,
Эй шу ёруғ дунёда ягона муҳаббатим.*

*Золим фалак, тескари эврилмасанг, не бўлгай?
Манфур ажал, ногаҳон тиг урмасанг, не бўлгай?
Ёрим, севар ёрингдан айрилмасанг, не бўлгай?
Кетдинг, айладинг мени гирёна, муҳаббатим,
Эй шу ёруғ дунёда ягона муҳаббатим.*

*Гоҳи йиглаб, гоҳида кўз ёшимни ютарман,
Келарсан, деб кечалар тушларимда кутарман,
Қисмат буюрди, ёрим, Тоҳир бўлиб ўтарман,
Чунки Зухро эдинг сен, бир дона, муҳаббатим,
Икки оламда менинг ягона муҳаббатим...*

ЭЙ ЁРОНЛАР

Эй ёронлар, кел буён, деб осмон имлар мени,
Ой ила Зухро демангким, Каҳкашон имлар мени,
Бас, етар, тарк эт макон, деб ломакон имлар мени,
Бормагил, қол шунда, деб сарви равон имлар мени,
Сарвқад ёрингга бор, деб бўстон имлар мени ...

Еру осмон ичра чун оворадур жоним маним,
Гоҳи сокин, гоҳида юз порадир жоним маним,
Чора изларманки, бас, бечорадир жоним маним,
Эй ёронлар, кел буён, деб осмон имлар мени,
Осмон эрмас, ҳаёти жовидон имлар мени...

Жисми зоримдин кечиб, осмонга боргаймен нечук?
Осмонким чорласа, тупроқда қолгаймен нечук?
Йўл йироқ, манзил машаққатли, боролгаймен нечук?
Эй ёронлар, кел буён, деб осмон имлар мени,
Неча даврон кечди бошимдин, ҳамон имлар мени...

Ҳақ мени инсон яратмиши, айламиши ҳиммат менга,
Заҳматин бермиши, раво кўрмишики ул роҳат менга,
Еру осмондин иноят айламиши давлат менга,
Эй ёронлар, кел буён, деб осмон имлар мени,
Осмон эрмаски, бир жони жаҳон имлар мени...

Бунда ҳеч бегона йўқ, ўт ҳам менинг, кул ҳам менинг,
Ер менинг, осмон менинг, ул ҳам менинг, бул ҳам менинг,
Боғ аро гул ҳам менинг, гулишанда булбул ҳам менинг,
Шул сабабдин, кел, Жамол, деб осмон имлар мени,
Бормагил, деб ерда бир сарви равон имлар мени...

КИМ ЭДИ?

Дўстлар, гулишан аро гулгунча хандон ким эди?
Бизни маст этган ўшал булбул, газалхон ким эди?

Билмадим аслин, наманганликми ё фарғоналик?
Кўзлари жоду, ажаб, зулфи паришон ким эди?

Куйласа ҳар гал, у хонишидин юраклар сув бўлиб,
Нолиши айларкан, яна ўтларга солгон ким эди?

Гар овозин қўйса, то етгайди осмон авжига,
Савти Ушишоқу Наво авжини олгон ким эди?

Саҳнада гар бўлса пайдо Сарвигулдек қомати,
Пойига гуллар келиб, бир-бир йиқилгон ким эди?

Кўксиди дард эрди ҳар дам, бўйнида дурдона ҳам,
Оиноси икки ул – чин бирла ёлгон, ким эди?

Ул гўзал Дилнура эрди, кетди ногоҳ куйдириб,
Термулиб биздек яна йўлларда қолгон ким эди?

ЁР ЎША, ОРЗУ ЎША

Етди ёш етмишига-ю, лекин танингда руҳ ўша ,
Юзларинг саргайди, аммо, жон ўша, тўйгу ўша.

Кўзларингда нур камайди, гарчи равшан эрмас ул,
Нотавон кўксингда равшан нур ўша, ёғду ўша.

Севгининг саҳросида Мажнун ҳамон саргаштадир,
Ошиги шайдога ҳамдам дашт ўша, оҳу ўша...

Неча ой юзларни кўрдинг, неча гул рухсорани,
Ҳар сафар қаршингда пайдо юз ўша, кўзгу ўша.

Неча бир наргисга боқдинг, неча бир шаҳлога ҳам,
Лек хаёлингда ҳамиша кўз ўша, жоду ўша.

Нозланиб қошингга келди неча раънолар, вале,
Бўлмади ёдиндан айру ноз ўша, кулгу ўша.

Гул сочиб бошингга келди неча бор байрамларинг,
Кетмади кўнгилдан асло гам ўша, қайгу ўша.

Тушларингда неча бор кўрдинг ажиб рўёни сен ,
Тушларингда кўрганинг ҳам ул эди, ёху, ўша...

Эй рафиқ, ҳуру париваишларни таъриф этма кўп,
Икки оламда Жамолга ёр ўша, орзу ўша...

Эркин АЪЗАМ

ФАРРОШ КАМПИРНИНГ ТУШИ

(Бошига “кулфат” тушган бир бекорчихона хангомаси)
Икки қисм – бир талай дийдиёдан иборат

Бекорчихона аҳли:

Раҳбар Раҳбарович – ҳаммага таниш одатдаги амалпараст; 40-45 ёшларда.

Муовин бува – собиқ Раҳбар Раҳбарович, чала нафақачи, мошранг дўппи киядиган оғиркарвон одам; 62-65 ёшларда.

Гулибарно – жиблажибон котиба; 25-28 ёшларда.

Ҳисобчихон – зикна, пихини ёрган қув хотин; 40-45 ёшларда.

Иқтисодчи хоним – пардоз-андозга ўч “замонавий” жувон; 35-40 ёшларда.

Бўлим бошлиғи – тўймас ошхўр, тамагирроқ киши; 50-55 ёшларда.

Бош мутахассис – ўзича ҳурфиқр, заҳарзабон, башанг кийинадиган жазманмижоз одам; 45-50 ёшларда.

Мутахассис хоним – турмушидан ёлчимаган, меровнамо жувон; 35-40 ёшларда.

Ҳайдовчи йигит – уйқучи, диванда думалаб мудрагани мудраган; 30 яшар.

Фаррош кампир – қулоғи оғир, қўлида мудом латта, дуч келган жойни артиб-суртиб ўзича жавраб юргани юрган; 65-70 ёшларда.

Қолганлар – ёзги таътилда ва... ҳар ёқда.

БИРИНЧИ ҚИСМ (ошгача)

ДИЙДИЁНИНГ БОШЛАНИШИ

Саҳнани энлаган каттакон чорси хона – “фойе”, “холл”. Рўпарада – пешонасига “Қабулхона”, “Муовин”, “Ҳисобхона”, “Бўлим бошлиғи”, “Бош мутахассис”, “Мутахассислар” деб ёзилган қатор эшиклар.

Бир-бирига қарама-қарши икки ён эшик, чапдагиси – “А”, ўнгдагиси – “Э”. Ҳар иккаласига ҳам “НЕ РАБО-ТАЕТ” деб ёзилган қоғоз ёпиштирилган. У ердан ўқтин-ўқтин шовуллаб сув тўкилгани эшитилиб туради.

Хона ўртасида узун стол, ён-верида бетартиб қалашган стуллар.

Ёнбошдаги алмисоқдан қолган диванни ғижирлатиб эртаю кеч Ҳайдовчи йигит ағанаб ётади.

Қабулхона эшиги яқинида баҳайбат амал столи, амал курсиси. Раҳбар **Раҳбарович** тебранма-айланма курсида ястаниб турли-туман кўча газеталарини кўздан кечираётир.

Қўлида латта, дуч келган жойни артиб-суртиб **Фаррош кампир** кўринади. Бировнинг кўзи тушгудек бўлса жон-жаҳди билан тиришади, раҳбар газетанинг бирор жойини овоз чиқариб ўқиганида, худди унга қарата гапирилгандек, алқамоққа тушади: “Анுவ ўлгур зикнага тайинлаб қўйдингизми, ўргилай? Раҳмат, раҳмат, умрингиздан барака топинг, илойим!”

Айни дамда ҳам ўзича жаврагани жавраган.

Фаррош кампир. Эсиз жоним! Берадигани – чўзиб-чўзиб тўрт танга, шундан шунга сарсон бўлиб келаман-а! Қўрғур, келиб-кетишимга етса ҳам кошки эди! Уйда ялпайиб ўтирган анув бойвучча шунгаям шерик денг! Қумригина отимни қўйиб ўшанинг номида Дилнавоз бўлиб юрибман-да. Дилнавоз! Дилнавоз опа, Дилнавоз хола! Қуриб кетсин, ўзимнинг номимга ўтай десам, пенса ўлгурнинг қоқ ярмини кесади. Эски каттага ҳам, манови янгисига ҳам “озроқ кўтарсангиз-чи, оповси” деб худонинг зорини қилдим – қаёқда! Ҳаммасига ўлгур ўша зикна буғалтир айбдор! “Мумкин эмас, мумкин эмас!” Мегажин! Сенга мумкин! Ўзгинанга мумкин!

Асомова Дилнавоз... ие, Қумри шўрликка келганда – тақа-тақ! Ер ютгур, адогина бўлгур! (Қўлидаги газетани қўйиб телефонга ёпишган Раҳбар Раҳбаровичга кўзи тушадию бирдан юмшаб, ялтоқилик билан сўраша кетади.) Чарчамайгина юрибсизми, укажон? Сиз келдингизу, худога шукр, бу ордона идорага сон кирди, файзу барака кирди. Мартабангиз бундан-да зиёда бўлсин! Келинпошша яхшимилар? Анув кунги бошоғриқлари қолдими ишқилиб? Қолсин, қолсин илойим. Невараларим чопқиллаб юришибдими? Ҳа, ҳаммагинасининг умрини берсин. Дадасининг изидан бориб, мана шундоқ катта идораларга каттакон бўлиб кетсин!

Раҳбар Раҳбарович унинг алқашларига парво ҳам қилмай, завқ билан телефонда дийдиёсини чўзади.

Раҳбар Раҳбарович. Бағдодда-ку ҳаммиша тинчлик, биламиз. Сизларда-чи, акахон, сизларда нима янгилик? Боя газетда кўзим тушгандек бўлди, анови совуқ тагин кўтарилиб кетибдими?

Акахон (овози). Қайси совуқни айтяпсиз?

Раҳбар Раҳбарович. Совуқ каммиди, акахон! Ҳалиги, агентликка ўтгани-чи? Кўзлари мўлтираб, доим йиғламсираганга ўхшаб турадиган. Ўрнига ким экан – билсак бўладими?

Акахон. Ҳа-а, Шобердиевми? Э, шунинг ташвиши сизу бизга қоптимми? Яна бир совуғи топилар, қўяверинг. Бунақа масалалар қаерда ҳал бўлишини биласиз-ку, иним!

Қабулхона эшиги шитоб очилиб, Котиба бош суқади.

Котиба. Раҳбар Раҳбарович! Раҳбар Раҳбарович! **Раҳбар Раҳбарович** (гўшакни кафти билан тўсиб, кўрсатғич бармоғини тепага нуқади). Тиш-ш!

Акахон. Ким? Гулихон эмасмилар?

Раҳбар Раҳбарович (қувлик аралаш). Қайси Гули? Барнохон денг!

Акахон. Биздан салом! Соғинчли салом!
Раҳбар Раҳбарович. Қай бирига – Гулихонгами ё Барнохонга?

Акахон. Опқочманг, ҳей! Ҳар иккаловига!
Раҳбар Раҳбарович (*шўхликни ошириб*). Қайсисига кўпроқ бўлсин?

Акахон (*танбеҳ оҳангида*). Телефондасиз, иним! Оғизга қараброқ, а! Бўпти, кейин гаплашармиз.

Раҳбар Раҳбарович. Тушундим, акахон, тушундим. Раҳмат, раҳмат.

У гўшакни жойига қўяр-қўймас, Котиба отилиб стол бошига келади.

Котиба. Раҳбар Раҳбарович! Ростми шу гап?

Раҳбар Раҳбарович. Рост, рост. Мана, ўзлари салом айтяптилар, шахсан! Акахонингиз! Акахонимиз деганим!

Котиба (*столдаги тақвимга бетакаллупф кўз ташлай туриб*). Бугун қанақа кун ўзи?

Раҳбар Раҳбарович. Жумага ҳали икки кун бор! Лекин хосхонани ясатиб, иссиқ-иссиқ қаҳваларни ҳозирлайверасиз. (*Ҳавони ҳузур билан ҳидлай-ҳидлай*) Оҳ, оҳ, бунча хушбўй! Акахоннинг ҳидларими дейман?

Котиба (*нозланиб*). Адашдингиз! Бу бошқаси... Ўзимники. Э, боринг-э, мен нима демоқчиман-у, бу киши бўлса!..

Раҳбар Раҳбарович. Хўш-хўш, қани?

Котиба. Чиндан ҳам эшитганингиз йўқми? Бошқа жойга кўчармишимиз-ку!

Раҳбар Раҳбарович (*ҳангу манг*). Ким айтди? Нега?

Котиба. Ана – ҳамма! Ҳамманинг оғзида шу гап!

Раҳбар Раҳбарович (*ташвишга тушиб*). Бу ерчи? Бу ер нима бўлади унда?

Котиба (*йиғламсираб*). Бузилармиш! Бузи-иб ташланармиш, Раҳбар Раҳбарович! Қара-анг! Ўрнига-чи, ўрнига газон экилармиш.

Раҳбар Раҳбарович. Газон?! Қанақа газон?

Котиба. Газон ўт-чи, машина билан ўрадиган кўм-кўк майса бор-ку, ўшандан!

Раҳбар Раҳбарович. Нега энди? Газонни нима қилади?

Котиба. Иннайкейин ҳар-ҳар жойга скамейка қўйиб чиқилар экан...

Раҳбар Раҳбарович. Скамейка?! Қанақа скамейка?

Котиба (*энсаси қотиб*). Вой-й, Раҳбар Раҳбарович! Скамейка-да, ўтирадиган скамейка!

Раҳбар Раҳбарович (*таажжуби баттар ортиб*). Ким ўтиради унга?

Котиба. Вой-й! Ёшлар-да, ёшлар! Анув севишганлар-чи, келажак авлод!

Раҳбар Раҳбарович. Бошқа жойда ўтириб севишса бўлмас эканми ўшаларингиз?!

Котиба. Уфф! Мен қаёқдан билай! Шу ерни танлашибди-да!

Эшик очилиб, Ҳисобчи хонимнинг боши кўринади.

Ҳисобчи. Мумкинми, Раҳбар Раҳбарович?

Котиба (*ўгирилиб ҳам қарамай*). Бандлар, бандлар! Қаттиқ!

Ҳисобчи (*жаҳл билан*). Э, ўт бу ёққа! (*Бостириб киради.*)

Унинг вазоҳатини кўриб, Котиба тисарила-тисарила чиқа бошлайди.

Котиба. Вой, вой! (*Четга қараб пичирлайди*) Нахалка!

Ҳисобчи (*бир даста қоғозни столга ташлаб*). Кўл қўйиб берсангиз, Раҳбар Раҳбарович. Бугун элтиб топширмасам... Солиқни ўзингиз биласиз! (*Раҳбар имзо чекмоққа киришаркан, столда қалашиб ётган газеталардан бирига ҳисобчининг кўзи тушиб*) “Даракчи”ни кўриб бўлдингизми? Кейин менга берарсиз-а, Дурдона Фаёзни ўқимоқчи эдим.

Раҳбар Раҳбарович (*имзодан бош кўтариб*). Дилдора Фаёз? Ким у?

Ҳисобчи. Ҳали ўша ерига келмабсиз-да, ҳа-а. Хушовоз хонанда бор-ку – Дурдона Фаёз? Ҳув, тўшақда ётиб қўшиқ айтадиган. Ўша, учинчи эридан чиқиб, ўзидан ўн ёш кичик биттасига тегиб олганмиш. Малайзиялик экан. Роса серпул, бизнесмен!

Раҳбар Раҳбарович. Газетани ўқимаган бўлсангиз ҳам, мана, ҳаммасидан хабардор экансиз-ку, хоним?

Ҳисобчи (*андак хижолатомуз*). Янги эри билан Малайзияга кетармикан ё қолармикан – шунисини билмоқчи эдим-да.

Раҳбар Раҳбарович (*эрмакка*). Кетса нима бўлади? (*Сухбатдоши гап тополмаганини кўриб*) Қолса-чи? Хўш?

Ҳисобчи (*ночор илжайиб*). Қизиқ-да, Раҳбар Раҳбарович. Беҳаё, сотқин! Тўғрими?

Раҳбар Раҳбарович. Кетса – бир куни қайтиб келар. Юртини соғиниб. Ёки янада ёшроқ биттасини топиб, Кореяни, Сингапургами жуфттак уриб қолар, нима дедингиз?

Ҳисобчи. Эсиз шунча пул, шунча мол-дунё! Хушовоз эмишлар!

Раҳбар Раҳбарович. Пул дегандай, анови вайсақи кампир масаласи нима бўлди? Ўзи гаранглиги етмагандек, одамнинг қулоқ-миясини еворди-я! Нахотки...

Фаррош кампир (*овози, аллақаяёқдан*). Раҳмат, раҳмат! Умрингиздан барака топинг, укажон! Тупроқ олсангиз зар бўлсин!

Ҳисобчи (*бидирлаб*). Иложи йўқ, Раҳбар Раҳбарович! Ҳечам иложи йўқ! Гаплашиб кўрдим, разряди шунақа!

Фаррош кампир (*аллақаяёқдан*). Ҳаҳ, яшшамагур! Ёнингдан беряпсанми, мегажин?!

Ҳисобчи (*дафъатан мулойимлашиб*). Филдирагимиз бўшдир, бориб келсам майлими?

Раҳбар Раҳбарович. Диванда думалаб ётувди, қаранг-чи.

Ҳайдовчи дивандан бош кўтариб, норози ўқрайди. Имзоланган қоғозларини олиб ўрнидан кўзғалган Ҳисобчи қайтиб ўтиради.

Ҳисобчи (*ҳамдардона*). Анув шумҳабарни эшитгандирсиз, Раҳбар Раҳбарович? Ўзи шуни билгани кирувдим олдингизга. Энди нима қиламиз-а?

Раҳбар Раҳбарович. Эшитдим, эшитдим. Газон экилармишми-ей, севишиб ўтиришармишми-ей, ким билсин!

Ҳисобчи. Автобекат бўларкан дейишаётувди-ку?

Раҳбар Раҳбарович. Автобекат? Шаҳарнинг қоқ ўртасида-я?!

Ҳисобчи. Қозончининг қўлида – қайдан қулоқ чиқарса! Қаёққа кўчарканмиз ўзи?

Раҳбар Раҳбарович. Билмадим, билмадим. Ўзимнинг ҳам бошим қотиб қолди. Ия, ҳозир биламизда, ҳозир! (*Телефонга қўл чўзганида “Э” ёзуви эшик тарафдан сувнинг шовуллаши эшитилади.*) Падарига лаънат! Қаёққа бўлсаям – кўчсак кўчайлик шу ердан!

Ҳисобчи ҳам ирганган каби бурун жийириб қўйиб, ўрнидан қўзғалади.

ИККИНЧИ ДИЙДИЁ

“Э” хона тарафдан сувнинг шилдирагани эшитилиб, қўлларини рўмолчасига арта-арта Муовин бува чиқади. Латта кўтарган Фаррош унинг йўлини тўсади.

Муовин бува. Ҳа, Қумри кампир, яна нима гап?

Фаррош кампир. Қумри дегандек бўлдингизми, айланай? Бу ордонахонада битта сиз биласиз исмимни. Қолган бари анув бойвуччамнинг оти билан атайди мени. Раҳмат, раҳмат. Ўзингизнинг тани-жонингиз соғми ишқилиб? Уйдаги келин-кепчак, кичкинтойу жажживойлар? Ҳа, омон бўлишсин. Кеннойимиз ҳам ўтиргандирлар онахотин ойдек бўлиб?

Муовин бува. Ўтирибди. Туршак бўлиб. Букилиб-бужмайиб. Сизга ўхшаб қолган у ҳам, Қумри буви!

Фаррош кампир (*қулоғи илмай*). Ҳа, ҳа, яхши. Сўраб қўярсиз менинг номимдан. Сизнинг даврларингиз қандоқ эди-я, Муовин бува! Ҳаммаёқда файзу барака! Мана, энди ҳемири тўрт чақаси учун келиб-кетиб юрибман денг, аzza-базза. Барига анув чақчайган заҳар ўлгур айбдор! (*Дуч келган жойни зўр бериб арта бошлайди.*)

Муовин бува беҳафсала қўл силтаб хонасига кириб кетадию қўлида бир варақ қоғоз билан чиқиб қабулхона сари юради.

Раҳбар уни ясама илжайиб қарши олади.

Раҳбар Раҳбарович. Келинг, келинг, устоз.

Муовин бува (*ҳарсиллаб, рўбарў курсига чўқаркан*). Энди бизнинг устозлигимиз қолдими, укам! Бугун устозимиз – сиз!

Раҳбар Раҳбарович. Йўғ-эй, ҳарқалай, неча йил мана шу даргоҳга бошчилик қилгансиз, хизматларингиз сингган! Биз – кеча келган бир одам-да. Сизнинг бой тажрибангизга таяниб... Чойни олинг.

Муовин бува. Раҳмат... Тажриба дегани нима – кексаларнинг кўнглини овлаш учун ўйлаб топилган бир чўпчак-да! Сизга маслаҳатим: унақа чўпчакларга эмас, (*мансаб курсисига ишора қилиб*) мановинга таянсангиз адашмайсиз. (*Бир зум тин олиб*) Устоз дейсизми, шогирдми, хуллас, бизга энди жавоб берсангиз, ука...

Раҳбар Раҳбарович. Майли, майли. Марҳамат. Яна қонбосимми? Уйга бориб, кеннойимизнинг олдиларида, бемалол дамни олаверинг. Ҳув, ўзингиз айтгандек, иш – ўрмонга қочадиган бўри эмас...

Муовин бува (*ўқрайиброк*). Йўқ, иним, мен бутунлай кетмоқчиман!

Раҳбар Раҳбарович (*ёлғондакам куйиниб*). Ие, ие, бу нима деганлари, тақсир?

Муовин бува. Чилонзордан аллақаяёқларга улоқиб юриш бизга энди малол, ука. Ҳали қайга кўчамиз – у ёғи номаълум бўлиб турган бўлса...

Раҳбар Раҳбарович. Мен ҳам шуни айтаман-да. Сувни кўрмай этик ечгандек бўлиб қолмаймизми, оқсоқол!

Муовин бува. “Кулли ёвмин – баттар”, дебмишлар машойихлар. Бугунгисидан баттар бўлса бўладики, беҳтар бўлмайди ҳеч. Бу гапни эслаб қолинг, биродар! Доим шундай бўлиб келган!

Раҳбар Раҳбарович. Йўғ-эй! Келажак, ёруғ келажакимиз... Наҳотки...

Муовин бува. Манови газетнинг гапларини қўйиб туринг-да сиз! Мен кўчиш масаласини айтяпман, ука. Энди жой берса, хув бир тупканинг тагидан беради сизга, хомтама бўлманг!

Раҳбар Раҳбарович. Қарорингиз қатъийми ишқилиб?

Муовин бува. Бу нима деганингиз? Андиша ҳам керак одамга. Ошиқманг, иним, кетамиз, кетаман! Биламиз, биламиз: янги раҳбар, иложи бўлса, эски раҳбарнинг қорасини кўрмоқ тугул номини ҳам камроқ эшитса!.. Шундайми?

Раҳбар Раҳбарович. Йўғ-эй, йўғ-эй, мен бошқа маънода... Тўн-пўн, иззат-икром билан дегандай...

Муовин бува (*тўнни тескари кийиб*). Ўша тўн сизники, розиман. Эртага бир кун ўзларига керак бўлар...

Тарақлаган товуш эшитилади.

Раҳбар Раҳбарович (*аланг-жаланг*). Нима бўлди? Нима шовқин? Гули-и! (*Тин олиб*) Барно-о!

Апил-тапил “А” хонадан чиққан **Котиба** орқасига қарата алланимани пишиллатиб, раҳбар ҳузурига чопади.

Котиба. Эшитаман, Раҳбар Раҳбарович!

Раҳбар Раҳбарович (*норози чақчайиб*). Мен сизни эшитмайсиз, анови савдойи кампирдек қулоғи том битган деяётганим йўқ, синглим! “Эшитаман-пешитаман” эмас, “лаббай” бўлади! Неча марта айтганман-а!

Котиба. Лаббай! Эшитаман, Раҳбар Раҳбарович!

Раҳбар Раҳбарович. Оббо-о! Хўжалик мудир қай гўрда? Қақиринг! Нима қарсиллади ўзи, тинчликми?

Котиба. Фойедаги эски столимиз... Жиянининг именинаси экан, ўшанга кетган. Рухсат сўровди, сизга айтиш эсимдан чиқибди, Раҳбар Раҳбарович.

Раҳбар Раҳбарович (*жиғибийрон*). Жиян, жиян! Нечта жияни бор ўзи шунинг?

Котиба (*бармоқ букиб санашга киришади*). Икки опасидан – бешта! Уч укасидан – олтитамиди? Йўқ, йўқ, биттаси бефарзанд эди шекилли.

Раҳбар Раҳбарович (*тоқати тоқ бўлиб*). Жиянларидан бўшаганида, айтиб қўярсиз, стол-стул, эшик-деразаларга ҳам қараб юрсин, хўпми? (*Муовин бувага юзланиб*) Сиздан қолган стол!

Муовин бува. Ҳа, ўзимизга ўхшаб унинг ҳам хар ёғи лат еб, патурдан кетган... Шунинг учун жавоб сўраяпман-да.

Раҳбар Раҳбарович. Келиб-келиб шундай пайт-да! Идорамиз ҳаётидаги оғир, масъулиятли соатда! Э кўйинг-э, тақсир!

Муовин бува. Идорангизнинг оғиридан ҳам, энгилдан ҳам қарзимиз қолмаган, укам! Бир яхши одамдан эшитганим бор: амал курсисини эгаллаган мардум вақти келиб уни бўшатмоғи муқаррарлигини ҳам унутмагани маъқул!

Раҳбар Раҳбарович (жизиллаб). Нима демоқчисиз, хўш?

Муовин бува. Демоқчи бўлган гапимни дедим!

Раҳбар Раҳбарович. Майли, аризангиз қолсин, ўйлашиб кўрармиз.

Муовин бува оғир кўзғалиб, эшик томон юради. Раҳбар телефонга ёпишади.

Овози: “Акахо-он!”

УЧИНЧИ ДИЙДИЁ

Чорси хона. Бир бошига аллақандай қутилару тахлам-тахлам папкалардан таянч бериб кўйилган узун омонат столда **Бўлим бошлиғи** билан **Бош мутахассис** рўбарў, шахмат сурмоқда. Столнинг нариги бошида гўё суяб қолмоқчи каби унга ўмган ташлаган **Муовин бува** мудраб ўтирибди. **Фаррош кампир** одатдагидек, қўлида латтаси, ивирсиб юрибди.

Фаррош кампир (ўз-ўзича, ғудраниб). Мабодо Кўйлиқ тарафларга эмасмикан? Кошкийди, кошкийди. Худойим оху зорини эшитиб, Қумри шўрликни ҳам бир ярлақаб қолармиди... Раҳмат, раҳмат.

“А” хонадан графинда сув кўтариб ўтаётган Мутахассис хоним жойида тўхтади.

Мутахассис. Вой, ростданми? Қандоқ яхши! Менга роса ўнғай бўларкан, уйим ўша томонда. Кўйлиқ ҳам обод жойлар. Айниқса – бозори!

Бўлим бошлиғи. Бу ёғи чатоқ бўлди-ку? Бояги аспни бекор берибман-а... (Ўйиндан бош кўтариб) Кўйлиқ дейсизларми? Узоқ-ку жуда?

Бош мутахассис. Узоқми, яқинми, бори шудирда, акам! Лағмоннинг ўрнига куксини уриб юрасиз энди. Олапарнинг гўштига.

Бўлим бошлиғи (аччиқланиб). Кўйинг-э! Мен мусулмон фарзандиман, фақат кўй гўшти истеъмол қиламан! Дарвоқе, бугун қаерда ош бор эди-я? Ҳозир, ҳозир! (У ўрндан чаққон туриб, хонаси томон зипиллайди.)

Бош мутахассис. Ўйин-чи, акам? Ҳолингизга маймун йиғлаб турибди-ку бу ёқда!

Бўлим бошлиғи (зшигидан кираётиб). Ҳай, ўйин ҳам, анови кўчди-кўчдилар ҳам бир гап бўлар, қоринни кўрайлик аввал!

Бош мутахассис. Ҳаҳ, ош есин-а сизни! (У, қўлида графин, қийшанглаб турган Мутахассис хонимга шўхчан, маънодор кўз қисиб кўяди. Жувон ғамза кўрсатиб, хонасига кириб кетади.)

Муовин бува (мудроқ аралаш ғудраниб). Чилонзор... Кўйлиқ... Чилонзор...

Бўлим бошлиғи хонасидан аллақандай таклифнома кўтариб чиқади.

Бўлим бошлиғи. Мана! (Тантанавор ўқимоққа тушади) “Севимли фарзандларимиз Ақидахон ва Мартинбекнинг висол оқшоми муносабати билан... “Дўмбиробод” тўйхонасига лутфан ошга таклиф этамиз”. Жамоа билан! Яшавор! Кетдикми? Соат ҳам ўн бир бўлиб қолди. Етиб боргунимизча...

Бош мутахассис. Мартинбек?! Севимли фарзандлари негр-пегрмикан?

Бўлим бошлиғи. Негрми, баломи, нима фарқи бор сизга? Оши қора бўлмаса бўлди-да!

Бош мутахассис. Мен қаршиман.

Бўлим бошлиғи. Ошгами, негргами?

Бош мутахассис. Қизларимизнинг мана шундай ҳар турлисига тегиб кетаверишига! Бу ёқда ўзимиз туриб!

Бўлим бошлиғи. Оббо-о! (Мутахассислар хонасига имо этиб) Камлик қиялтимми?.. Нима, сиздан сўраб тегсинми?! Эркинлик, демократия! Биз ҳам дунёга чиқиб бўлдик, оғайни! Ҳозир жаҳоннинг қай гўрига борманг, “тоғажон” деб тўрттаси бўйингизга осилади! Замоннинг зайли-да, қўлингиздан нима келарди? Хўш, борамизми? (Муовин бувани туртиб) Ҳей бобой, кўзни очинг! Ошга! Сиз томонга. Ўшанақаси уйингизда қолаверасиз... Ланжроқ кўринасиз, наҳоргисига ҳам борувмидингиз дейман? Қаерга?

Муовин бува (азоб билан кўзини очиб). Қурбақаободга.

Бош мутахассис (чапак уриб). Юз офарин, минг офарин! Каллаи саҳарлаб! Дўмбирободдан Қурбақаободга!

Муовин бува. Начора, иним, миллий удумимиз-да.

Бош мутахассис. Қаердан чиқибди ўзи шу удум? Тагин миллий эмиш! Эрталаб етти-саккизга қилса бўлмасмикан шу даҳмазани?

Муовин бува. Қозон саҳар соат тўртда очилади, биласиз-ку. Сиз айтган вақтда қилса, кун чиқиб, ёйилиб кетади.

Бош мутахассис (бўш келмай). Ошни куннинг ёруғида еса тешиб чиқармикан, нима? (Бўлим бошлиғига ишоратан) Манови киши, масалан, йигирма тўрт соат бетўхтов ейиши мумкин!

Бўлим бошлиғи. Ошириворднингиз-а жа-а!

Муовин бува (жаврагандек). Чоллар масжиддан ўша маҳалда чиқади-да, биродар.

Бош мутахассис. Чиқаверсин, марҳамат. Тўй қиладиган азамат уларга алоҳида қозон осиб берсин!

Бўлим бошлиғи. Қўяйлик шу кераксиз машмашани. Ўзингиз тўй берсангиз шундай қиларсиз, хўпми? Қани, жўнадикми бўлмаса? Раҳбар Раҳбарович ҳам борсалар керак. Тўй оши – жону диллари... Қоғозпоғозини йиғиштириб, ўн дақиқа ичида ҳамма шу ерда жам бўлсин!

ТҮРТИНЧИ ДИЙДИЁ

Раҳбар Раҳбарович телефонда **Акахон** ига арз-дод қилаётир.

Раҳбар Раҳбарович. Жумалик ўтиришларимиз ўтмиш бўлиб қоларкан-да энди? Гулихоннинг қаҳвалари! Аччиқ-қайноқ қаҳвалари!..

Акахон (овози). Ўзлари ҳам бараварига хўриллатиб ўтирардилар!..

Раҳбар Раҳбарович. Иккинчисидан кейин секин чиқиб кетардим-ку, акахон?

Акахон. Иккинчисини кутиб ўтириш шартми-ди?! Умуман, бунақа гап-сўзларни бас қилинг, иним. Телефондасиз-а, тилга хушёр бўлинг, демаганмидим?

Раҳбар Раҳбарович. Хўп, хўп, акахон, виноват!

Акахон. Хув, лавозимга тайинланаётганингизда берилган маслаҳатлар эсдан чиқибди-да, а?

Раҳбар Раҳбарович. Йўқ, йўқ, ҳаммаси, ҳаммагинаси ёдимда! Ёзиб ҳам қўйганман. *(Олдидаги блокнотни варақлаб, ўқимоққа тутинади.)* Мана. Биринчиси: “Ҳеч қачон кўл остидаги ходимларга йўл-йўлакай, кўча-кўйда топшириқ ёки танбеҳ берилмайди. Бир оғиз гап бўлса ҳам албатта кабинетга чақириб айтилади. Мансаб курсисининг сеҳр-салобати бўлакча!” Тўғрими?

Акахон. Иккинчисига ўтинг.

Раҳбар Раҳбарович. Иккинчи пункт: “Эрталаб ишга келганда даставвал бир варақ қоғоз олиб, бугун бажариладиган юмушлар рўйхат қилинади. Рўйхатнинг бошида албатта шахсий масалалар турсин. Давлат ишлари ўз-ўзидан бўлаверади”.

Акахон. Ўчиринг! Ҳозироқ ўчириб ташланг! Қалла борми, мен бунисини қулоғингизга айтган эдим-ку, ахир! Ўчирдингизми?

Раҳбар Раҳбарович. Ўчирдим, ўчирдим. Қопқора қилиб бўяб ташладим! Жума куни келганингизда ўзингизга ҳам кўрсатаман.

Акахон. Ўрнига мана бу гапни ёзинг! “Раҳбарман деган азамат ҳамиша иккита “т”га хушёр бўлмоғи керак. Биринчиси...”

Раҳбар Раҳбарович. Иккита нимага дедингиз? “Д”миди?

Акахон. “Т”, “т”! Тош, темир... Биринчиси – тилга, иккинчиси – телефонга”. Уқдингизми? Ҳе, блокнотингиздан сизнинг! Дарвоқе, қаёққа кўчаркансизлар, қачон?

Раҳбар Раҳбарович (тушкун оҳангда). Ҳозирча номаълум, акахон. Ҳарҳолда узоқроққа. Қўйлик томонларга эмишми-ей...

Акахон. Қўйлик?! Нима, сиз бозорчимисиз? Умуман, нега биз беҳабар, странно...

Раҳбар Раҳбарович (зорлангансимон). Акахон, шу... қайтиб эски жойимга ўтсам-чи? Бўш турганмиш-ку ҳали. Хосхонаси ҳам бор эди. Жумаликларга келардингиз, қайноқ-қайноқ...

Акахон. Оббо-о, ҳозиргина нима дедим-а!

Раҳбар Раҳбарович (нафаси ўчгудек). Узр, узр, акахон, эсимдан чиқибди – иккита “т”!

Акахон (энсаси қотиброк). Бўпти, бўпти. Мен бир гаплашиб кўрай-чи... Барногулингизга салом!

Раҳбар Раҳбарович. Албатта, албатта, акахон! *(Гўшакни жойига қўйиб, хийла фурсат сукутда қолади. Бир маҳал нимадир тарақлаб кетади.)* Гули-и! *(Тин олиб)* Барно-о!

Қўлида лаббўёқ, Котиба кўринади.

Котиба. Эшита... Лаббай, Раҳбар Раҳбарович!

Раҳбар Раҳбарович (ичида ғашланиб). Исмингиз намунча узун-а, синглим, билмаган одам икки киши деб ўйлайди!

Котиба. Эсимни таниганимдан бери шундай – Гулибарноман. *(Истиғно билан)* Нима, ўхшамайманми? Акахонингиз Барногул дейдилар!

Раҳбар Раҳбарович (ички бир ҳасад билан). Майли, майли. У кишига мумкин. Ҳаммаси мумкин!.. Тагин нима шовқин, нима тарақлади?

Котиба (қиқирлаб). Анув ўлгур стол яна ағдарилиб тушди!

Раҳбар Раҳбарович (фиғони чиқиб). Қай гўрга гумдон бўлган ўзи ўша касофат?

Котиба. Қашқадарёсига-да.

Раҳбар Раҳбарович. Ўтган сафар Сурхондарё демабмидингиз?

Котиба (парвосига келтирмай). Нима фарқи бор, Раҳбар Раҳбарович, барибир дарё-да!

Раҳбар Раҳбарович. Дарё, дарё... Қайси стол дедингиз?

Котиба. Анув-чи, Муовин бувадан қолган матоҳ! Ҳар куни ағнагани ағнаган.

Раҳбар Раҳбарович (бирдан жонланиб). Менга қаранг, Гулихон, шу матоҳни Муовин буванинг ўзига совға қилиб юборсак нима дейсиз? Ишдан бўшаяпти, куруқ кетмасин бечора. Қадрдон столи-да! Аллақачон ҳисобдан ҳам чиқарилган бўлса керак ўзи. Бу ёғи кўчадиган бўлиб турибмиз, биратўла янгисини оламиз-қўямиз-да! Бир қарор тайёрласангиз-чи, а?

Котиба. Сеник столга ҳам қарорми? Ҳисобдан ўчган деяпсиз-ку!

Раҳбар Раҳбарович. Барибир! Баённомаю қарорлар билан қилинган иш ҳар доим мустаҳкам бўлади, Гулихон, билиб қўйинг! *(Маънодор таъкидлаб)* Барногул!

Котиба (уйманганнамо). Жумага икки кун бор, дедингиз-а ҳали, Раҳбар Раҳбарович?

Раҳбар Раҳбарович. Бир ярим кун қолди. Тайёргарликни кўраверасиз!

Котиба (эркаланиб). Э, баринг-э, Раҳбар ака! Ўзлари-да... *(Кетатуриб у қўлидаги лаббўёқни деворга суртиб кўради ва ўгирилиб хижолатомуз изоҳ беради).* Барибир бу ердан кетяпмиз-ку...

Раҳбар Раҳбарович (у чиқиб кетгач). Ҳе, ичкиб “жума”ламай кет!

Котиба қайтиб бош суқади.

Котиба. Раҳбар ака, қабулхонадаги анови биллур гулдонни мен олсам-чи? Кўч-кўч пайти йўлда синиб-нетиб юргандан кўра... Янгисини олармиз, ўзингиз айтдингиз-ку ҳали.

Раҳбар Раҳбарович (ижирғаниброк). Кўрамиз, кўрамиз.

Котиба. Хонангиздаги телевизорни – ўзингиз!

Раҳбар Раҳбарович (гангиб). Телевизор... янгигина-ку бу?

Котиба. Ўзингиз ҳам янгисиз-да, Раҳбар Раҳбарович!

Раҳбар Раҳбарович (*ўйчан*). Ҳай, кўрамыз, кўрамыз... Эй, шошманг. Акахонингизга бир кўнғироқ қилиб кўёлмайсизми? Зораки...

Котиба. Нима деб? Ўзлари қилиб турибдилар. Қўлимга.

Раҳбар Раҳбарович. Йўқ, бошқа... менинг масаламда. Ўша ижобий ҳал бўлса, сизниям опкетардим... Хўпми?

Сурбетлик билан Котибани эшиқдан четлаб, хонага лапанглаганча **Бўлим бошлиғи** киради.

Бўлим бошлиғи (*дали-ғулилик қилиб*). Ҳорманг, Раҳбар Раҳбарович, ҳорманг! Хомушроқ кўринасизми, ака?

Раҳбар Раҳбарович (*Котибага*). Ҳай, кейин гаплашармиз. (*Сўнера “сурбет”га ўзини атай ташвишманд кўрсатиб*). Қанақа ташкилот-а бу ўзи?! Ёз баҳона, ярми таътиллаб кетган! Мана шу дардисар дўконингизни оёққа кўяман деб ўлиб-тирилиб ўтирибмиз-да, ака! Бу ёқда эса, кўриб турибсиз, кўчиш машмашаси чиқиб қолди...

Бўлим бошлиғи. Э, ўйламанг, ака! Кўчсак кўчармиз, қолсак қолармиз, шунга ташвишми? Кунингнинг бир куни қолгунча ош е, пулингнинг бир тини қолгунча ош е, дебдилар. Туринг, ака!

Раҳбар Раҳбарович. Ие, шундай бўлдими? (*У бўйинбоғини тўғрилай-тўғрилай ўрнидан қўзғалади.*)

Чорси хонада уларни Муовин бува билан Бош мутахассис кутиб турибди.

Бўлим бошлиғи (*диван тарафга, ҳайқариб*). Хў филдирак, тур энди! Ҳамма кўч-кўч ташвишида-ю, бу беғамбойнинг чўзилиб ётишини!

Ҳайдовчи йигит эран-қаран жойидан қўзғалади.

Ҳайдовчи. Кўчсак кўчибмиз-да, амаки! Қўйлик бўлса – Қўйлик! Қочиб кетибдимми?! Филдирагимиз айланиб турибди, бориб-келаверамиз, нима! Стоянкаси бордир?

Муовин бува (*алам билан*). Ҳа-а, сен болага осон...

Ҳайдовчи. Худо деб турсангиз-чи, Муовин бува, бу ҳали қуруқ бир миш-миш. (*Ҳамма унга савол назари билан қараганини кўриб*) Бунақа гап йўқ дейишяпти-ку, ким билсин.

Муовин бува (*сергакланиб*). Ким айтади, ким?

Ҳайдовчи. Анув пастдагилар... бошқа шопирлар-да. **Раҳбар Раҳбарович**. Да-а?... Солиққа бориб келдиларингми?

Ҳайдовчи (*ҳайронлик аралаш*). Солиқ? Қизлариникига ташлаб келдим-ку. Пешиндан сўнг бориб олиб қайтармишман.

Бўлим бошлиғи (*раҳбарнинг авзойи бузилганини кўриб, тезроқ жўнаш илинжида гапни ҳазилга бурлади*). Ҳисобчимизми? Қизига солиқ бермоқчидир-да. Куёви нобопроқ эмиш-ку.

Муовин бува (*раҳбарга ёндашиб, паст товуш-да*). Укам, бояги масалани мен яна бир ўйлаб кўрсамми девдим...

Раҳбар Раҳбарович. Қайси масалани?

Муовин бува. А-аризамни.

Раҳбар Раҳбарович (*силтаброқ*). Олдин мен ўйлаб кўрай!

Муовин бува шумшайиб эшик томон босади.

Бўлим бошлиғи. Юринглар энди, кеч қолмайлик. Пешинги ошда қиттак-қиттаги ҳам бўлади, кўчар жафосига озроқ отиб ҳам келаемиз!

Раҳбар Раҳбарович (*тайсаллаб турганини кўриб, Бош мутахассисга*). Сиз-чи, юрмайсизми?

Бош мутахассис. Сизларга оқ йўл! Мартин Лютер Кингга салом айтарсизлар... Мен уларни танимасам, билмасам...

Раҳбар Раҳбарович. Жуда тажангсиз-да, оғайни. Нима, биз танирмидик, ошини еймиз-келаемиз-да!

Бўлим бошлиғи. Қўяверинг, Раҳбар Раҳбарович, бу кишининг шахсий ишлари бўлса керак. (*Саркашга шумлик билан кўз қисиб*) Дарвоқе, иккинчи одам қўшилса шахсий дейилмайди, оилавий бўлади-я, шундайми?

Шу чоқ остонада сумкачасини билагига осган, पोшнаси баланд туфлида дикир-дикир қилиб Иқтисодчи хоним пайдо бўлади. Гўёки ҳозиргина “Гўзаллик салони”дан чиққан! Унинг ортидан судралиб негадир Муовин бува ҳам кўринади.

Иқтисодчи хоним (*хушвақтлик билан*). Привет всем! Ошгами?

Ҳамма унга маҳлиё бўлиб қолган. Бош мутахассис эса жувонни алоҳида бир суқ билан сартопо кўздан ўтказади.

Бўлим бошлиғи. Ишхона кўчадиган бўлиб турибди-ю, иқтисодчи хонимимиз балма-бал юрибдилар шекилли?

Иқтисодчи. Да вы что? Қаёққа экан, қаёққа? Зўр жойми ишқилиб? (*Сўнг унга белисанд, раҳбарга юзланиб*) Горстатда эдим, Раҳбар Раҳбарович. Майли, сизлар бориб келаверинглар, кейин гаплашармиз. (*У ажаб муқом билан юриб хонасига кириб кетади.*)

Ҳамма чиқиб, хонада Бош мутахассис ёлғиз қолган.

Бош мутахассис (*ўзича*). Ҳали хўроз қичқирмай туриб шаҳарнинг бу чеккасидан нариги чеккасига ошга бориб, кейин кун бўйи ишхонада мудраб ўтираемиз! Униси камдек, пешин бўлар-бўлмас, тагин ошхўрликка отланамиз. Тушлик баҳона, тиш кавлаб соат икки-учларда қайтамиз. Қорин шишган, қўл ишга бормайди, яна талай замон ланж! Стол устини саранжомлаб, энди ишга киришаман деганингизда иш куни тугаб қолади... (*Аллақаёқдан Фаррош кампирнинг жаврақи овози келади: “Ҳар бирининг стол-устулигача ярақлатиб артиб қўйсам!..”*) Бунақа бағрикенг ҳукумат қайда бор-а?!

Лиқиллаб хонасидан Иқтисодчи жувон чиқади. Қўлида бояги сумка йўқ, эшик томон еларқан, у луқма солиб ўтади.

Иқтисодчи. Ҳаммасиям шу, оагинам! Бунақа ташкилот сон-мингта!

Бош мутахассис. Ташкилот эмиш! Қиладиган касб-коримиз – ҳукумат ажратган тўрт-беш сўм маблағни маҳсулот чиқарадиган бошқа бир корхонага ўтказиб бериш, тамом-вассалом! Ўргилдим дўконингдан!

Хонасидан чиқиб келган Мутахассис жувон Иқтисодчининг орқасидан ҳасад билан тикилиб, лаб буриб кўяди.

Мутахассис (*Бош мутахассисга қараб, мунг ва армон билан*). Бу ёғига энди қандоқ бўлади?.. Бошқа жойга кўчган одам бирйўла бахтли ҳам бўлиб қолса экан...

Бош мутахассис уни индамай кўлтиқлаб, хонасига бошлайди. Эшик қирсиллаб ичкаридан қулфланади.

ПАРДА

ИККИНЧИ ҚИСМ (ошдан кейин)

БЕШИНЧИ ДИЙДИЁ

Мансабхона. Раҳбар Раҳбарович билан Ҳисобчи хоним қизишиб талашмоқда.

Раҳбар Раҳбарович (*ичкиликдан бўғриқиб кетган*). Айтинг-чи, хоним афандим, бир йил – неча кун?

Ҳисобчи (*ёлворгудек бўлиб*). Тушунсангизчи, Раҳбар Раҳбарович! Солиққа кўнғироқ қилувдим, эртага келасиз, дейишди. Иннайкейин қизимникига бирров...

Раҳбар Раҳбарович. Мен сиздан сўраяпман: бир йил неча кун бўлади?

Ҳисобчи. Уч юзу олтмиш олти кун эди шекилли?

Раҳбар Раҳбарович. Ҳозир ҳам шундай... Шекилли эмиш! Хўш, шундан нечаси иш куни ҳисобланади?

Ҳисобчи (*бўзариб, ночор*). Ишлайдиган кунларимиз – иш куни-да.

Раҳбар Раҳбарович. Яшанг-э! Калькулятор олиб ҳисоблаб кўрсангиз ҳам бўларди, ҳисобчи хоним! Нима гап сўраса, баҳонангиз тап-тайёр-а! Калькуляторсиз санаса ҳам бир йилда уч юзу олтмиш олти мингта бўлади. Бу ташкилотга келганимдан бери аҳвол шу!

Ҳисобчи (*тап тортмай*). Гапни айлантирмасдан айтаверинг, Раҳбар Раҳбарович, бўшатмоқчимсиз мени? Майли! Лекин бўшасак – бирга-бирга бўшаймиз-да?

Раҳбар Раҳбарович (*саросимада*). Ие, бу нима деганлари?

Ҳисобчи. Эсларидан чиқибди-да! Хув февралдаги ведемостга имзо чеккан ким эди, иккаламизми?..

Раҳбар Раҳбарович (*бирдан дами ичига тушиб, пешгирликка ўтади*). Менга қаранг, ким сизни бўшайсан депти? Бир оғиз гапга – дарров...

Ҳисобчи (*мулойимлашиб, гинахонлик билан*). Ўзингиз-да! Бир мартагина қизимникига борганимга – дарров...

Қабулхона тарафдан **Котиба** нинг “Бандлар, бандлар!” деган таҳдидли овози эшитилиб, **Мутахассис** хоним бостириб киради.

Раҳбар Раҳбарович. Ҳа, синглим, тинчликми? Ё бирор ёққа ўт кетдимми?

Мутахассис. Илтимосим бор эди, Раҳбар Раҳбарович...

Раҳбар Раҳбарович. Гапиринг. Хўш?

Мутахассис (*Ҳисобчига бир қараб олиб*). Шахсан ўзингизга айтадиган...

Ҳисобчи (*ўқрайиб*). Чиқиб турайми?.. Мана, қулоғимни бекитдим! (*Кафтларини қулоғига қопқоқ қилиб туради*.)

Мутахассис (*ийманиброқ, паст овозда*). Янги жойга кўчиладиган бўлса мен анови хотин билан бир хонада ўтиролмаман...

Раҳбар Раҳбарович. Қайси хотин, кимни айтяпсиз?

Мутахассис. Анув-чи, семиз... Ҳозир таътилда ўзи.

Раҳбар Раҳбарович. Хўш, нега? Сабабини бил-сак бўладими?

Мутахассис (*ерга қараб*). Айтолмайман...

Раҳбар Раҳбарович. Ие, нимага? Оғзи шалоқми, сизга кун бермаяптими, ишлагани кўймайдими – нима?

Мутахассис (*эшитилар-эшитилмас*). Ҳиди бор...

Раҳбар Раҳбарович. Ҳиди? (*Хахолаб юборади*.) Оббо-о! Ҳай, ҳидламанг-да сиз! Ёки нима, кучоқлашиб ўтирасизларми хонада? Ҳиди бўлса, хонани шамоллатиб туринг, деразани очиб кўйинг! Умуман, шунақа икир-чикирлар билан раҳбарнинг ҳузурига кираверадими одам?! Уят бўлади, синглим! Боринг. Ҳали ҳеч жойда ҳеч гап йўғ-у, булар элбурутдан...

Мутахассис (*бурилиб чиқиб кетаркан*). Сиз бил-майсиз-да, жуда бадбўй...

Ҳисобчи (*кафтларини қулоғидан олиб, қақиллаб кулади*). Қалай, қойилмисиз? Сиз бугинани анов олифта бош мутахассисимиз билан бир хонага жойлабгина бу ғалвадан қутуласиз, Раҳбар Раҳбарович!

Раҳбар Раҳбарович. Нима, у кишим хушбўй эканларми? Оғзидан сигарет тушмайди-ку!

Ҳисобчи. Уники бошқададир-да... Ҳазил ҳазил-у, лекин узоқроққа кўчиладиган бўлса, айтиб кўяй, менга жавоб берасиз, Раҳбар Раҳбарович! Уйимга бир қадамгина деб юрибман ўзи бу ишхонада, ҳа! Анови сатанг иқтисодчингиз билан бир хонада ўтириб жиқиллашавериш ҳиқилдоғимга келган! Нима эмиш...

Эшик шартта очиладию дик-дик юриб Иқтисодчи хоним киради, ҳурпайиб Ҳисобчининг бошига келади.

Иқтисодчи. Гапиринг, гапиринг, хўш, нима?! (*Раҳбарга юзланиб*) Бу тупой, чаласавод хотин билан ишлаш менинг ҳам ҳиқилдоғимга келган!

Ҳисобчи (*салчиб туриб*). Оғзингга қараб гапир, ҳей томошақовоқ, ким чаласавод, ким тупой?! Мен, керак бўлса, қизил диплом билан битирганман, ҳа-а, қип-қизил диплом билан!

Иқтисодчи. Биламиз, эшитганмиз! Техникумни! Сиртдан! Дебит, кредит, вассалом! Бор-йўқ ҳунарлари тайёр пулни тақсимлаб бериш-у, осмонга сапчишларини қаранг бу кишимнинг! Сувилон!

Ҳисобчи. Ўша пулни ким ҳисоб-китоб қилади? Жарақ-жарақ маошингни кимнинг кўлидан оласан, хўш? Мен бўлмасам, ҳамманг...

Иқтисодчи. Э, бу ишларни мошина ҳам бажара олади, компьютер! (*Кўлларини белига тираб*) Айтайми энди? Айтайми, а? Ишхонангни ишхона қилиб турган мана мен бўламан, мен! Фойда, иқтисодий режалаштириш бўлмаса, икки кунда кунингни кўрасан, билиб ол шуни! Аввал иқтисод, қолгани – чепуха!

Раҳбар Раҳбарович (*ўрнидан туриб кетади*). Ҳой, ҳой! Мен ким эканман бўлмаса?! Мен нима қилиб ўтирибман бу ерда?!

Иқтисодчи (*дафъатан ўзига келиб*). Кечирасиз, Раҳбар Раҳбарович, сиз...

Ҳисобчи (*бўшашибеина*). Сиз... бизларга раҳбарлик қиласиз, Раҳбар Раҳбарович!

Иқтисодчи (*беихтиёр*). Холос!

Раҳбар Раҳбарович (*жони чиққудек бўкириб*). Раҳбарлик қиладиган бўлсам... чиқ ҳозир иккаланг ҳам бу ердан! Ҳе!..

Икки хотин юлиша-юлиша нари жиларкан, шартларини айтиб кетади.

Ҳисобчи. Раҳбар Раҳбарович, қаерга кўчиб бориладиган бўлса, айтиб қўяй, менга алоҳида хона берасиз, тамом! Бухгалтерия алоҳида ўтириши керак, қоидаси шундай! Сейф бор! Сейфда...

Иқтисодчи. Менга ҳам!

Раҳбар Раҳбарович (*уларнинг ортидан, мингирлаб*). Қанжиқлар! Уйда эринг билан ҳам хона талашсаларинг керак сенлар!

У ўзини курсига таппа ташлаб, бошини чангаллаб қолади.

ОЛТИНЧИ ДИЙДИЁ

Чорси хона. Узун столнинг икки тарафида икки “рақиб” – Бўлим бошлиғи билан Бош мутахассис катталарга дона теришга андармон. “Э” хонада сув шовуллагани эшитилиб, Муовин бува кўринади; шахмат-бозларга ҳорғин назар ташлаб, инқиллай-синқиллай хонасига кириб кетади.

Бош мутахассис (*унинг ортидан*). Бобой ҳам олгандирлар?

Бўлим бошлиғи. Ургандаки, бас дегунча! Ҳайронман, бунақа одати йўқ эди... Айтгандай, Мартинбек деганлари ўзбек бўлиб чиқди! Бир шоирми-ёзувчимиз аллақандай китобнинг номи билан ўғлига шундай ном қўйган экан, қаранг...

Чандиша-чандиша қабулхонадан чиққан **Ҳисобчи** билан **Иқтисодчи** хоналари томон ўтади. Олдинда – кўкрак дўнг, пурвиқор Иқтисодчи. Бош мутахассис унга қараб кўз қисиб қўяди: зўрсиз, зўрсиз!

Бўлим бошлиғи. Хотинларимиз каттанинг олдида серқатнов бўлиб қолди, тинчликми?

Бош мутахассис. Юрсинлар, юрсинлар... Янги жойнинг ташвиши, хона талашув! Ишнинг тайини йўқ, ҳар бирига алоҳида хона керак буларнинг!

Бўлим бошлиғи. Ия, биз нима қилиб ўтирибмиз бўлмаса, юринг, кирайлик!

Бош мутахассис. Сиз – бу ёққа қаранг, акам! Тўрангиз кулоғини ушлаб турибди, ҳозир кетади. Мана!.. Кўнглингиз тўқ бўлсин, биродар, ташкилотга керакли одам бўлсангиз, жой ҳам топиб беради, хона ҳам!

Ашқол-дашқолини кўтариб Фаррош кампир кўринади.

Фаррош кампир (*ўтаётиб йўл-йўлакай дуч келган буюмни артиб-суртиб, одатича жавранади*). Битта хонани йиғиштиргунча жонинг ҳалқумингга келади-я! Берадигани бўлса – тўрт танга! Адо бўлсин!

Бош мутахассис (*эрмакка*). Тагин нимани валди-раяпсиз, хў кампир?

Фаррош кампир (*тўхтаб*). Раҳмат, раҳмат, оповси. Биргина хонага шунча ташвиш, шунча даҳмаза дейман, ўргилай. Хона ўлгур ҳам – ко-отта!

Бўлим бошлиғи (*сергак тортиб*). Битта хона дейдими?

Бош мутахассис (*“юриши”дан мамнун, бепарвогина*). Битта бўлса битта экан-да, акам, ўйинга қаранг!

Эшиклардан бир-бир бош чиқарган бояги рақиблар – **Ҳисобчи**, **Иқтисодчи** ва **Мутахассис** хоним энди бирлашиб, янгиликни муҳокама қила бошлайди.

Мутахассис (*Бош мутахассисга кўзини тикиб, бармоқ тишлаб*). Биттагина хона-я, холос!

Ҳисобчи. Лекин котта хона эмиш, ко-о-отта! (*Иқтисодчига ёвқараш қилиб олиб*) Ҳамма бирга ўтиради!

Мутахассис. Вой, Раҳбар Раҳбарович ҳам-а?

Иқтисодчи. Ҳа, нима қипти? Тўғри, у киши тўрда ўтирсалар керак. Дуб столларини қуйволиб.

Мутахассис. Гулибарно-чи?

Ҳисобчи. Раҳбар қаерда бўлса котиба ҳам ўша ерда бўлади-да. Ёнгиналарида!

Мутахассис (*Бош мутахассисга кўз отиб*). Анув, жума кунлари келадиган акахонимиз энди нима қиларкан-а?

Бош мутахассис (*ўйиндан бош кўтармай*). Нима қиларди, бошқасини топади-қўяди! Яхши-да, янги жой, янги...

Қабулхона эшиги қия очиқ, Котиба миз мўралаб тургандек...

Иқтисодчи. Ўйлаб гапиряпсизларми ўзи – Котиба Муовин бувамиздан ҳам юқорида ўтирарканми?! Никак! Унинг ўрни – эшикнинг таги, остона, всё!

Мутахассис. Қолганлар, (*ҳамжинсларига бир-бир назар ташлаб*) биз нима қиламиз?

Бош мутахассис (*ўйинга банд*). Жой-жойларингни топиб ўтирасизлар-да икки тарафда.

Мутахассис (*тантиқлик аралаш*). Яна ўша хотин биланми? Йўқ, йўқ, ҳеч қачон!

Ҳисобчи (*тағдор қилиб*). Ҳай, биронта хушбўй-роғининг ёнига ўтқазармиз сизни, жоним, ташвиш чекман!

Бош мутахассис (*ниҳоят, ўйиндан бош кўтариб*). Очиқ-ошқора ишлаш услуби шундай бўлади, мухтарам хонимлар! Демократия дейди буни. Европада, бутун очиқ, эркин жамиятларда шундай. Ҳамма ва ҳаммаси – раҳбарнинг кўз ўнгида!.. (*У Иқтисодчи хонимга маънодор кўз қисиб кўяди.*)

Иқтисодчи. Опен-спейс! Ҳайҳот кўчадек бир гап!

Ҳисобчи. Раҳбарнинг ўзи-чи? У кимга ҳисоб беради?

Бош мутахассис. Ҳисобчига бўлса керак-да!

Ёппасига гурр кулги.

Ҳайдовчи (*дивандан қад ростлаб*). Мен-чи? Мен қаерда ётаман энди?

Ҳисобчи (*ўйиб олади*). Машинангда! Машинанг бор-ку? Сўқим!

Бўлим бошлиғи (*Бош мутахассисга қараб*). Энди ўзимизга келайлик, ўзимизга. Сиз, биз... мен...

Бош мутахассис. Сиз аввал манови ўйинни бир ёқли қилсангиз-чи, акам! Ўзингиз... Ҳай, келган мижозлар билан кўчага чиқиб, гаплашиб-гаплашиб келаверасиз-да, тақсир, шунгаям ташвишми?!

Бўлим бошлиғи ўсал бўлиб ерга қарайди. Аплақандай қоғоз кўтарган Котиба Муовин буванинг хонасига кириб кетади.

Мутахассис. Битта-битта бўлмасаям, шунча хонада ҳаммамиз даврон қилиб ўтирардиг-а, эсизгина! Қани, нечта экан? (*У эшикларга бир-бир қараб, бармоқ бука-бука санамоққа тушади. “А” билан “Э” хоналарини ҳам ҳисобдан қолдирмайди.*) ...Саккиз, тўққиз, ўн... Ўн битта чиқди. Эсизгина! Коммунизм давримиз ўтиб кетган экан-да, а?

Бош мутахассис. Коммунизм энди келади бу ишхонага – ҳамма бир хонада жамулжам!.. Қани, тақсир, тахтага қарасинлар. Ўҳ-ў, аҳволлари вой-ку!

Бўлим бошлиғи. Э, қўйинг шуни! Бош кўрғур... (*У пешонасини чангаллаб ўрнидан туради.*)

Бош мутахассис. Бебилиска экан деб олавергандан кейин шундай бўлади-да!

Муовин буванинг хонасидан айюҳаннос солиб Котиба чиқади.

Котиба. Вой-вой, бу ёққа қаранглар, бу ёққа!

Ҳамма гувва ёпирилиб ўша хонага чопади. Саҳна талай фурсат кимсасиз қолади. Фақат бўғиқ олаговур қулоққа чалиниб туради. Ниҳоят, бир қўлтиғидан Бўлим бошлиғи, бир қўлтиғидан Бош мутахассис кўтариб, Муовин бувани судраб чиқадилар. Бемор шу аҳволида ҳам кўрсатма бериб бораётир.

Муовин бува (*базўр, минғирлаб*). Сейфнинг калити... калити стол тортмасида... Пастки тортмада... Агар кўчилса...

Бош мутахассис (*далда берган каби*). Хотиржам бўлаверинг, оқсоқол, у ёғини ўзимиз тинчитамиз! (*Четга бурилиб*) Беҳуда зўри – миён мешиканад.

Барча ён-верида, беморни кузатиб чиқа бошлайди.

Ҳисобчи (*чинқириб*). Дўхтирга телефон қилиш керак, дўхтирга! Гули-и!.. (*Диван тарафга қараб*) Турсанг-чи, ҳей текинхўр!

Котиба қабулхонага югуради. Ҳайдовчи истар-истамас ўрнидан кўзғалади.

Саҳна яна кимсасиз. **Бош мутахассис** билан **Мутахассис** х о н и м кириб келади.

Ошиқ маъшуқасининг бўйнига қўл ташламоқчи бўлади.

Мутахассис (*зарда билан силтаниб*). Боринг! Анови танноз хонимингизнинг олдига боринг энди!

Бош мутахассис (*суе юқтирмай*). Ия, ия, бу нима қилиқ?

Мутахассис (*дийдасига ёш тўлиб*). Кўрдим-ку! Ўз кўзим билан кўриб турибман-а! Бевафо, сотқин! У ойимчанинг уч хонали уйлари бор-да, а! Эр йўқ, бемалол... Биз энди кераксиз бўлиб қолибмиз-да, а? Кўчиш хабарини эшитибоқ дарров...

Бош мутахассис уни бўйнидан қучиб, хонаси сари судрайди.

Бош мутахассис. Бўлди, бўлди, бас... Юр, кетар жафосига би-ир...

Мутахассис (*юлқиниб чиқиб*). Э, бор-э! Ярашман! Пиёниста бўлсаям, гўр бўлсаям ўша эр билан ярашмаган – номард!

Шошиб **Котиба** киради. Уларга кўзи тушиб, таққа тўхтади.

Котиба (*юзини четга буриб*). Қўнғироқ қилдим. Ҳозир келади “тез ёрдам”...

Бош мутахассис (*парвосига келтирмай*). Бу қизнинг тумшайиб олганини! Бунақасини энди кўряпсанми, нима? Ҳали ҳеч гап бўлгани йўқ-ку, синглим...

Котиба унга бақрайиб қолади.

ЕТТИНЧИ ДИЙДИЁ

Чорси хона. Ҳар томонидан суяб қўйилган узун столнинг тўрида – Раҳбар Раҳбарович, икки ёнда: **Ҳисобчи**, **Иқтисодчи**, **Бош мутахассис**, **Мутахассис**. **Ҳайдовчи** йигит диванда. **Котиба** миз телефон кўриқлаб қабулхонада ўтирибди.

Умумий мажлис, аниқроғи – буюм-ашё талашув.

Ҳисобчи (*столга шапатилаб*). Кийимилгич – меники, тамом!

Иқтисодчи. Ва-ай! Столни ўзиники қилди-ку, бўлди-да! Инсоф ҳам керақдир одамга. Кийимилгични менга берасиз, Раҳбар Раҳбарович, норка шубамни осиб қўяман. Бир-бирига мос, подцвет!

Ҳисобчи. Ҳо-о, ёқмай кетсин! Уни шахсан ўзим бориб ЦУМдан олиб келганман, керак бўлса!

Иқтисодчи. Ёнгиангиздан пул тўлаб-да?!

Ҳисобчи (*барибир бўш келмай*). Сиз мендан кейин келгансиз ишга, ҳа! Ҳақ меники!

Раҳбар Раҳбарович (*муросага чорлаб*). Ҳай-ҳай, кўйинглар, шугина қолсин, шугина!

Ҳисобчи. Янги жойда ҳамма нарса янги бўлиши керак-да, Раҳбар Раҳбарович! Оламиз, пул бор сўтда!

Иқтисодчи. Э, ол-э ҳаммасини, очофат! (*Шарта жойидан туриб кетади. Туради-ю, бориб деворга суяниб олади: қани, бу ёғи нима бўларкан?*)

Раҳбар Раҳбарович. Хўш, анови диванни нима қилдик? Шуни бўлим бошлиғимизга атаб юборсак нима дейсизлар? Ҳарҳолда, кўп йил ишлаган бу даргоҳда, тажрибали... Айтгандай, ўзлари кўринмайди?

Бош мутахассис. Боши оғриб қопти, ҳали бобой билан кўшмозор бўлди.

Мутахассис. Диванни у кишига берсак, шопиримиз кейин қаерда ётади?

Ҳайдовчи (*илкис кўзғалиб*). Тўғри! Мен кейин қаерда ётаман?

Ҳисобчи (*тагин ниш уриб*). Машинаси-чи, машинада ётса ўлмас!

Ҳайдовчи. Қиз-пизингизнига энди ўзингиз бора-верасиз! Катта холангизнига ҳам! Яёв-пиёда!

Ҳисобчи (*пашша ҳайдагандек қўл силтаб*). Э, ўчир! Филдирак!

Мутахассис. Мумкин бўлса, мен анови гултуваларни олсам?

Ҳисобчи. Берақолайлик, Раҳбар Раҳбарович, бу синглимиз ҳар хил ҳидларни яхши кўрадилар... Лекин, айтиб қўяй, ҳамхоналари ҳам қуруқ қолмаслиги керак.

Мутахассис (*ғашланиб*). Таътилда-ку у!

Ҳисобчи. Бўшаб кетмагандир ахир, эрта-индин келар! (*Бурун жийириб*) Бир оз “хушбўй”роқлигини айт-маса, ўзи яхши хотин... ходим деганим! Баъзиларга ўхшаб ҳар гапга сапчийвермайди, ювошгина.

Раҳбар Раҳбарович. Хўп, таклифингизни айтинг, таклифингизни. Нима тортиқ қилмоқчисиз у кишига?

Ҳисобчи (*мутахассисга қараб*). Опахонга мосроқ кенг-мўлгина бир кресло бор-а хоналарингда?..

Иқтисодчи (*беихтиёр аралашиб луқма солади*). Вой-бў-ў, отам замонидан қолган шалақ бир нарса-ку у! Олинганига ҳам эллик йиллар бўлгандир?!

Ҳисобчи (*рақибини еб қўйгудек, ўчакишиб*). Тем более! Опахоннинг ўзи ҳам бу йил элликка киради. Кексаларни қадрлашимиз керак!

Раҳбар Раҳбарович (*Бош мутахассисга юзланиб*). Сизга-чи, дўстим? Сиз нимага харидорсиз, қани?

Бош мутахассис. Менга ҳеч нарса керак эмас, дўстим. Бу ердан керагини ўзим топиб олавераман! (*Иқтисодчига хуфя им қоқиб қўяди.*)

Раҳбар Раҳбарович. Анови касофат қаёққа гудон бўлган-а? Келса, қўлига паттасини тутқазмасам!..

Ҳисобчи. Завхозимизни айтяпсизми, Раҳбар Раҳбарович? Лекин унинг сизга меҳри бўлакча. Итдек садоқатли йигит. Эсингиздами, дача қураётганингизда “Дамас”и билан қанча чопган! Унга нима атамоқчисиз?

Бош мутахассис. Бу дўконнинг бор дов-дастгоҳи шунинг қўлида, ҳақини аллақачон айириб бўлгандир у!

Раҳбар Раҳбарович. Йўқ, менга бир қаричгина занжир керак. Ўша гўрсўхтанинг омборхонасидан топилар?

Ҳисобчи. Занжир?!

Мутахассис. Занжи-ир?..

Раҳбар Раҳбарович. Ҳа, занжир! (*Бош мутахассисни кўрсатиб*) Манови одамнинг тилига солгани!

Бош мутахассис (*заҳарханда билан*). Занжир тилга эмас, бўйинга солинади, дўстим, билиб олинг! Лекин ўзини занжирга тутиб берадиган аҳмоқ бўйин йўқ!

Раҳбар Раҳбарович. Бўлмаса, оғзингизга тош тиқиш керак сизнинг!

Бош мутахассис (*тишларини ғижирлатиб жойидан туриб кетади*). Тош-пошинг билан ғажиб ташлайман!

Ҳисобчи (*ора тушиб*). Вой-вой, ўзингизни босинг, ўзингизни босинг! Раҳбаримизга-я?! Раҳбар Раҳбаровичга-я?!

Раҳбар Раҳбарович (*рақибига қарши бармоқ силкиб*). Шу кетишинг бўлса, билиб қўй, текис таёқдек куп-қуруқ ўтасан, ҳа!

Мутахассис (*одатича, томдан тараша тушгандек*). Ия, Дилнавоз опа-чи? Дилнавоз опамиз эсдан чиқибди-ку. У кишига ҳам бирор нарса...

Фаррош кампир эшик олдида мунғайибгина турибди – бир қўлида челак, бир қўлида латта-таёқ.

Раҳбар Раҳбарович (*вазиятни юмшатиш йўли топилганидан мамнун бўлиб, ўрнидан туради*). Бу кишига, заҳматкаш опохонимизга... раҳматнома эълон қиламиз, раҳматнома!

Фаррош кампир (*икки букилиб*). Раҳмат, раҳмат, айланайлар!

Ҳамма чапак чалиб қутлаган бўлади.

Котиба (*қабулхона эшигидан бош чўзиб*). Раҳбар Раҳбарович, телефонга! Акахон!..

Раҳбар Раҳбарович (*шошиб ўрнидан тураркан, беихтиёр столни туртиб юборади*). Мановини энди бобойимизга деб қарор қилинган, биласизлар...

Стол бир ёнга майишиб, тарақлаганча ағдарилиб тушади.

Чувиллашиб ҳамма ҳар ёққа қочган, тўзиган...

Раҳбар Раҳбарович мансаб столига ўтиб, телефон гўшагини эҳтиром билан қулоғига тутлади.

Раҳбар Раҳбарович. Лаббай, акахон?

Акахон (*овози*). Ўзингизмисиз, ука? Омадли йигитсиз-да. Бўлди! Ҳал. Гаплашилди. Буйруқ чиқади. Эртадан ишга тушасиз! Барногулни ҳам, а!

Раҳбар Раҳбарович (*ҳовелиқиб*). Албатта, албатта! Раҳмат, акахон, раҳмат! Бир умр хизматингизданман!.. Ие, айтгандай, икки “т”... Эсдан чиқибди-да, узр, узр!

Акахон. Ҳа-а, ана шундоқ бўлсин! Менга қаранг, дарвоқе, бу кўчиш деган гап қаёқдан чиқди ўзи сизларда? Биз бу ерда ҳар томонлама суриштириб кўрдик: унақа тадбир кўзда тутилмаган. Қизиқ! Ҳа, энди сизга

нима ахамияти бор бунинг, тўғрими? Бўпти, бу ёғига маҳкам бўласиз, иним! Барногулга салом!

Раҳбар Раҳбарович. Қуллуқ, акажон, қуллуқ! (Гўшакни жойига қўйиб, кафтларини бир-бирига ишқайди.) Яшаси-ин!.. Лекин! Шошма... Гули-и! Барно-о!

Котиба (тус-авзойи алланечук ўзгарган, эшикдан бош суқиб). Нима-а?!

Раҳбар Раҳбарович (парво қилмай). Табриклайман! Э, раҳмат сизга, синглим! Акахонингиз салом айтдилар. Эртадан кетамиз. Иккаламиз. Бошқа жойга. Сира кўчмайдиган жойга! (Котиба индамай бурилаётганини кўриб) Шошманг, шу кўчиш машмашаси қаёқдан чиқди ўзи? Кимдан?

Котиба (совуққина елка қисиб). Билмасам. Ҳамма шундай деб қолди-ку бирдан. Анувларингиз, мен... ўзингиз ҳам... Ҳамма!

Раҳбар Раҳбарович. Йўқ, мен бошлаган одамни сўраяпман. Дастлаб шу гапни кўзгаган, тарқатган ким – аниғини айтолмайсизми? Масалан, ўзингиз кимдан эшитдингиз?

Котиба. Э, мен қаёқдан билай! Эсимда йўқ! (У орқасига бурилиб, бир варақ қоғоз билан қайтадию тап эткизиб уни раҳбарнинг столига уради.)

Раҳбар Раҳбарович. Нима бу?

Котиба (баттар тўрсайиб). Бўшайман!

Раҳбар Раҳбарович. Ие, ие! Акахонимиз эшитсалар...

Котиба. Жонимга тегди! Акахонингиз ҳам, сиз ҳам, манови бекорчихонангиз ҳам! Кетаман! (У чопиб чиқиб, биллур гулдон билан қайтадию уни боши узра баланд кўтариб ерга уради. Гулдон чил-чил!) Мана! Олин! (Сўнг шартта бурилиб хонани тарк этади.)

Раҳбар Раҳбарович. Ие, ие, бу нимаси?! Мен кимга ёмонлик қилибман?! (У беихтиёр олдидаги телефонларни баравар чангаллаганича қотиб қолади.) Ҳамонки кўчилмас экан, бу ёғи қандоқ бўлди энди? Уфф!..

ДИЙДИЁЛАРНИНГ ОХИРИ

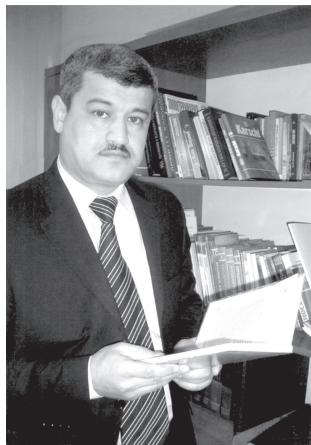
Ўша чорси хона. Аммо бўм-бўш. На анови синиқ стол кўринади, на эски диван, на гултуваклар... Ҳатто эшиклардаги ёзувлар ҳам йўқ, изларигина оқариб турибди. Аллақайси хонадан латта-таёқнинг тўқ-тўқи эшитилади, холос.

Қўлида лаш-луши, ўша эшикдан Фаррош кампир чиқиб келади.

Фаррош кампир (ҳарсиллаб). Мана, бўлди! Ҳаммаёқ чиннидек тоза, ораста... (Дафъатан ўзига келиб) Вой, нега ҳеч ким кўринмаяпти? Чошгоҳ бўлди-я! Ё бирор ёққа кўчиб кетишдими? Тунов кунги тушим ўнгидан келган бўлса-чи?! Шунақага ўхшайди, муродинг ҳосил бўлганга ўхшайди, Қумри! (Ўзича илжаяди ва бир нима эсига тушган каби “Э” хона томон йўрғалаб, ичкаридаги лўкидонни босиб чиқади – шовуллаб сув тўкилади. Сўнгера “А” хонага чопади. Шу-увв!.. Ниҳоят, бир қўлида челақ, латта-таёғини елкасига қўйиб эшик сари равона бўларкан) Кўрган тушим рост чиқдим, рост чиқмадим, мана, қўлимдан келадиган юмушни қилдим, бажардим. Хайр энди, “Дилнавоз опа”! Яхши боринг, “Дилнавоз хола”! Кетдик биз ҳам, Қумри! Қайдасан, қадрдон Қўйлиғим!..

ПАРДА

Сирожиддин РАУФ

Тинимсиз ёнмоқлик ~ шикнинг киймати!

ЮРТДАН ОЛИСДА

Ўзимда эмасман. Ичикдим,
Кўнглим бу дам – мулки вайроним.
Оҳ, сенсиз мен Ойда ҳам ҳеч ким,
Она юртим, ота маконим.

Дерлар бунда: «Господин», «Мистер»,
Янграб қолар баъзан: «Эфендим».
Мен эса жон-жонимга татир
«Ошина» деган сўзни соғиндим.

Қайда бўлмай, Лондон, Парижда,
Ҳайбати, ҳайрати чўт эмас.
Не тонг, бугун кибор хорижда,
Тошкент, Термиз, Андижон ҳавас.

Шубҳа нечун?
Тақдир зайли бу:
Шундай бўлган, шундай бўлажак.
Милён-милён юрак майли бу,
Буюк ўтмиш – буюк келажак!

Қайси эл иймонда пойидор,
Эътиқодда собитдир бирдай,
Унга Оллоҳ ўзи бўлиб ёр,
Улуғларнинг руҳи қўллагай.

Ён бермасак турфа каззобга,
Ким ҳам бизга ёмонлик ўйлар.

Ногаҳоний офат-қазога
Балогардон Нақшбандийлар.

Бу шундайин юрт – жаннатмонанд,
Осойишта еру осмони.
Эзгуликка диллари пайванд
Одамлари одамнинг жони.

Қад ростлайди боғи Эрам, чин,
Қай томонга нигоҳинг тойса.
Нохос билмай босганинг учун
Кайфиятинг бузмайди майса...

Шу дам юртим тошу гиёҳин,
Ҳар кимга мақтаниб толаман.
Баён этсам ҳолу сиёқим:
Она деб ичиккан боламан!

ШОИР

У ҳам ҳамма каби оддий бир одам,
Бировдан кам эмас, бировдан ортиқ.
Дунёга келганда Яратган эгам
Лек шоир юрагин айлаган тортиқ.

Шунданми, суратда соқиндир ҳар он,
Сийратида исён, тўфон яширин.
Турмуш зардобини сипқориб пинҳон,
Муносиб қаршилар масъуд онларин.

Уни ўйлантирар турфа мулоқот,
Гўё Гулханийнинг «Зарбулмасал»и.
Ҳар ён нафс домига ботган махлуқот,
Ғамзада кўнглида умид – тасалли.

Ҳаёт бу – оқ-қора, қайғу ва ханда,
Росту ёлгон демак, бундан ким тонар?
Кўплар ҳақиқат деб лаққа тушганда,
У-чи – алданишин билиб алданар.

Осмонларга бўйлар руҳи равони,
Бедард давраларнинг гули бўлмайди.
Муҳаббат йўлига баҳи этар жонин,
Аммо муҳаббатнинг қули бўлмайди.

Тумонат дўсту ёр қуришовада ҳам,
Ёлғизлик захмидан чок-чок сўкилар.
Макон ва замонни унутиб ҳар дам,
Ризвон олмасидай дувва тўкилар.

Орзиқиб яшар у,
Интиқиб яшар:
Одамзот қалбида ниш отсин чечак,
Шоир юрагига санчилиб ништар,
Заминни чулғасин оҳанглар чак-чак...

* * *

Асл муддаомиз муҳаббат эди,
Беҳиш бозларида кавсар симирмоқ.
Жонимиз шу ишққа занжирбанд эди,
Бамисли дарёга интилган ирмоқ.

Биздан чекинганди нафси аммора,
Чиннидай ярқираб кўнғил уйимиз.
Тўкинлик рамзидай битта зогора,
Дилга қувват эди бир дона майиз.

Сиёҳ кокилларга инганда қиров,
Зулмат кечаларни ёритди дедик.
Забтига олганда жизганак олов,
Қалбимиз жўнликдан ор этди дедик.

Бугун лаб тегмаган гулгун шаробнинг
Ботинда яшринган қақроғи алам.
Пайғомлар йўллаган дилбар саробнинг
Либосин ўриши-арқоғи алам.

Азамат тоғлардан чандон баландда,
Найза чўққиларнинг тоза қоридек

Шаффоф туйғуларга биз мисли банда
Бош уриб, топиниб наҳот ҳоридик?..

Муҳаббат эди-ку асл муддао,
Шу ишққа жонимиз эмасми қурбон!?
Тентисак тентибмиз, қилмай иддао,
Некбин манзилларда сарсон-саргардон...

СОНЕТ

Хайр кўришгунча, йўқ-йўқ, алвидо,
Қайта учрашмоққа борми ҳеч мантиқ?
Ахир, мен кўйингда бўлмадим адо,
Сен ҳам ўз ҳуснига маҳлиё тантиқ.

«Меҳр кўзда дерлар, меҳр ортади,
Дийдор илинжида юрсанг мунтазам».
Билсанг, бу ақида – хешлар эртаги,
Ишқнинг сурасига бўлолмагай зам.

Муҳаббат қаърида қақшатқич маъно:
Асли хиёнатга ташиланган қадам –
Беҳуда ўртаниш, сохта таманно.

Ҳавойи ҳисларга бу менинг зардам,
Гина-кудурат деб ўйлама асло,
Кўксимга тиз урар севги дам-бадам.

СОНЕТ

Наҳотки, зерикдик бир-биримиздан,
Гўё ишқ девони бир ёнда қолди.
Узун тун бохабар дил сиримиздан,
Йўлатмай хобларни сўроққа солди.

Севгимиз толеи мангу кулмасми,
Ё борми унинг ҳам баҳори, кузи?!
Бир гулдек очилиб, тўкилмоқ расми
Ишққа ҳам хос бўлса, жонларга тўзим.

Муҳаббат оловдир, муҳаббат оташ,
Бизга ёр бўлди-ю қақнус қисмати,
Ёниб кул бўлмоқдан ўртандик яккаш.

Нақадар азобдир кулнинг миннати:
Бир дам тин олганда кўнғил шунча ғаш,
Тинимсиз ёнмоқлик – ишқнинг қиймати!

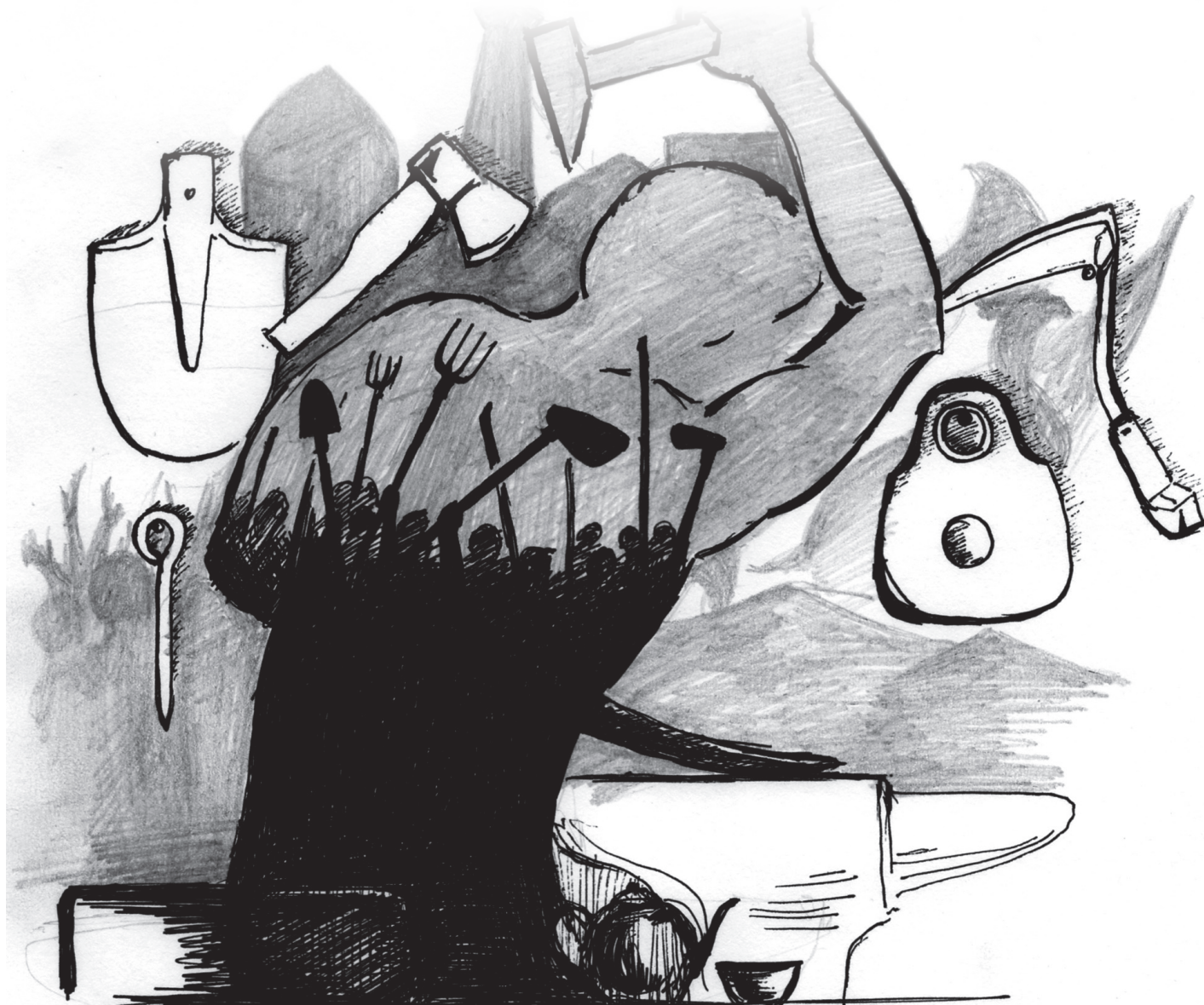

Ғулум КАРИМИЙ

ТЕМИРЧИЛАР ИСЭНИ

Ҳикоя

Жанубий Олтой тоғи ёнбағирларида турк қабиласининг ўн уруғи овуллари жойлашган. Юқоридаги овуллар тоғ белида – арчазор ва қарағайзорлар орасидаги сайхонликларда бир-бирига яқин, тоғ ёнбағрига туташ бепоён даштдаги овуллар бир-биридан отда бир неча кунлик масофада жойлашган. Тоғолди ўрмони ва дашт туташган Қўш Оғоч мавзесидаги қабила ябғуси Бўминнинг ўрдуси бошқа овуллардан фарқ қилади: унинг тўрт тарафи тош девор билан ўралган. Ҳар тарафдаги қўш табақа қопуларга темир қопланиб, ҳар табақасига бўри боши чизилган. Найзадор соқчилар ўрдуга кирган-чиққанларни назорат қилишади.

Тоғ ёнбағри ва даштдаги серўт яйловларга қабиланинг йилқи, туя, қорамол подалари ва қўй-эчки сурувлари ёйилган. Тоғ тепасидаги ўнлаб маъдан конларида кончилар темир рудаларини болғалар билан кўчириб, сўнгра кўраларда эритиб, темир олишади. Рудадан ажратилган темирни от ва хўкиз кўшилган араваларда қуйроқдаги овуллар устахоналарига туширишади. Ябғу ўрдуси яқинидаги катта устахоналарда кун бўйи тарақу туруқ тинмас, чарм пешбандли темирчилар, асосан, қурол-аслаҳа ва от анжомлари ясаш билан машғул. Олтой тоғи тевараги ҳамда шарку ғарбга ястанган бепоён даштда маъдансозликда туркларнинг олдига тушадиган эл йўқ. Турфа темир буюмлар важдан турк қабиласи овулларига табғач¹, ҳинд, тибет, сўғд, форс, баъзан улардан ҳам олисроқ ўлкалардан келган савдо карвонлари кўниб ўтади. Улар темирнинг ўзини ёки ундан ясалган идишлар ва анжомларни ўз юртлари молларига айирбошлайдилар. Бинобарин, турк уруғ оқсоқоллари, ҳатто ўртаҳол кишилар ўтовларида ҳам олис-яқин ўлкаларда ясалган буюмлар – хитой ипаги ва чинниси, сўғд тақинчоқлари, ҳинд газламалари ва марварид, эрон гиламларини учратиш ажабланарли эмас. Турклар темир-жез рўзғор буюмларини сотсалар-да, қурол-яроғ сотишга ҳақсиз: улар ўзлари ясаган барча қурол-яроғни ўлпон тарзида қудратли жужан қаганига топширишга мажбур.

Ябғунинг овул ўртасидаги ўн икки қанотли оқ намат ўтовининг эшиги шарққа қараган. Тол оғочидан ясалган ўтов керагаларига совут, қилич, қалқон, гурзи, қамчилар осилган. Айлана деворга илинган олмахон, тулки, сувсар териларидан тикилган бўрқлар туйнукдан тушган қуёш нурида турфа тусда товланади. Ерга гулдор язим² тўшалиб, кўрпачалар ўрнига йўлбарс, қоплон, силовсин, олқор терилари солинган.

Хитойи шойидан кўйлак ва чарм чолвор кийган ябғу Бўмин тўрда йўлбарс териси устида виқор билан ўтирибди. Иссиқ ёз бўлгани учун у бош яланг, узун сочлари ўрилган. Миқти гавдали, думалоқ ўзли, қалин қизғиш соқол-мўйловли Бўминнинг чакка сочлари оқариб, пешанасига бир-ярим ажин туша бошлаган. Ябғунинг ўнг томонида ўғиллари Қора Иссиқ ва Мухон, сўл томонида укаси Истами баҳодир кўр тўкиб ўтиришибди. Отаси қаби чайир Қора Иссиқнинг калта кузалган соқоли ўзига ярашган. Ўспиринликдан ўтган новча Мухоннинг мийиғи энди сабза бўлган. Бўйдор Истами акасида бир газ юқори бўлиб, жангга отлан-

гандек совут ва дубулға кийиб олган. Камарига чарм ғилофли сопи узун қилич осиглиқ. Ябғунинг ўғиллари ҳамда ўтовда ёшию мавқеига кўра жой эгаллаган уруғ оқсоқол-беклари ҳам аксари қуролланишган. Турклар жанговар анъанага ҳаммиша содиқ – эр киши аввало жангчи, уруғ ва қабила ҳимоячиси.

Истами ёнида ўтирган кекса оқиннинг турклар ўтмишига оид кўхна ривоятлари барчанинг диққат-эътиборини жалб қилган. Пешонаси ва юзига йиллар ажин тортган, кўзи ичига ботган, жуссаси муштдек оқиннинг овози ҳамон янгроқ ва таъсирчан. У қувватсизлиги туфайли ортиқ дўмбира чалиб куйлай олмаса ҳам, турклар кечмишига оид достону ривоятларни яхши билгани учун элда азиз ва табаррук. Суяниши учун оқиннинг икки тарафига катта чарм ёстиқлар қўйилган. Пойгақда, очиқ эшикка яқин жойда ябғунинг неваралари – Қора Иссиқнинг чиройли кокил кўйган икки ўғли ўтирар, келажакда муносиб сардорлар бўлишлари учун, улар бундай йиғинларни кузатиб, кўзи пишиб ўсишлари лозим.

– Бўри уруғидан Ашина ва тўққиз укаси Турфон қизларига уйланиб, ували-жували бўлишгани барчага маълум, – деди оқин. – Турк қабиласининг ўн уруғи – шу ўн ака-ука авлодлари.

– Биз уларнинг катта акаси Ашина авлодиданмиз, – ғурур билан луқма ташлади барваста Истами.

Бўмин оқиннинг сўзини бўлган укасига норози қараб кўйди.

– Ҳа, шу туфайли қабиламиз ябғулари ҳаммиша Ашина авлодидан бўлишган, – хотиржам давом этди оқин. – Турклар Турфонда баъзи қабиалар билан дўстлашиб, айримлари билан ёвлашиб, бир неча юз йиллар яшашган. Бироқ одам ҳаётида гоҳ юксалув, гоҳ орқага кетув бўлгандек, қабила ҳаёти ҳам бир маромда кечавермайдур. Душманлар қуршовида қолган турклар қирғинбарот қилиниб, омон қолганлари жанубдаги Тангри тоғга шарқ тарафдан туташган тоққа чекинишган. Улар минг машаққатлар билан довлардан ошиб, кенг дарага тушишади. Бу ерда оқар сувлар, яйловлар бўлиб, чакалзорларда илвасин мўл эди. Тангри туркларни паноҳига олиб, таъқиб этиб келатган душманлар йўлини тўсиб, тоғни батамом берк қилиб қўяди. Тик тоғ дараларини турклар Арканақун, яъни Тиккамар, деб номлашади. Бу ерда чорва тез кўпайиб, тоғда темир конлари кўп бўлганидан, темир қазиб, ўқ-ёй ясаб, оху ва архарлар овлаб, ҳеч нарсага зориқмай, юз йилдан ошиқ фароғатда яшайдилар. Бироқ Тангри ҳар зотни синовлардан ўтказгандек, бутун бошли қабила ва халқларни ҳам турфа синовларга дучор қилади. Бўйига узайиб, энига ёйилган турк эли учун берк тоғ ичи танглик қилиб қолади. Тор дарада ош егандан, кенг даштда мушт еган афзал. Бир пайтлардаги нажот маскани энди қопқонга айланган эди гўё. Ота-боболари таърифлагани тоғ атрофидаги кенг ерларга чиқиш учун йўл излашади-ю, топишолмайди. Оқсоқоллар ва қариялар кенгашида кўп тадбирлар мулоҳаза қилиниб, тоғдан тиккасига ошиб ўтишдан бошқа чора йўқ, деган тўхтама келишади. Бироқ бир кекса темирчи эътироз билдиради: “Бу тикка тоғдан мол-ҳол билан ошиб бўлмас. Одамлар ошганда ҳам, ўндан тўққизи тубсиз учурумларга қулаб, қор кўчкларни тагида қолиб, музликларда тўнгиб нобуд бўлур. Бу

¹ Табғач сўзи VI асрда турклар тилида Хитой маъносини англатган.

² Язим – гилам.

маъдан тоғи бўлгани учун ягона йўл маъданни эритиб, тоғни тешиб йўл очиб, дарадан чиқиб кетишдир. Шимол тарафда тоғ, назаримда, бир қатга ўхшайдур. Йўлакни шу тарафдан очмоқ керак”.

Баъзилар темирчини ақлдан озган ҳисоблашади. Бироқ ябғу ва бир неча беклар уни эътибор билан тинглаб: “Ишни бошла, хунарингни кўрсат, кўрайликчи!” дейишади. Темирчининг йўриғи билан беш юз оху ва олқор терисидан дам ясаб, тепадек кўмирлар уюб, бутун қабила аҳли ҳамжихат иш бошлашади. Ёқилган ўт дудидан осмону фалак қораяди. Ўт тафти билан кизигач, маъдан эриб, темир сув янглиғ дара ичкарисига оқа бошлади. Бир неча ой кечаю кундуз ишлаб, зўр машаққатлар билан эмаклар ўтиладиган тешик очиб, тоғ ортидаги бепоён оламни кўриб, кўзларига ишониймайди. Форсимон йўлак янада кенгайтирилади. Юк ортилган туя ҳам бемалол ўтадиган бўлгач, машъалалар ёруғида кўчиб, яланг даштга чиқишади. Бу пайтда тоғ шимолидаги дашту саҳроларда ёвуз жужанлар ҳукмрон эди. Уларнинг отлик лашкари хабар топиб, дашт оралаб бораётган туркларни қуршаб олур. Булар темирчиликка мохир одамлар эканликларини кўргач, қирғин қилмасдан, хунарларидан ўз мақсадларида фойдаланиш учун, Олтой тоғининг маъданга бой жойлари, яъни ҳозир турган еримизга кўчириб келтиришган. Ўшандан бери салкам икки юз йилки, жужанларга тобемиз. Бироқ эрксеварлик қонимизда борлиги туфайли, эрк учун исёнлар кўп бўлган. Энг йириги бундан бир юз қирқ йил аввал жужан қағани Шелунга қарши кўтарилган исён. Дастлаб жужанлар мағлуб бўлиб, турклар оз муддатга бўлса-да, ўз эркини тиклашган. Афсуски, хиёнат панд берган. Кўппакдай қутурган жужанлар исённи бостирган. Турклар қони дарё бўлиб оқиб, сўнакларни тоғдек уюлган.

Ўтовга оғир сукунат чўқди. Водаригки, турклар кечмишида ёруғ кунлардан зулматли йиллар кўп экан.

– Арканақун тоғи ичкарисиди қамалиб қолган турклардан ташқари, тоғ ташида қолиб, бошқа ўлкаларга бориб ўрнашган турклар ҳам бўлса керак, – деди Қора Иссиқ. – Чунки Табғачу Сўғддан келган сотиқчилар турли юртларда бизникига ўхшаш тилда сўйловчи қабилалар борлигидан дарак беришур. Баъзан сотиқчилар карвонида ушбу қабилаларга мансуб кишилар учрайдур. Тилида бироз фарқ бўлса доғи, сўзини бемалол англамоқ мумкин.

– Бизга қон-қариндош қабилалар кўп, – тасдиқлади оқин. – Аларнинг очун бўйлаб тарқалиши она бўри ўлимдан сақлаб қолган ўн яшар боланинг ажодлари бўлмиш қадимги хунлар буюк давлат яратган даврга бориб тақалади. Туғардан Ботаргача саноқсиз ўлкалар заминига хун тулпорларининг туёқлари теккан. Хунларнинг турли ерларда ажралиб қолган қабилаю уруғлари ҳар бири ўзгача ном билан аталади. Жанубда уйғурлар, шимолда – Энасой бўйида қирғизлар, улардан шарқда – Бойқўл соҳилларида қуриқанлар, ғарбда телеутлар ва қарлуқлар, улардан ҳам нарида – Инжу Ўкуз³ бўйида қанглилар, янада олисроқда Ёйиқ⁴ ва Эдил⁵ дарёлари бўйларидаги булғор ва хазарлар шулар жумласидандур. Номлари турлича эса-да, тиллари бирлиги бизга

³ Инжу Ўкуз – Сурдарё.

⁴ Ёйиқ – Урал дарёси.

⁵ Эдил – Волга дарёси.

қондош эканликлари тасдиғидур. Аксарият қабилалар кўчманчи, бироқ шаҳару қишлоқларда ўтроқ яшайдиганлари ҳам бор. Эдил соҳилида булғорлар кўркам шаҳарлар қуришган. Масофа олис, аларнинг карвони кам келадур. Мен умрим бўйи булғор карвонини атиги икки бор кўрганмен. Бир марта Табғач сари ғарб молларини олиб боришаётганида ва иккинчи гал шу карвон Табғачдан ипак ва чинни олиб қайтаётганида. Булғорлар бизни яқин кўриб, турк ўрдусида узоқ тўхтаб қолишди. Алар кетаётганда биз энг азиз қўноқларни узатаётгандек йиғлаб хайрлашдик. Булғорлар ҳикояларига кўра, улардан шимоли ғарбдаги Тан дарёси⁶ бўйидаги даштларда бижанақлар, Хоразм ва Хазар денгизларидан ҳам ғарброқдаги Қора денгизнинг⁷ шимолий соҳилларида олис ғарбга кетган хунлар авлодлари бўлмиш утурғурлар яшар экан. Шу боис, Олтойдан қайси тарафга отланмасин, йўлчи ўз йўлида бизга қариндош қабилаларга, албат, ўтру келур. Аларнинг баъзиси жужанлар, баъзиси табғачларга тобедурлар. Бироқ эрки – ўз қағани, ўз туғи, ўз давлатига эга қабилалар ҳам оз эмас.

– Агар турк тилида сўйловчи қамуғ⁸ қабилалар бирлашса, жужанлардан ҳам қудратли эл бўлурми? – сўради Мухон.

Ёш йигит барчанинг кўнглидаги нозик торларга тегиб кетган эди.

– Бўлур, албатта, очундаги энг буюк ва қудратли эл бўлур, – деди оқин. – Бироқ аларни ким бирлаштирур?

Даврага яна оғир сукунат чўқди. Ҳеч ким сўзга оғиз очмади, қолаверса, оқин ҳам жавоб кутмаётгани. Зеро, бу саволнинг жавоби замон ҳукмида эди.

Ғарб тарафдаги чекка овуллардан чопарлар келганини ябғуга хабар қилишди. Бўмин улар кириши учун ижозат берди. Қуролланган тўрт йигит кириб, ябғу ва бекларга таъзим қилишди. Уларнинг уст-бошларига чангу ғубор кўнган, ўтовга киришдан олдин қўл-юзларини чайиб олишгани кўришиб турарди.

– Ғарб тарафдан минг отлик жужан турк қабиласи ерларига кириб, ябғу ўрдуси тарафга жадал елиб келишмоқда. Эртага бўлмаса, индинга ўрдуга етиб келишур, – деди чопарлардан ёши улуги.

– Не юмуш билан келишаётгани маълумми? – сўради ябғу.

– Маълум эмас, ҳар ҳолда, жужанлардан бирон яхшилик кутмаймиз.

– Майли, дам олинглар, бу хусусда кенгашиб олурмиз.

Чопарлар таъзим билан ўтовни тарк этишди.

– Жужанлар не юмуш билан келишаётгани маълум бўлмаса-да, қаған ўрдусидан келган иззатли қўноқлар сифатида кутиб олишга ҳозирлик кўрилсин, – амр қилди ябғу.

Ҳеч ким эътироз билдирмади. Энг кичик жужан амалдори ҳам турк ўрдусида наинки турк беги, ҳатто ябғудан ўзини баландроқ тутди. Икки юз йилдан бери аҳвол шу. Урушқоқ жужанлар чор тарафдаги ўнлаб турли тилда сўйловчи қабилаларни бўйсундириб,

⁶ Тан дарёси – Дон дарёси.

⁷ “Қора” сўзи қадимги турк тилида ранг маъносидан ташқари, “ката, улкан, улуг” маъносини ҳам англатган.

⁸ Қамуғ – барча.

аҳолини қирғин қилиб, молларини талашди. Темирчилик касби турк қабиласини қирғин ва таловдан сақлаб келар, жужанлар ҳатто жангда асир олинганларнинг бир қисмини қул сифатида конларда ишлатиш, шу тариха янада кўпроқ темир қазиб чиқариш учун турклар ихтиёрига топширишарди. Бироқ ҳар йилги ўлпон қурол-яроғ, от-анжомлари ва темирдан ясалган бошқа буюмлар шаклида ўта қаттиқ талаб билан олинадди. Жужанлар истибдодидан турклар нафратланишар, бироқ нажот йўлини топишолмаётган эди.

2

Ябғу, ўғиллари ва турк беклари отланиб, ғарбий қопу олдида жужанларга пешвоз чиқишди. Улар чақирилмаган меҳмонлар яқинлашишини энсалари қотиб кузатишарди. Жужан суворийлари жиловни бўш қўйиб, бамайлихотир келишмоқда. Совут ва қурол-яроғлари қуёш нурида ялтираб, кўзни қамаштиради. Бўмин олдинда келаётган найзадор соқчилар қуршовидаги бадқовоқ босқоқ Бурулдойни таниб, юраги шиғ этди. Золим босқоқ илк баҳордаёқ “қаған юришга отланаётир”, деб йиллик ўлпонни ундириб кетган эди. “Яна нега келдийкин бу ит?”, кўнглидан кечди ябғунинг. Хўкиз қўшилган баланд ғилдиракли аравалар турнақатор тизилиб келаётганидан босқоқнинг яна ўлпон учун келганини англаш қийин эмас. Жужанлар қиёфаси важоҳатли, тиллари ўзгача, ёт қабилла. Тоғу даштда, шимолдаги ўрмонларда яшовчи барча қабилаларнинг бинойидек касб-корлари бор. Аксарияти чорва боқишади, воҳалардаги унумдор ерлар аҳолиси деҳқончилик ва боғдорчилик билан машғул. Ўрмондаги қабилалар овчилик, катта дарё ва қўллар соҳилида яшовчилар балиқчилик қилади. Фақат жужанларнинг жангдан бўлак иши ҳам, ташвиши ҳам йўқ, Улар гўё уруш учун яратилгану, тинч машғулотлардан ҳазар қилишади.

Жужанлар ўрду олдида келгач, катта мешларда олиб чиқилган қимиз ва айрондан заранг косаларга қўйиб, чанқовбосди учун қўноқларга тутишди. Босқоқ Бурулдой икки коса қимизни шопдек мўйловига тўкиб-сочиб симиргач, ябғу ва турк бекларига беписандлик билан боқиб: “Турк ябғуси Бўмин! Сенга жужан қагани Анахуан фармонини келтирдим. Барча бекларни ўтовинга йи!” – деди-да, отига қамчи уриб, ўрду қопуси сари юрди. Жужан жангчилари унга эргашишди. Ҳатто ўзга овуллардан келган турклар ҳам ижозатсиз киритилмайдиган ябғу ўрдусида жужанлар ўзларини хўжайин ҳис қилиб, йўл ҳордиғини чиқариш учун дуч келган ўтов олдида отдан тушишарди.

Ябғунинг ўтови тўрига иккита йўлбарс териси солиниб, бирига Бўмин, иккинчисига Бурулдой ўтиришди. Турк беклари ва жужан юзбошилари ҳам жойларини эгаллашди. Бурулдой сўз бошлади:

– Улуғ қаған Анахуан менинг темирчи қулларим бўлмиш турклар бу йилги ўлпонни икки баравар тўласинлар, деб буюрди.

Турк бекларининг дами ичига тушиб, нима жавоб бераркин, дегандек кўз қири билан ябғуга қараб қўйишарди.

– Биз бу йилги ўлпонни муддатидан илгари тўла-тўқис топширганмиз, – деди ябғу. – Баҳорда ўзинг олиб кетгансен.

– Фармондаги “икки баравар” деган сўз қулоғингга кирмабди, шекилли, ябғу!

– Нега энди икки баравар тўлашимиз керак?

– Ёвуз телеутлар исён кўтармиш. Алар тор-мор этилмаса, нафақат жужанлар, турклар ҳам осойишта кун кечиролмас. Хуллас, ўлпонни ҳозирланглар.

– Ўлпон дегани, от анжомларини айтмаганда ҳам, минглаб қилич, найза, совут ва ўқ учлари. Буларни ҳозирлаш учун кондан темир қазиб чиқариш, устахоналарга келтириб, эритиб, яроғ-аслаҳа ясаш лозим. Барчасига вақт керак.

Бурулдойнинг ўсиқ қошлари чимирилиб, бурун парраклари керилиб, қовоғи уча бошлади.

– Эгнингдаги нима? – деди у дабдурустан қўлидаги қамчи дастасини Бўминнинг совутига нуқиб. – Темир совутми? Камарингга осийлиқ қилич бирон жужан саркардасида йўқ. Турк ўрдусидаги ҳар бир ўтовдан бир эмас, икки-учтадан қилич, совут, найза, қалқон топилади. Ўқ-ёй эса бу ерда болалар ўйинчоғи янглиғ бўлиб қолган. Темирчига яроғ не даркор? Болға билан босқон бўлса, бўлди-да! Сенга ўн кун муҳлат. Ўз ўрдунг ва бошқа турк овулларидаги барча яроғ-аслаҳаю от анжомларини йиғиб, яна кечаю кундуз устахоналарда ясаттириб, бизнинг араваларни тўлғизасен.

Ябғу тили калимага келмай, каловланиб қолди. Истами баҳодир қизишиб, Бурулдойга ўшқирди:

– Босқоқ, биз бу йил ўлпонини тўлаганмиз. Келаси йилгача бирон нарса талаб қилишга ҳаққинг йўқ! Бориб, қаганингга ҳам шуни айт!

Бурулдой баҳодирга захарханда қилди.

– Ит семирса, эгасини қопар! Туркка тил битибди-ми? Бу итни занжирбанд қилинг! Қаған ўрдусига элта-миз. Қаған ҳузурида ҳам шу сўзини такрорласин. Тилига қўшиб, юрагини ҳам итга едиришади!

Пойгадаги икки жужан жангчиси босқоқ буйруғини адо этиш учун Истами сари юришганда, у қоплондек сапчиб, қиличини яланғочлади.

– Қани яқинлашинг-чи! Турк қилич ясашгагина эмас, ани ишлатишга ҳам қанчалик уста эканлигини кўрурсиз. Кўпдан қиличим жужан қонига ташна!

Кутилмаган қалтис воқеадан ҳамма шошиб қолди. Баҳодир қўлидаги аъло сифатли темирдан махсус ясалган узун қилич дами кўкиш тусда жилоланар, жужан жангчилари яқинлашишга юраклари дов бермасди.

Бўминнинг амрона овози янгради:

– Истами, ўзингни бос, қаған иродасига қарши бориб бўлурми? Сенга буюрамен: қилични ташлаб, таслим бўл!

– Ака, жужаннинг ифлос қони тўкилмасин, дея турк шаънини тупроққа қориштирамоқчимисен?

– Сен бир жужан қонини тўксанг, қаған лашкари туман туркни қирғин қилур. Эсингни йиғ, қилични ташла!

Истами бўшашиб, қиличини язим устига ташлади. Жужан жангчилари баҳодирнинг икки қўлидан маҳкам ушлаб, ўтовдан олиб чиқишди. Босқоқнинг оқарган юзига қайта қон югурди. Бўминга илжайиб қаради.

– Ябғу, сен қағанга садоқатингни исботладинг. Кўп йиллар бурун қаған қизига совчи юборганинда “темирчига берадиган қизим йўқ”, дея рад қилган эди. Ҳозир қизлари қолмаса-да, қиз неваралари бор. Ўғилларингдан бирини уйлантириб, қаған билан қуда

бўлсанг, ажаб эмас. Қабилянган ўлпонни бекаму кўст ундириб берсанг, ўзим совчи бўлиб, қағанни кўндириб берайин.

– Қаған амри бош устига! Сиз кўноқлар тамадди қилиб, дам олиб, йўл ҳордиғини чиқаринг. Биз кечани кеча, кундузни кундуз демай, ўлпонни ҳозирлашга машғул бўлурмиз.

Ташқарида аллақачон йирик сихларда бутун қўйлар кабоб қилиниб, уч оёқли темир ўчоқларга ўрнатилган ашичларда⁹ мол эти қайнарди. Босқоқ ва жужан юзбошилари ябғу ўтовидида меҳмон қилинди. Жужан жангчиларининг бир қисми ўрдуда, қолгани яқин атрофдаги овулларда кўноқ эди. Тери ашлақлар¹⁰ ёзилиб, авранда¹¹ ёпилган даста-даста иссиқ нон, ёғоч товоқларда қайноқ шўрва, лаганларда ҳил-ҳил пишган гўшт, изидан қўй ва илвасин кабоблари киритилди. Бурулдой ва мингбошилар олдида алоҳида иззат сифатида қўй каллалари қўйилди. Қимиз дарё бўлиб оқар, бўшаган мешлар қайта тўлдириб келтирилди. Олис-яқиндаги барча овулларга кўноқлар учун қимиз етказиш хабар қилинган. Юзбоши ва ўнбошиларгина эмас, оддий жужан жангчилари ҳам қаҳқаҳа уриб, беклар ўтовидида оёқларини узатиб ёнбошлаб, гўшт чайнаб, қимиз сипқоришарди. Созандаю кўшиқчилар кўноқлар хизматида эди. Бурулдой соқчиликка қўйган жужанларни ҳам мезбонлар гўшту қимиздан бенасиб қолдиришмади.

3

Ябғу ўрдуси ва овулларда бурнидан чиққунча ебичган жужанлар тун ярмидан ошгач, чодир ўтовларда чўзилиб, донг қотиб ухлаб, найзасига суянган побонлар ҳам мудраётган бўлса-да, биргина жужан хушёр эди. Бу юзбоши Инал бўлиб, унинг онаси турк эди. Сулувлуги туфайли қизлигида жужан мингбоши-си ўғирлаб кетиб уйланган. Онаси ўғлига туркча исм қўйиб, турк тилида алла айтиб катта қилди. Шу тарзда болалигидан юрагига турк қабиласи ва юртига меҳру муҳаббат сингдирди. Йигит етилганда онаси вафот этди, бироқ у Иналнинг қалбига “менинг элим турк” деган ишончини жойлашга улгурган эди. У жангчи бўлгач, турклар юрти билан боғлиқ хизматларга жон деб борар, турк тили ва урф-одатларини яхши билгани учун босқоқ Бурулдой уни ўз бўлукига олган эди. Турк юртида Инал она тарафидан қариндошлари билан топишиб, туркларда она уруғига эҳтиром кучли бўлгандан, қабиланинг ўз одамидек, ҳеч ким ундан ётсирамас, фалакнинг гардиши билан жужанлар орасида юрган турк, деб билишарди. Турк ябғуси баъзи махфий маълумотларни сўраганда Инал ҳеч нарсани яширмай жавоб берар, кейинги гал келганида, қаған ўрдусидаги аҳвол, унинг режалари ҳақида имкон қадар билиб кел, дейишганда, топшириқларни бекаму кўст бажариб, ябғунинг ишончини қозонган эди. Турк қизига уйланиб, турк қабиласига буткул қайтиб келиш унинг ягона орзуси.

Инал меҳмондорчиликда кўп ўтирмай, қариндошлари билан кўришиш баҳонасида ябғу ўтовини тарк этди. Мезбон сифатида босқоқ ёнида ўтирган

⁹ Ашич – қозон.

¹⁰ Ашлақ – дастурхон.

¹¹ Авран – ер тандир.

Бўмин ҳам “ўлпон масаласини назорат қилиб, бекларга топшириқ берайин”, деб маст Бурулдойдан ижозат сўради. Кўп ўтмай, ўрду чеккасидаги қора кигиз чодирлардан бирида ним қоронғида ябғу ва юзбоши паст овозда суҳбатлашиб ўтиришарди.

– Хўш, Инал, қағанга нега яна қурол керак бўлиб қолди? Табғачга юриш қилмоқчи эмасми?

– Бунга унинг ҳоли йўқ. Иртиш дарёси соҳилларида кўчиб юривчи, арава ясашга моҳир телеут қабиласи жужанларга қарши исён кўтармиш. Қаған Анахуан аларни бостириш учун юборган кўшин тор-мор этилган. Ҳазабнок қаған ўзи бутун кўшинга бош бўлиб, исёнчиларни жазолаш учун отланмоқчи. Шу боис, буюк даштнинг узок чеккаларига чопарлар юбориб, катта лашкар йиғмоқда. Лашкарни бекаму кўст қуроллантириш учун жуда кўп қурол-яроғ зарур. Буни фақат темирчи турклар етказиб бера олулар.

– Қаған ўрдуси ҳозир қаерда?

– Телеутлар ва турклар юртининг қоқ ўртасида.

– Телеут қабиласи аҳволи ҳақида сенга бирон нарса маълумми? Қаған кўшин йиғаетганидан чўчиб, таслим бўлишмасмикин?

– Телеутлар ғалабадан руҳланиб, курашни давом эттириб, жужан истибдодидан халос бўлишга жазм этишлар. Қаған аларни фақат турклар етказиб берадиган яроғ билан бўйсундира олади.

Ябғу ясовулни чақириб, унга ошиғич кенгашда ҳозир бўлиши зарур беш-олти киши номини айтди. Улар йирик уруғлар оқсоқоллари ва шомон Алп Бўғу эди. Оқсоқоллар бирин-сирин кўзга ташланмайдиган оддий либосларда чодирга кириб, кигизга чўккаладилар. Серсоқол шомоннинг бўйнига қат-қат маржонлар осилиб, кийимига айиқ ва бўри тишлари тақилган эди. Ябғунинг ишораси билан Инал қаған ўрдуси ва телеутлар юртидаги вазият ҳақидаги сўзларини такрорлади.

– Мана кўрдингизми! – деди ябғу. – Турфондан ғалла ва матони, телеутлар ва бошқа қабилалардан йилқи, чорва, намат, аравалар, ўтову чодирларни жужанлар қилич кучига таяниб олишади. Қўйинги, еган оши ва кийган либоси: этигидан бўркигача ўзгаларники. Алар ўзга элларни талаб кун кечирмоғи учун биз турклар қилич етказиб бермоғимиз шарт.

– Бу кўҳна очунда қилични ясаганлар эмас, балки ишлатганлар ҳукмрондур, – деди оқсоқоллардан бири.

– Ҳоят тўғри! Аравасоз телеутлар қилич ишлата олишларини исбот этишди. Алар бизга яқин тилда сўйловчи қондош эл. Менга қолса, қурол-яроғни жужанларга эмас, балки телеутларга етказиб бериб, қағанга қарши ҳарбий иттифоқ тузардим.

Оқсоқоллар оғизларига талқон солгандек жим бўлиб қолишди. Ўз укасини жужан босқоғига занжирбанд қилиб берган Бўминдан бундай жасорат кутишмаган эди. Ябғу уларнинг ҳам қағанга садоқатини синамоқчими? Ёхуд у укасини муқаррар ҳалокатдан қутқариш учун жужанларга қарши кураш режасини тузмоқчими?

Бўмин оқсоқоллар кўнглидаги иккиланиш ва ҳадикни сезгандай қатъият билан давом этди:

– Фурсат келди, турк беклари! Қачонгача жужанлар жабр-зулмини чекамиз! Биз – буюк хунлар авлоди нега энди зоти паст жужанларга абадий қарам бўлишимиз керак?! Биз соҳиби хунармиз, жужанлар – талончи.

Бизнинг ёзувимиз бор, жужанлар саводсиз. Ҳатто санок санашда кўй қумалоғидан фойдаланишур. Жужанлар жанговар қабила бўлса, биз ҳам чавандозлик, ёйандозликда алардан кам эмас, қиличбозликда эса устунмиз. Қолаверса, Кўктангрига сиғинадиган турк эли бутпараст жужанларга тобе бўлиши иснод!

– Жужанлар билан савашиб бўлурми? Қағаннинг лашкари саноксиз, – деди уруғ оқсоқоли эҳтиёткор Турумтой. – Жужанлар ҳеч қачон исёнчиларни аяшмаган.

– Қаған лашкари билан савашиш осон эмас, – деди унга жавобан Бўмин. – Сизларни шу боис кенгашга чақирдим. Ҳозир олдимизда икки йўл турибди: ё қағанга яроғ-аслаҳа етказиб, телеутларни бостиришга ёрдамлашиб, ўз қўлимиз билан жужан истибдодини янада мустаҳкамлаш ёки телеутлар ва бошқа тобе қабилалар билан қағанга қарши иттифоқ тузиб, манфур истибдод кишанларини парчалаб ташлаш. Қайси маъқул сизларга, турк беклари?!

Беклар дафъатан бир қарорга келолмай, ўзаро пичирлаша бошладилар. Улар жужанлар ва турклар кучини чамалаб, бир-бирларига қараб бош чайқашарди.

– Бўмин ябғу, қудратли иттифоқчилар бўлмаса, ўз кучимиз билан жужанларни маҳв этиш амримаҳол, – деди кекса уруғ оқсоқоли Бекпўлат. – Беш йил олдин Табғач ҳукмдори асли сўғдиёналик бўлиб, турклар тили ва урф-одатини яхши билувчи Наҳбанд бухоролини бизнинг ўрдумизга элчи қилиб юборган эди¹². Бундай улуғ давлатдан элчи келиши турк эли учун катта обрў бўлди. Ўшанда ҳам сен уч-тўрт уруғ оқсоқолини яширин кенгашга чорладинг. Табғач ҳукмдори ўз мактубида турклар жужанларга қарши кўтарилса, иттифоқчи бўлишга, қаған Анахуан ўрдусидан совчилари беҳурмат қилиб қайтарилган турк ябғуси Чанъанга¹³ совчи юборса, қизини-да беришга розилигини билдирган экан. Нега ўшанда бу таклифларни қабул қилмадинг? Ўша пайтда телеутлардан кўра анча қудратли иттифоқчи билан жужанларга қарши кураш бошлаш мумкин эдику!

Бўмин босиқлик билан изоҳ берди:

– Ҳа, Табғач элчисини иззат-ҳурмат билан кутиб олиб, совға-саломлар билан кузатсак-да, унинг ҳукмдори таклифлари ҳақида, майли, кенгашиб кўрамиз, деган эдим. Чунки Табғач ҳукмдори ҳаммиша даштдаги қабилаларни бир-бирига гиж-гижлаб, низо оловини ёқиб, ўзи бу оловда исинишга уста. Жужанлар ва турклар қирпичок бўлса, унга бундан зўр томоша йўқ. Телеутлар эса бизга қондош ва қисматдош иттифоқчи. Алар билан жанг майдонида умумий ёвга қарши елкама-елка тура оламиз. Албатта, Чанъанга – Табғач ҳукмдори саройига ҳам элчи йўллаймиз. Чунки жужанлар билан уруш натижасини ёлғиз жанговар маҳорат ҳал қилмайди. Бу борада қудратли иттифоқчилар сув ва ҳаводек зарур.

– Шундай, билга ябғу! Чанъанга фақат элчи эмас, совчи ҳам юбормоқ даркор. Табғач маликаси турк ўрдусига келин бўлиб тушса, қабиламининг мақеи чандон ошадур.

– Сен айтганча бўлсин. Ўғлим Мухонни уйлан-

тириш фурсати келди. Ўзинг Чанъанга элчи ва совчи бўлиб борурсен.

– Бош устига!

Беклар қиёфасини тараддуд ва иккиланиш аломатлари тарк эта бошлади. Мулоҳазаларини дангал айтишмаса-да, аста-секин ябғунинг режасига ҳамоҳанг хулосага кела бошладилар.

– Телеутлар ҳам ўзларини бўри авлодидан ҳисоблашур.

– Фарқи шуки, биз хун шаҳзодаси ва она бўри авлодиданмиз, алар эса хун маликаси ва эркак бўри авлодидур.

– Бинобарин, ҳар иккала қабила бўри байроғи остида жангга кира оладур.

– Шомон Алп Бўгу бу хусусда не дер? Аждодлар руҳлари ва Кўктангри курашимизга хайрихоҳми? – сўради Бўмин.

Ябғунинг шомонга машварат охирида мурожаат этиши бежиз эмас. Аввало, беклар якуний қарорга келиб олиши зарур. Улар курашга жазм этсагина, аждодлар руҳини безовта қилиб, имдод сўраш мумкин.

Қизгин мунозарага бефарқ бош солинтириб ўтирган шомон қаддини тиклади. Оқаринқираган юзидан, манқалдаги ўт ёруғида ялтиллаётган кўзларидан ҳозиргина руҳлар билан мулоқот қилгани билиниб турарди.

– Аждодлар руҳи безовта ва қасосга ташна, – деди важоҳат билан шомон. – Алар таскин топмоғи учун жужанлар қони оқизилмоғи керак. Бу курашда Кўктангри бизни қўллаюр.

Ўз режаси дарҳол яқдиллик билан қўллаб-қувватланмаса-да, беклар бирин-кетин унга мойил бўлаётганидан, айниқса, кўпчиликка таъсири зўр шомон уни қўллаганидан ябғунинг юзи ёришиб, нутқи тантанавор тус олди:

– Аждодларимиз эрк истагида тоғ биқинидан дарча очиб, йўл яшашган. Жужанлар қудрати тоғдан ҳам мустаҳкамми? Мана, босқоқлар барчаси қимизга тўйиб, айиқдек ухлашмоқда. Ким билади, бундай қулай фурсат, эҳтимол, юз йилда бир маротаба келар. Ани қўлдан чиқармоққа ҳаққимиз йўқ! Ҳозир ҳар ким ўз уруғига бориб, қурол кўтаришга қодир йигитларни оёққа турғазсин! Осмонга ёнар ўқ отилганда, ҳар уруғнинг йигитлари соқчиларни гумдон қилиб, чақирилмаган кўноқлар ётган бир ўтовга бостириб кириб, аларнинг бошини танидан жудо қилишур. Бир-яримтаси қочиб кутулмасин учун, ўрду атрофи отлиқ жангчилар ҳалқаси билан ўралсин. Қайси уруғ панд берса, уруғ оқсоқоли бўлган бек боши билан жавоб берадур!

4

Тонги ғира-ширада турк ябғуси ўрдусида даҳшатли талотўп бошланди. Атроф овуллардан ҳам қуролли йигитлар тўпланиб, ўрдуда оёқ босгудек жой қолмаганди. Жужан соқчиларидан баъзилари хушёр тортиб, шерикларини уйғотишга шошилдилар. Бироқ вақт бой берилган эди. Турклар соқчиларга қоплондек ташланиб, пайдар-пай зарбалар билан маҳв этиб, ҳар бир уруғ йигитлари белгиланган ўтовга бостириб киришди. Тиш-тирноғигача қуролланган турклар жужанларни қилич ва болта билан чопар, дуч келган ерига найза санчар, темирчилар болға билан бошини

¹² Бу воқеа 545 йилда содир бўлган.

¹³ Чанъан – Ҳитойнинг қадимги пойтахти

мажақларди. Тўплардан бирига кишандан халос бўлган Истами бошчилик қиларди. Дастлабки қурбонлар қаторида Бурулдойнинг бошини кесиб, ябғу олдиға келтиришди. Баъзи жужан юзбоши ва ўнбошилари бақириб-чақириб жангчиларни тўплаб, қаршилиқ кўрсатишга уринишди. Бироқ отларига етолмай, пиёда қолишгани учун тез мағлуб бўлишди. Санокли жужанлар талотўпда эпчиллик қилиб, турк аскарлари елкасига оёқ кўйиб чопиб ўтган каби ўровдан чиқиб, дуч келган отга миниб, қочишга интилсалар-да, ябғу буйруғига кўра ҳосил қилинган отлиқлар ҳалқасига дуч келиб, барчаси ҳалок бўлишди. Ўрдудаги қирғин заррача раҳм-шафқатсиз кечарди. Қаршилиқ бефойдалигини англаб, омон қолиш умидида қурол-яроғини ташлаб, тиз чўкиб шафқат сўраган жужанларнинг ҳам калласини узиб ташладилар.

Тонг отганда жужанлардан омон қолган бир гуруҳ паҳлавон жангчилар олиша-олиша ўзларига йўл очиб, ҳимояланишга қулай тошлоқ жойда давра бўлиб, ярадорларни ўртага олиб, қалқони борлар олдинги сафга ўтиб, қалқонларини бир-бирига жипс қилиб туришди. Турклар уларни айлана шаклида ўраб олишди. Жужан юзбошиси қичқирди:

– Биз осонликча жон бермаймиз! Ўнлаб жангчиларингиздан ажраласиз. Яхшиси, бизга йўл беринг, болачақамиз ёнига омон қайтайлик.

У яна гапираётган эди, Истамининг гулдуракдек қахқаҳаси овозини босиб кетди.

– Оббо, тасқара жужан-эй, ўлиминг олдидан бола-чақанг кўзингга кўриндимми? Кўнглинг тўқ бўлсин, биз тезда жужан ўрдусига етиб, бола-чақангизни ҳам ортингиздан жўнатурмиз. Рўҳлар дунёсида учрашасиз. Олға, йигитлар! Ташна қиличларимизни жужан қони билан суғорайлик!

Жужанлар ўз жонларини қимматга сотиш учун мардона олишдилар. Ҳатто ярадорлар қуролини ташламас, зарба еганлар йиқилаётиб ҳам сўнги жони билан қарши зарба беришга интиларди. Ўнлаб турк йигити қурбон бўлиб, ундан-да кўпроғи яраланди. Истамининг чап билагини жужан юзбошиси қиличи тилиб ўтди. Жужан ва турк қонидан тошлар алвон тусга кирди. Қуёш кўтарилганда босқоқ билан келган минг жужандан ёлғиз Инал тирик қолган эди.

Турклар томоқлари йиртилгудек сурон кўтаришар, асрий истибдод занжирида сақлаб келган манфур душман устидан қозонган илк ғалабаларини нишонлардилар. Ҳалок бўлган йигитларни қаҳрамонлар сифатида дафн этишди. Кўктангрига қурбонлик учун қўй ва отлар сўйилди.

Уруғ оқсоқоллари яна ябғу ўтовига йиғилишди. Барчанинг қиёфаси масрур ҳам жиддий. Чунки жужан қағани билан қонли уруш бошланган бўлиб, оқибати тангридан ўзгага маълум эмас. Либосларига қон сачраган Истами тўрда ўтирган акасига қайта-қайта юкинарди.

– Ака, нақадар билгасен! Билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни, деганлари чин экан.

Турк беклари, ниҳоят, биз ўз давлатимизни қурамыз! Бўминни оқ наматга солиб қағанимиз, деб кўтарайлик, бутун қабила қаршисида тиз чўкиб, унга қасамёд қилсин!

Бошқалар ҳам Истамининг сўзини маъқуллаб, беклар бирин-кетин наъра тортдилар:

– Бўмин қаған бўлсин!

– Анахуанни тан олмаймиз!

– Туркнинг қағани турк бўлсин, жужан эмас!

Бўминнинг қиёфаси ўзгаришсиз эди. Шовқин-сурон босилгач, у хотиржам оҳангда деди:

– Беклар, турк эли қачонки давлатга эришса, қағанли бўлур. Тангри қут берган кишигина қаған бўла олар. Киши элига қут келтиролса, бу анга Тангри қут бергани далилидур. Турк эли яна улуг синовга дуч келди. Неча юз йилдан бери очунга даҳшат солиб келаётган жужанларга қарши ҳаёт-мамот кураши бошланди. Биз Кўктангри мадади билан ёвни енгиб, эгамен давлатимизни қуролсак, анда қағанли эл бўлурмиз.

– Бизларни жангга бошла!

– Қиличимиз жужан қонига тўймади ҳали!

– Қаған Анахуан бошини ҳам босқоғиники каби узиб, келтириб оёғинг тагига ташлаймиз!

Бекларнинг курашга иштиёқидан мамнун Бўмин давом этди:

– Ҳар ғалаба ҳам бугунгидек энгил қўлга киритилмас. Жужан лашқари кўп ва саркардаларининг ҳарбий тажрибаси юқори. Жужанлар истибдодидан зада барча қабилалар, аввало, телеутларга элчи юборамиз. Алар ғарб тарафдан жужан ўрдусига юриш қилсинлар. Биз шарқдан зарба бериб, жужан қағанини исканжага олурмиз. Телеут қабиласи ябғуси бизнинг аҳдимиз қатъийлигига ишонч ҳосил қилмоғи учун мен анинг ўрдусига кенжа ўғлим Мухонни элчи қилиб юборамен. Инал ва икки жангчи анга ҳамроҳ бўлурлар.

– Қўриқчилар кам эмасми?

– Алар жужанлар еридан яширинча ўтишлари даркор. Бундан катта гуруҳ кўзга ташланиб, ўзини фош қилиб қўядур.

– Отаси жужан кимсани йўл бошловчи қилиш эҳтиётсизлик эмасми? – деди Турумтой.

– Иналнинг онаси – турк! У аравадоз телеутлар ғалабаси, жужанлар оғир вазиятда қолгани ҳақидаги чин хабарни айтмаганда, биз босқоқларга ҳужум қилишга журъат этармидик?! Инал жужан лашқарида юзбоши бўлса, элчиликдан қайтиб келгач, турк лашқарида мингбошилиқ мансабини берурмен.

– Мухон телеут қабиласига элчи бўлиб борса, мени қайси қабилага жўнатасиз? – сўради Қора Иссиқ.

– Тўнғич ўғлим ёнимда бўлиши керак, – деди Бўмин. – Сен Истами амакинг билан қўшинни жангга ҳозирлаб, жужанларга қарши бошлаб боришда менга кўмак берурсен. Сен ўнг, Истами сўл қанот бошлиғи бўлурсиз. Бобомерос муқаддас турк байроғини келтиринг!

Ясовул кўҳна чарм ғилофни келтириб, ундан байроқни суғуриб, оҳиста ёйди. Байроқ матоси асрлар давомида ўнгиб, рангини ажратиб бўлмаса-да, ўртасига зар иплар билан тикилган бўри боши яққол кўринарди.

Қадимий байроқни кўриб, беклар кўксидан “оҳ” деган нидо отилиб чиқди. Баъзилар кўз ёшларини тия олмай, соқол-мўйловларигача ҳўл бўлди. Ябғу ҳам таъсирланиб, ҳаяжондан биров бўғилган овозда деди:

– Бу муқаддас байроқни Ашина авлодлари отадан болага энг қимматли мерос сифатида қолдириб, душман қўлига тушмаслиги учун кўз қорачиғидек авайлаб келишди. Ниҳоят, бу ялов қутлуғ озодлик курашига

бошлаб, қадимда унинг остида жангга кирган аждодларимиз жасоратини эслатиб, бир кучимизга ўн куч кўшадур.

Байроқни ўрду ташига чиқариб, юксак кўтаринг! Қўлига яроғ олган ҳар бир жангчи туғ остида туриб, агар эрк курашига хиёнат қилсам, эл қарғишига қолай, кўк кириб, қизил чиқсин, дея онт ичсин!

5

Ўрдунинг шарқий қопуси ташқарисидаги қабила йиғинлари ва шодиёнлари майдонида издиҳом гавжум. Ўртада ябғу учун ясалган кенг саҳли баланд супага катта гулдор язим тўшалган. Бўмин ва хотини Элбилга супага чиқиб, наमत устига ўтирдилар. Қоматдор, кенг юзли, қирра бурун Элбилга ипак кўйлаги устидан зардўзи камзул кийган, жиғасига тақилган ёқуту гавҳарлар, бўйнидаги дуру маржонлар ва қулоғидаги олтин сирға баҳоси бир сурув йилқидан қиммат эди.

Бўйдор жангчи супа олдида байроқни баланд кўтариб турибди. Ялангликнинг тўрт тарафига ўрду ва атроф овуллар одами йиғилган. Эркаклар курулланиб олишган. Қариялар, аёллар, айниқса болалар байрамона кайфиятда.

Супага яқинроқ жойда олис ўлкалардан келган турфа либосдаги савдогарлар ҳам туришибди. Улар исёндан таҳликага тушишса-да, ясовул ябғунинг: “Сизнинг молу жонингизга кимса дахл этмас” ваъдасини етказгандан сўнг хотиржам бўлишди. Туркларнинг жужан истибдодига қарши кураш ва ўз давлатларини қуришга жазм этишганини савдогарлар кўришлари, бу хабарни яқин-олис ўлкаларга ёйишлари даркор.

Қасамёд маросимидан олдин, шомон Алп Бўгу талабига кўра, одатдагидек майдонда катта гулхан ёқилди. Шомон чилдирма чалиб, ирғишлаб мунчокларини шалдиратиб, гулхан атрофида айланиб афсунлар ўқиб, ёвуз руҳларни ҳайдаб, қасамёдгоҳни поклади.

Олағовурга қарамай, майдоннинг қуйи тарафидан эшитилган таҳдидли овозлар барчанинг диққатини тортди. Бир неча жангчи қўли орқасига бойланган юпун кийимли чол ва бош яланг кампирни олдларига солиб, найза дастаси билан туртиб келишар, улар қоқилиб йиқилса, бақириб-тепиниб жойидан турғазишарди. Икки киши бир ярадор кимсани кўтариб келишарди. Супа олдида етгач, чолу кампирни тиз чўктириб, ярадорни ерга ётқизишди. У ёш жужан бўлиб, кўзлари олазарак боқарди. Бўмин қўли бойланган кекса подачини таниди. Аёл унинг хотини эди. Ясовулнинг сўровидан сўнг жангчилардан бири изоҳ берди:

– Бул хоинлар жужан жангчисини ўз чодирда яширмиш. Ўт-ўланга томган қон изидан борсак, тўғри чодирга олиб кирди. Жужан тўшак устида ялпайиб ётибди. Булар эса ярасини бойлаб, иссиқ сут ичириб, ўз боласидай боқиб ўтиришибди. Ябғу қилмишларига яраша жазо берсин, дея олиб келдик.

Издиҳом орасидан подачи ва хотинига таънали хитоблар ёғилди:

– Паст одамдан шундай паст ишлар содир бўлади!

– Ўзингдан чиққан балога, қайга борасан давога?!

– Отнинг думига бойлаб судраш керак буларни!

Сочлари тўзгиган кампир таҳдидларга зарра парво қилмас, гўё бутун оламини унутиб, ярадор жужан

тепасида парвона эди. У эски жун камзулини ечиб, думалоқлаб, жужаннинг боши тагига ёстиқ қилиб кўйганда, турклар сафидан нафратга йўғрилган гулдурак чолиб ўтди:

– Оббо, ялмоғиз-эй, билмаган одам жужанни ўзи туққан, деб ўйлайдур!

– Шунақалар элни бузади-да!

– Буларнинг жазосини Бўмин ябғу берадур. Шундай жазоки, бутун элга сабоқ бўлур!

Олағовур бироз тингач, Бўмин подачига деди:

– Сен эсли-хушли эдинг-ку! Нега уруғингни иснодга қолдирдинг? Жужан ҳозир бемажол ётибди. Ани боқиб, даволаб, оёққа турғизсанг, энг аввал сени ва хотинингни ўлдириб, хонумонингга ўт кўядур-ку!

– Эй, билга ябғу! Мен умр бўйи аввал отангинг, сўнгра сенинг подангни боқдим. Хотиним қўлини косов, сочини супурги қилиб, хонадонингга чўри бўлди. Тангри бизга фарзанд бермаганидан хабаринг бор. Тонг пайти шу жужан йигит зўрға судралиб, чодиримизга кириб инграб: “Мени яширинглар, ўлгим келмаяпти”, дея ялиниб-ёлворди. Эр-хотин уни тангри юборган фарзанддек кўриб, ярасини бойлаб, парвариш қила бошладик. Гуноҳимизга иқрормиз. Бизни ўлутчи¹⁴ қўлига топшир! Бироқ, Тангри ҳаққи, бу болага шафқат қил! У оёққа тургач, ўз юртига жўнасин. Ахир, ота-онаси анинг йўлига кўз тутаётгандир.

Барча нафасини ичига ютиб, ябғу ҳукмини кутарди. Бўминнинг боши сал эгилиб, пешонаси тиришди. У фақат хотини эшитадиган тарзда пичирлади:

– Бошим қотди, Элбилга хотун, маслаҳат бер, не жазо берайин аларга?

– Бўмин ябғу, шуни билки, аждодлар байроғи остидаги сенинг илк фармонинг қон тўкиш бўлмоғи дуруст эмас. Эл равнақи учун давлат яратмоқчи экансен, фақат қаттиққўллик ва зулм қилмасдан, жабрдийда элга шафқат ҳам кўргуза бил!

Ябғу бошини тиклаб, хитоб қилди:

– Турк эли, даъватимни эшит! Бугун – аждодлар байроғи яна бошимиз узра ҳилпираган, Тангри эрдан мужда берган қутлуғ кун! Бундай кунда ҳар хил гинакудуратларни унутиб, забардаст мушт каби бирлашайлик! Байрамга жазо ҳукми эмас, шафқат ва афв ярашур! Мен подачи ва хотини гуноҳдан ўтиб, жужаннинг қонидан ҳам кечдим. Барча овулларга жар солин! Яна кимки бир-ярим жужанни яширган бўлса, бу афв уларга ҳам тегишли. Бундан сўнг турклар ёв қонини фақат жанг майдонида тўкадур. Кучимизга тан бериб таслим бўлганларни афв этиб, шафқат қилурмиз. Зеро, зулмга таянган давлат ҳам ўз эли, ҳам очун аҳлида нафрат уйғотур!

Бас, қутлуғ байроқ остида онт ичишни бошланг!

Дастлаб ябғу хонадони аъзолари – ўғиллари, укалари, вояга етган жиянлари байроқ олдида тиз чўкиб, ябғу ва хотунга таъзим қилиб, онт ичишди. Сўнгра беклар ҳар бири ўз уруғи эркакларини қасамёдга бошлаб келишди. Ашина уруғидан сўнг Элбилга хотун мансуб бўлган Ашида уруғи беклари ва жангчилари онт ичишди. Бу турк қабиласида мавқеи жиҳатидан иккинчи уруғ бўлиб, қабила ябғулари мазкур уруғ аёлларига уйланиши қадимдан одат тусига кирган эди.

¹⁴ ўлутчи – жаллод.

Кечгача ўрду ва атроф овуллардаги жангчилар онт ичиб бўлишди. Олис овуллар жангчилари ҳам бу амални адо этмоқлари учун навбати билан кунлар тайин этилди.

6

Ўрдуни яна қоронғулик қоплади. Осмонда юлдузлар жимирлайди. Тоғ чўққиси ортидан ой балқиди. Ўрдунинг тоғ томондаги тепа қисмидан Чуя дарёсининг кичик ирмоғи оқиб ўтарди. Соё бўйида унда бунда терак ва толлар ўсар, улар орасида мавзеганом берган кўш қарағай юксалиб турарди. Қарағай ёнидаги харсангош устида Инал ўтирибди. Совути ва қурол-яроғи ой нурида йилтирайди. Унинг қаршида турган ўрта бўйли, кулча юз, бодомқовоқ қиз – ябғу Бўминнинг қизи Сулувсочнинг бутун диққат эътибори йигит совға қилган олтин тароқда. Уни гоҳ ой ёруғига солиб кўради, гоҳ бандидаги ўйма нақшларни кўли билан сийпалайди. Совғаси ёққанидан хурсанд йигит қизга термулади. Ўрду пастда, ўтову чодирлар олдидан ёнаётган гулханлар юлдузлар аксидек, улар атрофида юрган одамлар ҳамон кундалик ташвишларга банд бўлишса, булар заминдан юксак фазога кўтарилган каби эди.

Қиз, ниҳоят, эътиборини тароқдан йигитга қаратди.

– Инал, жужан қабиласи билан сени боғлаб турган барча иплар узилди. Юзбошилиқ мансабидан ҳам жудо бўлдинг. Дилингда ҳеч афсус йўқми?

– Йўқ, аксинча, оғир юқдан халос бўлиб, ниҳоят, мунофиқона ҳаётдан қутулиб, ўзлигимга қайтгандаймен. Жужан лашкарида юзбоши бўлгандан оддий турк жангчиси бўлганим афзал.

– Онанг бекиёс аёл экан! Турк юртидан йироқда, ётлар орасида сени асл турк ўғлони қилиб улғайтирибдур.

– Ахир, онам мансуб эл бекиёс! Турк уйига кирганда олдин онасига, сўнгра отасига юкинади. Очунда аёлни бу қадар эъзозлайдиган бошқа халқ йўқ!

– Албатта-да! Мана шу соё бориб қўшиладиган Чуя дарёси қуйиладиган катта дарёни турклар Хотун деб аташади. Шимолдаги ундан-да катта дарёни кирғизлар Энасой дейишади. Бу ҳам аёлларни эъзозлашганидан. Сен ҳам мени эъзозлайсенми, Инал?

– Ҳар тола зулфингни эъзозлаймен! Ҳамиша бошимда кўтариб юрамен!

Шундай дея, йигит қизни қучиб, боши узра кўтарди ва айлантира бошлади. Қиз қиқирлаб кулди.

– Бўлди, кўлинг толди, ерга қўй!

– Жангчининг кўли толмас, билъакс, мағлуб бўлур.

– Унда кучингни жангга асра. Айтишларича, жужанлар билан катта саваш бўлармиш. Қизиқ, жанг майдонида ота қариндошларингга рўпара келсанг, не қиласен?

– Билмадим, Сулувсоч. Шундай бўлишини ҳеч истамасдим. Мабодо, бўлиб қолса, аларни ўлдирмасдан, асир олишга уринардим, – деди Инал қизни оҳиста ерга қўяркан.

– Баъзи турк беклари: “Жужанларни бешиқдаги боласигача битта қўймай қирамиз!”, дейишмоқда.

– Бунчаликка боришмас! Барча ёвланган эл-элат бир-бирини батамом қиришга киришса, ер юзида одам

зоти қолмайди-ку! Билсанг, босқоқ Бурулдой билан келган минг жужаннинг ўлими учун ҳам ўзимни айбдор ҳис қилиб, юрагим қон. Айниқса, ўз қўл остимдаги юз йигитнинг руҳлари чирқиллаб, мени қарғашаётгандек. Гарчанд, ҳаёт-мамот курашида бошқа илож йўқлигини англасанг-да, гуноҳкорлик туйғусидан халос бўлиш мушкул.

Қарағай тепасида укки сайради. Ўз саволлари йигитда маҳзун ўйлар уйғотганидан қиз хижил бўлиб, яна тароқни кўлида айлантриб томоша қила бошлади.

– Қайси элнинг буюми экан? Табғач тароқларининг кўпини кўрганмен. Бунақаси ҳеч учрамаган.

– Бу олис, уч денгиз, ўнлаб дарё ортидаги Бизонс¹⁵ мамлақатида ясалган.

– Наҳотки! Унда барча турк қизлари орасида бунақаси фақат менда бўлади, – деди қиз қувонч билан ва жиғасини кўтариб, тароқни икки ўрим қилиб елкасига ташланган сочи тепасига қистириб қўйди.

– Қувончинг мен учун ҳар недан ортиқ, Сулувсоч. Ҳар гал турк юрти сари келаётганимда юрагим гурс-гурс ура бошлайди. Онам туғилган ва ёшлиги ўтган маконга бораётганимдангина эмас, сени кўриш саодатидан ҳам юрагим ҳаққиради.

– Сен жужанлардан бутунлай узилиб, чинакам турк бўлдинг. Турк юртида бемалол яшаб қола олурсен.

– Уруш ғалаба билан тугагандан сўнг, албатта, – дея Инал хўрсиниб қўйди. Бироқ уруш кулфатидан беҳабар севгилисининг кўнглига ғашлик солмаслик учун, кўнглидаги ташвишлардан гап очмади.

7

Тун билан отда йўл босган Мухон ва ҳамроҳлари тонга яқин яланг даштда пана-пастқам жой излай бошлашди. Кундузи яшириниб, дам олишмоқчи эди. Чунки турклар юртидан анча узоқлашишган, бепоён даштда жужан овуллари ёки отлик гуруҳларига дуч келиб қолишлари мумкин. Боз устига, бу йўл тўғри қаған ўрдусига олиб боради. Тунда ўрдуни четлаб ўтиб, телеутлар юрти сари йўлда давом этишмоқчи эди.

Имкон қадар вақтдан ютиб, қурол-аслаҳа яшаш ва лашкарни қуроллантириш учун Бўмин барча чораларни кўрмоқда. Исён асносида ябғу ўрдусида бўлган савдо карвонларига вақтинча йўлга тушмай, кутиб туриш буюрилган. Бироқ, барибир, исён хабари шамолдек ўзига йўл топиб, бугун бўлмаса, эртага қаған ўрдусига етиши тайин.

Отликлар йўлдан четлашиб, кичик жарлик бўйида тўхташди. Пастда булоқ сувидан ҳосил бўлган жилға оқар, унинг бўйида жийда, тўранги ва буталар ўсарди. Турклар отдан туришди. Улар этаги болдирларигача тушган кафтан устидан темир лавҳалардан тикилган зирҳли кўйлак кийишган, энги билакларигача бекитиб турарди. Белларидаги камарнинг чап томонига қилич, ўнг томонига ўқ тўла садоқ, елкаларига камон осиглиқ. Эгарнинг икки тарафига боши темир тишлар билан қопланган чўқмор ва узун найза маҳкамлаб қўйилган. Бошларидаги темир дубулға қаттиқ ботмаслиги учун ич тарафига юмшоқ тери қопланган. Жангчилар енгил намат чориқ кийиб олишган.

¹⁵ Бизонс – Византия.

Ингичка оёқли, боши катта, сағриси кенг, ёлла-ри қирқилиб, думи тугилган отларни жиловидан етаклаб, жарликка тушириб, жилғадан суғориб, ўтлаш учун буталар орасига қўйиб юборишди. Отлар яхши ўргатилгани учун тушовлаш ёки бойлашга ҳожат йўқ, эгаларидан узоқлаб кетмас, чақирилган заҳоти чопиб келарди.

Жангчилар эгарни ёстиқ қилиб, майса устига чўзилишди. Навбати билан бир киши тепада қоровул эди. Йўлда йўловчилар қораси кўринса, қоровул шерикларини уйғотар, барчаси қурол-яроғларини шайлаб, йўловчиларни кузатишарди. Бир неча гуруҳ отлиқ жужанлар у тараф – бу тарафга елиб ўтишди. Ғарбдан кўнғироқларини даранглатиб юздан ошиқ туядан иборат сўғд сотиқчилари карвони ўтди. Туяларга юкланган той-той ғаройиб моллар ҳар қандай саҳройининг кўзини ўйнатса-да, соқчилар ҳимоясидаги карвонни талашга кимса журъат этмас, катта бож тўлашгани учун савдогарлар жужан қағани ҳимоясида эди.

Йўлдан ўтганлар кафтдагидек кўринса-да, ўзларини ҳеч ким пайқамангидан, турклар қулай жой топишганига амин бўлишди. Туш пайти тамадди қилиб, жилға сувидан қониб ичишди. Тўрсиқларини сувга тўлдириб олишди. Йўлга тушиш ҳамон хавфли бўлгани учун яна уйқуга ётишди. Пешин пайти қоровулда турган Инал шерикларини уйғотди.

– Шарқдан икки отлиқ келаётир.

– Жужанларми?

– Кийими аларниқига ўхшамайду. Йўрғаларига кўра, турклардир, деб ўйлаймен.

– Қизиқ, балки бошқа қабилаларга иттифоқ тузиш учун юборилганлардир.

– Яқинлашсин-чи, биламиз.

– Отланиб, шай бўлиб туринг! – буюрди Мухон.

Отлиқлар яқинлашганда, чиндан турклар бўлиб, Турумтойнинг уруғидан эканликлари аёнлашди. Мухон буйруғига кўра, жангчилардан бири жардан чиқиб, йўлдан ўтиб бораётган отлиқларни чақирди. Отлиқлар бироз тўхтаб, син солиб қарашди, бироқ чақирикқа жавоб бермай, отларини аёвсиз қамчилаб, олға елишди.

– Тўхтанг, биз жужанлар эмас, турклармиз! – деган хитоб ҳам уларга қор қилмади.

Кўнгли ниманидир сезган Мухон уларни таъқиб этишни буюрди. Тўрт отлиқ қувиб келаётганини кўрган қочоқлар, отда елиб бораётиб, ортага бурилиб камондан ўқ уза бошладилар. Жангчилардан бири елкасидан ўқ еб ортада қолди. Инал отган ўқ қочоқлардан бирининг бўйнига санчилиб, отдан қулатди.

– Бунисини тирик ушлаймиз, – деди чопқир аргумоқда бошқалардан ўзиб бораётган Мухон арқон сиртмоқни отишга шайлар экан.

Зум ўтмай, сиртмоқ ҳавода шувиллаб, ёлғиз қолганидан эсанкираган қочоқнинг бошига тушди. У ўқ-ёйини ташлаб юбориб, гурсиллаб ерга қулади. Кўришдики, у ер-бу ери тирналиб, башараси тупроққа беланса-да, оғир жароҳат олмаган экан. Сиртмоқни бўшатишганда, у тиззасида туриб, ҳансираб нафас ола бошлади. Сиртмоқ қийган бўйни қонталаш эди.

– Ҳа, Жангар, турк бўлатуриб, туркдан қочасен, – деди Мухон уни таниб.

– Биз сизни жужанлар, деб ўйлабмиз.

– Бекорларни вайсама! Тўғриси айтмасанг, ҳозирок шеригинг ёнига йўл оласен!

– Кечиринг, ябғунинг ўғли. Бизнинг айбимиз йўқ. Турумтой бизни ўз буйруғини адо этиш учун юборди.

– Қандай буйруқ?

– Исён хабарини жужан қағани Анахуанга етказиш.

– Хиёнат-ку бу! Ахир, олдинги барча исёнлар айна хиёнат туфайли мағлубиятга учрагани Турумтойга аён эди-ку!

– Бу хабарни қағанга етказиб, эвазига туркларга ябғу бўлмоқчи у.

– Қарам элнинг ябғуси бўлгунча, эркли элнинг подачи ё темирчиси бўлгани яхши эмасмиди?!

– Бизнинг гуноҳимиз йўқ. Турумтой уруғимиз оқсоқоли бўлгани учун анинг амрини бажаришга мажбур эдик.

– Мени, авраймен, деб овора бўлма! Сен ҳам туғ остида туриб онт ичгансен. Шеригинг онтни бузгани учун, Тангри жазосини берди. – Мухон қиличини қинидан суғурди. – Мана шу кўк темир баданинга кириб, қизил бўлиб чиқар!

Қилични зарб билан Жангарнинг кўксига санчди.

Бу орада ярадор жангчи ҳам етиб келди. Ўқнинг темир учи юпқа зирҳни тешиб ўтган бўлса-да, чуқур ботмаган экан. Унинг ярасини бойлаб, дарҳол отлашишди.

– Узоқ кенгашишга вақт йўқ, қош қораймоқда ва тез йўлга тушишимиз зарур, – деди Мухон. – Мен билан Инал телеутлар юрти томон йўлда давом этамиз. Иккалангиз ортага қайтиб, отам Бўмин ябғуни Турумтойнинг хиёнатидан огоҳ этинг. Ўрдудаги илон бошини тез янчсин. Эрк курашида ичингдаги хоин душмандан ҳам хатарли!

Суворийлар жуфт-жуфт бўлиб, икки қарама-қарши тарафга от солишди.

Зухра НИЁЗМЕТОВА

Шеърлар ёздим юлдузлар узра

ШЕЪР ИЛҲОМИ

Дилимга солиб қўрқув,
Мудом синаб турасан.
Ташириф буюрар чоги
Қаҳ-қаҳ отиб куласан.

Фаришталар либоси
Энингда ҳилтирайди.
Шеър ёзиш иштиёқи
Юрагимни тирнайди.

Бекинмачоқ ўйнайсан,
Овора қилиб мени.
Хаёлларим ичидан
Топиб оламан сени.

Таширифингга тасанно,
Согинтирдинг бунчалар
Қозоғда чирой очар,
Қатор-қатор гунчалар.

ТУН

Сукут каби сингдим бағринга,
Хаёлларга чўмилиб кетдим.
Шеърлар ёздим юлдузлар узра,
Юлдуз отли орзулар экдим.

Само сатҳи нақадар гўзал,
Оҳ, маҳлиё бўлиб қолибман.
Яна учди битта юлдузинг,
Тилагимни тилаб олибман.

Сухбатимиз тугамайди ҳеч,
Тонг шамоли эсмоқда майин.
Хайрлашини фурсати етди,
Дақиқалар қисқарган сайин.

УМИД

Умид қалбим қувончи,
Асраганим, жонимдир.
Қалбимда бор экан умид,
Дунё хонадонимдир.

Умидсиз қолса инсон,
Умри битгандай бир гап.
Умид билан уйгонинг,
Ҳар кун, ҳар тонг эрталаб.

Умид кўзингизга нур,
Кўксингизда оловдир.
Дунё умид-ла гўзал,
Ҳаёт эса давомдир.

Қалбим тўла ҳаяжон,
Умид, илинж, истакман.
Дилларда куртак очган,
Ширингина тилакман.

ВАҚТ

Вақт мисоли оқар сув,
Фанимат бир фурсатдир.
Гар қадрига етмасак,
Афсус, андуҳ, эртақдир.

Жиловланмаган имкон,
У мисоли учар қуш.
Тутқич бермагай сира,
Қанотлари зар, кумуш.

Балки вақт – учар тулпор,
Чопади тиним билмай.
Ўзидан бошқасини
Асло кўзига илмай.

У шиддатли шамолдир,
Югуради, елади.
Вақтнинг қайтмаслигини,
Ахир, ҳамма билади.

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ,
филология фанлари доктори,
профессор

ЗУЛМАТДАГИ НУР

XX аср ғарб модерн ёзувчилари орасида Франц Кафка етакчи ўрин эгаллайди. Унинг ижодини ўрганиш масаласи сўнги йилларда, жаҳон адабиётшунослиги илмида энг мураккаб ва шу билан бирга энг қизиқарли вазифалардан бири бўлиб келмоқда. Кафка ўзи ким? Уни қайси мактаб ёки оқимга мансуб деб ҳисоблаш мумкин? Унинг адабиётга қўшган ҳиссаси нимадан иборат бўлди? Шу ва шу каби саволлар ўз ечимини кутиб турибди. Ҳанузгача адабий танқичиликда ҳақиқатга яқин бўлган яқдил фикр йўқ.

Ўтган асрнинг ўрталарида чехиялик файласуф Карел Козик ўзининг “Гашек ва Кафка” номли мақоласида ушбу вазиятни холисона таърифларкан: “Кафкани талқин қилиш мақсадида ҳар хил методлардан, психоанализдан тартиб то структуравий таҳлилгача, социологик ва антропологик тадқиқотлардан тартиб бадий асарни илоҳиёт, дин, фалсафа нуқтаи назаридан кўриб чиқишгача, унинг Кьеркегор ва Достоевский билан муносабатини аниқлашгача бўлган муаммолар таҳлил этилган. Хуллас, тадқиқотчилар жамики мавжуд имкониятлардан батамом фойдаланиб бўлишган”, деган фикрни билдирган эди. Бу сўзлар, назаримизда, адиб ижодини кўр-кўрона мактаб, кўкларга кўтарган тадқиқотчиларга қарата киноя тарзда айtilган бўлса ажабмас. Аслида, Кафка ижодини исталган йўналишда талқин ва тадқиқ қилиш мумкин. Ва бу ўзини тўлиқ оқлайди, негаки у ёки бу шоҳ асарни турли аснода таҳлил қилишга одатланган адабий танқидчилик тутган йўлга мос тушади. Биз ҳам ушбу анъанага амал қилган ҳолда истеъдодли

адиб яратган асарларнинг айримлари ҳақида фикр юритмоқчимиз.

Франц Кафка ижоди билан чамбарчас боғлиқ модернизм адабиёт, санъат ва эстетика назариясида буржуа жамиятининг илғор тафаккур ривожини билан чамбарчас боғланган бўлиб, классицизм анъаналарини тубдан ўзгартириш орқали намоён бўлган эди. Шу тариқа у буржуа ижтимоий муносабатларини ўзида акс эттиргани ҳолда классик анъаналарга молик бўлган реализм санъати ақидаларига рўйи-рост қарши чиқди.

Бизнингча, “Эврилиш” новелласи адиб ижодида муҳим ўрин тутувчи машҳур асарларидан бири. Асарнинг илк жумласидаёқ Кафка қиёфаси намоён бўлади: “*Беором уйқудан сўнг тоне саҳарда уйғонган Грегор Замза*

ўзи ётган тўшагида баҳайбат ҳашаротга айланганини сезди”.

Бу жумла китобхонни довдиратиб қўйиши турган гап. Кафка яратган фантастик образ ўзининг намоишкорона ва чалғитувчи “хунук нафосат”и, бадбуруш қиёфали баҳайбат ҳашарот ҳақидаги таассурот эвазига кишининг ғашини келтиради. Шундай эврилиш юз берди деб тасаввур қилайлик-да, ҳикояни ўқиётганимизда бунинг “ҳақиқат”лигига кўникайлик. Ўшандагина Кафка тасвирлагани реал мазмундаги ҳикояга айланади. Буни нима билан изоҳлашимиз мумкин? Аввало шуни айтиш керакки, новеллада дастлабки воқеа, яъни кишининг ҳашаротга айланишидан бошқа фавқулудда ҳеч қандай ҳодиса юз бермайди. Адиб Грегор Замза эврилишидан сўнг у ва унинг оиласида бошланган тирикчилик ташвишлари, келишмовчилик, ноқулай

ҳолатлар ҳақида ҳикоя қилишга ўтади. Бу эса мутлақо одатдан ташқари, муаллифнинг жарангсиз, нурсиз тили иштирокида давом этиб, китобхон новелладаги воқеанинг ҳақиқатга тўғри келмаслиги, ақл бовар қилмаслигини аста-секин унута боради. Бу ҳолатнинг Кафка ҳаётидаги баъзи бир жиҳатларига ўхшаш туюлишини синчков танқидчи дарҳол англаб олади.

Сабаби, Кафка таъби нозик, ортиқча гапни кўтаролмайдиган, салга хафа бўлаверадиган одам бўлган, шунинг учун ҳам ташқи олам, аниқроқ қилиб айтганда, эшикдан бошланадиган дунё унга доимо бегона ва кўрқинчли бўлиб кўринган. Кўчага чиқиш, ҳатто бирон-бир эҳтиёж юзасидан эшикдан ташқарига чиқиш зарурати уни жиловлаб бўлмас даражада ваҳимага солган.

Бироқ, нур бор жойда соя бор деганларидек, ҳар бир эркак ҳаётини аёл зоти нурга тўлдиради. Кафка ҳаётида ҳам аёллар бўлган. Қизиғи шундаки, аёллар унинг маъюсона чеҳрасига, мунгли овозига, ўлимга маҳкум ҳис-туйғуларига мафтун бўлишган.

Кафка 1920 йил (ўлимидан сал олдин) Милена Есенская исмли аёл билан танишади ва уни севиб қолади. Таниқли журналист бўлган Милена Есенская илк бор Кафка асарларини чех тилига таржима қилди. У уч йил мобайнида адиб ҳаётининг мазмунига айланди. Кафка ҳаёт пайтида унинг юксак истеъдодини тан олган, ёзувчининг ёнида турган кам сонли одамлардан бири эди. Ўз навбатида Кафка ҳам Миленанинг журналистлик фаолиятини муносиб баҳолаган. Бироқ ҳаётда Кафка ўз тақдирини Есенская билан бир умр боғлашга журъат тополмади.

Милена Есенская Макс Бродга йўллаган мактубларидан бирида шундай ёзади: “Унинг на тайинли тураржойи, на бошпанаси бор. У худди кийимда юрган одамлар орасида гўё яланғочдек. Франц ёлғиз яшашга ҳам қодир эмас. Франц энди ҳеч ҳам тузалмайди. У яқин орада бу дунёни тарк этади”.

Ҳа, ҳаётда Есенская ва Кафка бошқа-бошқа характердаги одамлар эди. Хушчақчақ, серҳаракат, очиқ кўнгил Милена ва хўмрайган, ҳафаҳол қиёфали, ҳеч кимга ишонмайдиган Францни бирга кўрганлар ҳайрон қолишарди. Шунга қарамасдан, Милена Франц инжиқликларини кўтаролди, қўлидан келгунича унга ёрдам берди. Миленада ҳаётга бўлган ишонч ва шижоат шу қадар кучли эдики, истар-истамас Франц ҳам унга эргашарди, унга жўр бўлиб ҳаёт шодликларидан қисман баҳраманд бўларди. Кафка бутун қалбини Миленага бағишлади, балки у фақат Милена билан бирга бўлган даврида дилидаги гапларни айтишга журъат этолгандир. Бу бир фараз.

Дарвоқе, Кафка Милена билан бирга бўлган онларини ҳаётидаги энг яхши кунлар деб ҳисоблаган ва Миленага ёзган ҳатларида бунга ўзи ҳам икром бўлади. Кафканинг Милена Есенская билан ишқий кечинмалари, аламли тасаввурлари унинг ўша пайтда ёзилган “Қаср” романи сюжетида ўз аксини топади. Роман қаҳрамонларидан бири Фрида образи айнан Миленанинг прототиби, Кламм эса унинг бадавлат банкир эрини эслатади.

1921 йил Кафка ўз кундаликлари ва айрим романлари (“Қаср” ва “Америка”) нинг қўлёзмаларини Миленага топширади. Улар, анча вақт ўтиб, Кафка

вафотидан сўнг, дунё юзини кўрди. Энг ачинарлиси, муаллиф ҳатто 1918 йилда ёзилган “Жараён” романининг ҳам нашрини кўролмади оламдан ўтиб кетди. Роман 1925 йилда чоп этилди.

Ташқи олам қаршисида ҳимоясиз бўлган, ҳаётнинг зоҳирий томонларига мослаша олмаган Кафка қаттиқ азоб чанғалида яшади. Бу эса унда ҳаёт олдида, одамлар олдида айбдорлик ҳиссини уйғотарди. Кафка ўз отаси орзу-ҳавасини рўёбга чиқара олмаганидан ҳам хижолатда яшади. Савдо фирмасини бошқарган отаси Герман Кафка ўғлининг келажақда таниқли ҳуқуқшунос ёки савдо ишининг давомчиси бўлади, деб ишонган эди. Минг афсус, бундай бўлиб чиқмади. Қатъиятли ота олдидаги айбдорлик ҳисси Кафкани бутун ҳаёти давомида таъқибга олди, қўйиб юбормади. Бундан изтироб чеккан адиб 1919 йил “Отамга хат”ини ёзади, бироқ уни отасига йўллашга ўзида куч топа олмади. Бу хат 1966 йилга келиб Макс Брод томонидан нашр қилинди. Таъқидлаш лозимки, отаси билан бўлган мураккаб муносабатлари Кафка ҳаёти ва ижодининг яширин қирраларини очиб берди.

Шу маънода Кафканинг “Эврилиш” новелласи кўп жиҳатдан автобиографик характерга эгадир. Рус адабиётшуноси А.Карельский ушбу новеллани муаллифнинг ўз “отаси ва оиласи олдидаги айбдорлик комплексининг улкан метафора”си, деб атаган эди. Унинг фикрига қўшилмасдан иложимиз йўқ.

Юқорида таъкидлаганимиз, новелла бош қаҳрамони Грегор Замза дастлаб китобхон кўз ўнгида ночор (рўдапо!) одамдек кўриниш беради. Оилани шарманда қилган Грегор иложсиз ҳолатга тушиб қолади, аҳволи жуда танг. Шу боис ҳам, у ўзининг эврилишидан ваҳимага тушмайди. Дастлабки талмовсирашдан қутулиб, Грегор ўзининг янги аҳволи, аниқроғи қиёфасига мослашишга ҳаракат қилади. Оиласи ҳам содир бўлган воқеадан илк ҳаяжонни босиб, қандай бўлмасин бунга кўникишга ҳаракат қилади. Баҳайбат кўнғизга айланган ўғилнинг ўлими эса оила аъзолари томонидан енгил нафас-ла қабул қилинади, уларнинг бир ташвишдан қутулгани ошқора намоён этилади.

Асарда айбдорлик ҳисси ва жазо бериш ғояси иккинчи планга, ўзига хос тағмаънога сингдириб юборилган. Биринчи ўринга эса ғам-ҳасратга тўла аллегория (мажоз) чиқади: уйқудан уйғонган одам ўзининг том маънода ҳаётдаги ёлғизлигини ҳис этади. Бу ғариблик ҳатто ташқи томондан, тонг пайти одамларниқига ўхшамай қолган қиёфада ҳам ўз ифодасини топганини кузатамиз. Шу тариқа ўз қаҳрамонининг маънавий, рухий, қолаверса ақлий яққаланиб қолганини муаллиф унинг қиёфасини ақл бовар қилмас даражадаги нохуш метаморфоза орқали тасвирлайди.

Энди Кафка ижодининг марказий муаммоси – инсоннинг бегоналашиб кетиши, ўз қобиғига ўралашиб атроф муҳитдан узоқлашиши масаласига эътиборимизни қаратадиган бўлсак, ёзувчи фикрича, одамовига айланиш, ёввойилашиш – бу инсон борлигининг бемаънилиги ва бемақсадлигининг умумий, қолаверса башарий муаммосига айланиб бораётганлигидир.

Агар Грегор Замза (“Эврилиш”), “Академия учун ҳисобот”даги маймун ва “Уя”даги кемирувчи ҳайвон тақдирларини ўзаро қиёсласак, ушбу асарларнинг асосий ғояси – инсон ҳаётининг бемаънилигини тан олиш

ва одамнинг одам қиёфасидан чиқиб кетиши, одамсимон маҳлуққа айланиши муқаррарлиги ғояси эканлигини англаб етамиз.

Кафкада бегоналашиб кетиш, одам қиёфасини йўқотиш замон ва маконга тааллуқсиз, ўзига хос абстракциядир. Бу ғоя эса киши ва жамият ўртасидаги муносабатлар табиатидан мантиқий равишда келиб чиқади.

Капитализмда ижтимоий муносабатлар тизимини ҳам, шахс онгининг аҳволини ҳам кузатган Кафка ушбу тизимда одам ва шахс ўртасидаги ўзаро муносабатларни тушуна олмади. Милена Есенскаянинг ёзишича: “Унинг учун ҳаёт бошқа одамлар тасавурида нимани англатаётганидан кескин фарқ қиларди, жумладан пул, биржа, саррофлик дўкони, ёзув машинкаси Кафкага ғайритабиий кўринарди”.

Бу нарса балки Кафка тасавурида капиталистик муносабатлар асосида қурилган жамиятнинг туб моҳияти – моддий дунёга сажда қилиш, ишлаб чиқаришнинг капиталистик усулидаги меҳнат маҳсулига айланаётгани ижтимоий белги (мол-дунё) сирини топганини англатганмикин? Аксинча, Кафка “дунёдаги вазият” ва “руҳий ҳолат” ўртасидаги ижтимоий муносабатларни мавҳум тарзда тушунган. Айнан “Жараён” романида ушбу муносабатлар ҳаддан ортиқ мавҳумлаштирилганлигини кузатамиз. “Эврилиш”, “Академия учун ҳисобот” ва “Уя” новеллаларида Кафканинг “дунёдаги вазият” борасидаги тасавурлари ҳам ўта мавҳум. Ушбу тасавурлар аслида битта қолипга жойлаштирилган: ғариби бенаво одам – адоватли дунё кўринишида талқин қилинади. Бегоналашиб кетиш, ёввойи маҳлуққа айланишнинг мазмуни муаллифнинг дунёни ҳис этишига ҳамоҳанг бўлиб, дунё билан “сулҳ тузиш” ёки “кўникиб кетиш”га қобилияти йўқ, бунинг удасидан чиқа олмайдиган шахснинг абадий ёлғизлиги, нотавонлиги, ожизлигидандир. Бу аслида пешонага битилган бегоналик, етти ёт бўлиб кетишнинг мавҳум ғояси. Ётсираш, одамовилик, яккаланиб қолиш, тушкунликка тушиш ҳолларини ҳеч бир вазиятда бартараф қилиб бўлмайди.

Шахснинг фожиали ёлғизлиги олдини олиб бўлмаслик Кафка ижодининг асосий мавзусига айланди, чунки у бутун борлиқни қуршаб олган тажовузкорона муҳитни, ўзини ўраб турган оғир шароитни чуқур ҳис этган, ўзига жуда яқин олган, беҳисоб мол-дунё тўплаш ва нафс балосига йўлиқиш инсонга тўғри келмаслигини теран англаган.

Тақдир Кафкага бадҳоҳлик қилди. Унинг бутун оиласи фашистларнинг концентрацион лагерларида домдараксиз йўқолиб кетди, ижоди эса буржуа жамиятининг тилсиз қурбонига айланди. Кафка ҳаёт бўлганида бу оғир жудоликка бардош беролмаган, мудҳиси муҳитда яшай олмаган бўлармиди. Адиб вафотидан сўнг, адабий танқидчилик таҳқирона тарзда уни кўкларга кўтарди, муқаддас бут-санамга айлантирди. Рус мунаққиди Лев

Копелев таъкидлаганидек: “Кафка ижоди замонавий субъективизм тараққиётининг охириги меъёри, охириги чегарасининг ифодасига айланди. Бу чегара ортида эса санъат йўқ, умуман ҳеч нарса йўқ...”, эди.

Воқеа-ҳодисалар, образлар, фикрлар, одамларнинг хатти-ҳаракатлари Кафка асарларида аксарият ҳолларда бир-бирига боғланмаган, худди алаҳсираган уйқудан кейин даҳшатга тушиш ҳолатидек, руҳий касал киши алоғ-чалоғ фикр ва тасавурларининг парчаларидек мантиқсиз кўринади.

Кафканинг “жаҳолатпараст тарғиботчилари”, “нодон мадҳиячилари” унинг ижодидаги тушкунлик кайфиятни, умидсиз руҳда янграйдиган оҳанглари, заиф жиҳатларини бўрттириб кўрсатишга ҳаракат қилади. Объектив реалликка, инсон онгига, тафаккурига ишонмаслик, умуман Инсонга бўлган ишончсизлик деб қабул қилиниши, талқин этилиши мумкин бўлган нарсаларнигина таъкидлайдилар. Кафка нафақат ғайритабиий ҳодисаларга мойиллик, ақлга сиғмайдиган воқеаларни тасвирлаш, мантиққа зид фикр-мулоҳазалар юритиш билан банд бўлди, балки ижтимоий иллатларни ҳам аёвсиз танқид остига олди. Инсон ва инсоният бошига тушган кулфатларга ҳамдарад бўлиб, ушбу балоофатларни ҳаққоний тарзда, бир-бирини тақозо этишда ва ўзаро алоқада эмас, балки чуқур уйқу, хаёлда ёки алаҳлаганда кўринган нарсалар, сирли ва ғалати сароб орқали тасвирлашни афзал кўрган эди. Айнан шундан Кафка яратган асарларни тушунишнинг мураккаблиги, талқин қилишдаги зиддиятлар келиб чиқади. Бу эса, ўз ўрнида, Кафкани модернист ижодкор деб аташга изн беради, унинг тафаккури. Унинг хаёлоти зулматдаги нурдек ёруғ ва теран эди.

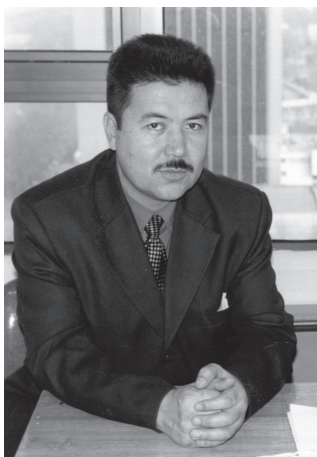
Маълумки, ҳаёти поёнига етаётганини ҳис қилган Кафка барча қўлёмаларини йўқ қилиб ташлашни васият қилган, нашр қилинган кам сонли ҳикояларини эса қайта нашр қилишларини тақиқлаб қўйган. Аслида бу ўлим ўз оғушига олган адибнинг кўрслиги ёки телбалиги дегани эмас. Мактуб ва кундаликларида Кафка ўзи ёзганидан қаноат ҳосил қилмаганлиги, ижодидан қониқмаганлиги, ўз ижодига ишончсизлик ҳиссиёти кучайиб борганини тушуниш мумкин. Кафка “ўзининг машаққатли, дардга тўла ижод маҳсули бўлган ғалати меваларини узаркан, ҳар биридаги адабиёт илдизларини юлиб ташлайди, пойдеворини бузади, яққол кўриниб турган воқеликнинг бадиий инъикоси, тасвирий ва ифодавий имкониятларини барбод қилаётганини” ўзи ҳам теран ҳис этган, англаган албатта. Кафка “яхши модернист бўлиши мумкин, бироқ асл модернизм бўлолмаслик” нинг ёрқин намунаси дир.

Хуллас, реализмга қарши чиққан модернизм XX аср адабиётида бир қолипда фикр юргизиш, сийқаси чиққан ибораларни қўллаш, эски аъёналарга эргашиш хислатларини майдондан суриб ташлади ва у Кафка, Пруст, Жойс каби ёрқин қаламкашларни дунёга тортиқ қилди.

Абдуқаяом ЙЎЛДОШЕВ

СЕҲРЛИ КИНОЛАР, СИРЛИ КИНОЛАР...

Эссе

Болалигида кинони ким яхши кўрмаган? Ким кинонинг тилсимли оламига мафтун бўлмаган?..

Ўтган асрнинг етмишинчи йиллари эди. Мирза-чўлнинг қоқ киндигидаги давлат ширкат хўжаликда яшаймиз. Чўлқувармиз. Қўшнининг телевизори бор. Қурмағурнинг номи ҳам чиройли, жарангдор: “Аэлита”.

Биз болалар кечқурун узун-қисқа бўлиб қўшни уйга кириб бораверамиз. Уй бекаси қовоқ солиб кутиб олади, аммо биз бунга кўрмаганга, билмаганга соламыз ўзимизни, пойгакка ўтирасола диққатимизни “Ойнаи жаҳон”га қаратамиз, бутун туриш-турмушимиз билан бошқа ҳеч нарса билан ишимиз йўқлигини кўрсатишга уринамиз. Аммо бека жаҳлдор: косани пиёлага уради, чўмични қозонга. Биз игна устида ўтиргандаймиз, лекин кетолмаймиз: кино кўрсатиляпти, ахир, кино!

Экранда бутунлай ўзга олам: сувда чўкмас, ўтда ёнмас қахрамонлар ёвнинг додини бераяпти, ақлли итлар оғир дамларда эгаларига садоқат билан хизмат қилаяпти, учар отлар ботир чавандозларни булутлар орасида олиб ўтмоқда, ана, бир гуруҳ сайёҳлар очик денгизда қароқчилар қўлига тушиб қолдилар... Булардан қандайгина кўз узиб бўлади ахир, қандай? Яна озгина томоша қилайлик, озгинагина...

Аммо бизнинг унсиз илтижоларимиз бекага асло етиб бормайди. “Энди биз овқат еймиз” дея тантанали эълон қилади у. Биз шу хонадоннинг болаларига ҳасад қилган кўйи, телевизордан кўз узмаган ҳолда ноилож ортга чекина бошлаймиз. Кўчага чиқамиз. Ичимиз қизийди: Нима бўлди экан? Давоми қандай кечди экан? Ахир, томоша энг қизиқ жойига келганди-я?!

Тез орада кинотеатр ишга тушиб қолди-ю, биз болаларга Худо берди. Ана томоша-ю, мана томоша! Яна денг, қайси бир оқил одамнинг ўйига келган экан, ишқилиб, катта-кичик тўйларга ҳам кино олиб келиш урф бўлди.

Қоронғи тушгандан кейин тўйхона деворига оқ бўз тортилади. Сўнг киномеханик деганлари икки ёрдамчиси билан келиб, жиҳозларини ўрнатиб кино кўрсатишни бошлайди. Каттаю кичик меҳмон- мезбонлар, нафасини ичга ютиб томошага берилади. Кино! Ўша пайтлар назаримда киномеханикдан-да иззатли, обрўли киши топилмасди дунёда.

Биз ҳинд фильмларига кўпроқ мафтун эдик. “Жаноб 420”, “Дайди”, “Ҳамроз”, “Бобби”, “Зита ва Гита”, “Рам ва Шам”, “Қасос ва қонун” каби кинолар қайта ва қайта томоша қилинаверганидан оддийгина персонажнинг сўзлари ҳам қулоқларимизга қуйилиб қолганди.

Орадан йиллар ўтиб, бўйимга қўшилиб дид-савиям ҳам ўсди шекилли, ҳинд фильмларини аввалгидек мароқ билан томоша қилолмай қолдим. Аллақандай бачкана, чучмал туюлади. Бир олим танишимиз эса дунёнинг аллақайси мамлакатада ҳатто бундай фильмларни намоиш қилиш ман этилганини айтиб қолди. Бўлса бордир. Аммо, назаримда, бизнинг бола қалбимизда адолат ҳаммиша ғолиб чиқади, деган содда тушунча ўрин олишида ўша машҳур ҳинд фильмларининг ҳам ўрни бор.

Дарвоқе, қўшни аёлнинг қош-қабогидан кўрқиб юрган ўша кезлардан сал ўтиб ҳаммамизнинг ҳам уйимизда телевизор пайдо бўла бошлади.

“Уч бақалоқ”, “Капитан Тенкеш”, “Тўрт танкчи ва бир ит”, “Гаровга тикилган ҳаёт” сингари кинолар қаторида “Ойнаи жаҳон” не бир юракларни ларзага солган жиддий фильмларни ҳам тақдим этди: “Ўткан кунлар”, “Тошкент – нон шаҳри”, “Сен етим эмассан”, “Осиё устида бўрон”, “Йигирма олтинчиси отилмасин”, “Солдат отаси”, “Сўна”, “Одам амфибия”... Бу киноларни унутиб бўладими?..

Болалагимдан кино санъатига мафтун бўлдим.

Бисотимдаги каттагина альбом каттаю кичик актёрларнинг суратлари билан тўлиб-тошди.

Кўнглимга яқинроқ синфдош дўстларимга актёрлару режиссёрлар, кинолар ҳақида гапириб чарчамасдим. Назаримда дунё фақат кинолардан иборатдай эди. Гўё келажакдаги касбим кино билан боғлиқ бўлишини сезиб тургандай бўлардим. Назаримда, ўрта мактабни битираману Тошкентга бориб, журналистикага ўқишга кирман, бир-икки йил ўқигач, ўзимнинг ҳикоя-қиссаларим асосида ёзган сценарийимни кўлтиқлаб “Ўзбекфильм”га чопаман. Гўё у ерда мени кучоқ очиб кутиб олишади.

Бироқ “ҳолва” деган билан оғиз чучиб қолмас экан. Аввало ўқишга киролмадим. Яшаш керак эди. Бир йилга яқин туман газетасида ишладим. “Ёзувчи бўлиш учун журналистикада ўқиш шарт эмас”, деган хулосага келдим, политехника институтига ўқишга кирдим.

Тошкентда нима кўп – кинотеатр кўп.

Бахтимга, гуруҳимизда кино ишқибозлари анчагина эди. Қайси кинотеатрга янги фильм келганини эшитсак, дарсдан чиқасола ўша ёққа чопамиз.

Мен баъзан ора-сира ҳеч кимга билдирмай Чилонзордаги “Ўзбекфильм”га бораман. Бинодан сал нарида туриб, унга кириб-чиқаётган таниш актёрларни, аксарияти соқолдор режиссёрларни томоша қиламан, баъзида сал яқинроқ келиб, уларнинг ўзаро рус тилида гаплашишаётганини эшитаман. Сўнг, катта иш қилиб қўйган одамдай гердаиб ётоққа қайтаман.

Ҳа, айтганча, ўша йиллари кино мавзусидаги дастлабки шеърим машқларимни қоралагандим. Мана уларан бири:

*...Поезд юриб кетар. Сўнги вагонга
Бош қахрамон базўр этиб олади.
Ундан қуюқ тутун билан йўғрилган
“Севаман!” деган сўнг садо қолади.*

*...Қай қиз юрагида ҳис этиб кутқу,
Танерини ёд айлаб, ўқиса дуо,
Билинги, жангоҳда суюкли ёри
Кўксига дайди ўқ теккан шу асно.*

*...Зимистон, фожеий оҳанг бағрида
Ғичирлаб очилса эшик ногаҳон,
Чироқ ёқилмай ҳам туриб, аслида
Мавҳум бир жиноят бўлгани аён.*

*...Бемисл табиат бағрида икков,
Висол шаробидан сархуш ва жўшиб,
Фалакка боқишса, билинги, дарров
Жаранглай бошлайди мусиқа, қўшиқ.*

*Бизлар яшаяпмиз. Ўй-фикримизга
Саноқсиз кинолар қуришган макон.
Ҳаттоки кўпинча ўз-ўзимизга
Ҳукмрон бўлади қай бош қахрамон.*

*Бизларнинг севгимиз кимгадир тақлид,
Тақлид сўзларимиз, қилиқларимиз.
Кечаги фильмнинг қахрамонидек,
Сигара чекамиз бугун баримиз.*

*Борлиққа беписанд боқиб агар биз,
Китобий сўзлардан сўйласак узоқ,
Шу дам биз – биз эмас. Бу ҳолатимиз
Ўзликка кинодан қўйилган ямоқ...*

*Бизлар яшаяпмиз. Ўй-фикримизга
Саноқсиз кинолар қуришган макон.
Ўзимиз ҳам сўнгсиз олам саҳнида
Артистга айланиб қолдик беғумон.*

*Бўғзимга тиқилиб юрак ногаҳон,
Оддий ҳақиқатни ҳис этдим: ҳайҳот,
Сўнги саҳна, сўнги нафас олдиан
Йўқ-ку “Дубль!” дея қичқиргувчи зот...*

Кейинчалик қизиқарли, сермазмун бир кинодан таъсирланиб, томоша залининг сўнги қаторда юм-юм йиғлаб ўтирган бир ўсмирга кўзим тушиб қолиб, очиғи, шу йигитчага ҳавасим келиб, қуйидаги битикларни қоралаганман:

ОХИРГИ СЕАНС
16 ёшга тўлмаганлар киритилмайди.
(Киноафишадан)

*Экран ёришади.
Ёнади чироқ.
Эшиклар қарсиллаб очилар бир-бир.
Зал бўшайди.
Сўнги қаторда бироқ
Йиғлаб ўтирибди биргина ўсмир...*

Кино мўъжизалари билан гўзал, тилсимлари билан мафтункор, ақл бовар қилмас ҳодисотлари билан жозибали. Айни пайтда азалдан аён ҳақиқат бор: ҳар қандайин синоат ўзининг сирлилик пардасини йўқотганидан кейин зерикарли, одамнинг энсасини қотирадиган жўн томошага айланиб қолади. Дейлик, сизни ҳайратга солган қўйи кўз олдингизда кўзбойлогичнинг кафтида йўқ бўлиб қоладиган зўлдирча аслида жипс бармоқлар орасидан жой олганини билиб олганингиздан кейин бундай “фокус”ни кўриб қанчаям ҳузур қилардингиз...

Бир куни телевизорда кинолардаги мураккаб кадрларни тасвирга олишда ишлатиладиган усул-воситалар, техник жиҳозлар ҳақида махсус кўрсатув намойиш қилиб қолинди. Тез орада эса шу мазмундаги мақола марказий газеталардан бирида чоп этилди. Муаллиф “Мана, мен сирларингни билиб олдим!” дегандай анчайин нописанд оҳангда турли чизмалару суратлар ёрдамида киночиларнинг авра-астарини ағдариб ташлаганди.

Кўрсатув ҳам, мақола ҳам менда оғир таассурот қолдирди. Анчагача ўзимга келолмай юрдим. Гўё менинг кино ҳақидаги болалик тасаввурларимни кимлардир аёвсиз равишда топтаб-эзиб ташлашгандек эди.

Тўғри, тез орада бу туйғу ўтиб кетди: ахир, кино ўз номи билан кино-да – у бундай “фош этиш”лардан юқорида туради. Ўша пайтлардаги ҳиссиётларимни эса шеърда шундай ифодалагандим:

Қахрамон чўққидан қулаб кетади,

*Кулга айланади юксак бинолар.
Бизни ҳайратларга банди этади
Сеҳрли кинолар, сирли кинолар...*

*Болакай қошида Қорбобо бирдан
Либосини еча бошлаган каби,
Кино сирларини битта билимдон
Аямай бир-бир фош эта бошлади...*

*Масалан, мени ҳеч қизиқтирганмас
Кинога керакли ускуна, жиҳоз.
Кинодан мен турфа топқирлик эмас,
Ҳаёт тасвирини излайман, холос.*

*“Кино – мўъжизалар салтанатидир,
Кино – сеҳргарлик дунёси азал...”
Менга гўдакликдан ошно бу фикр
Қадрин йўқотмаса дейман ҳар маҳал.*

*Майли, каскадёрлар иштирок этсин,
Майли, ёниб кетсин қоғоз бинолар.
Кулдирсин, йиғлатсин, ўйлатиб қўйсин
Бизларни сеҳрли, сирли кинолар.*

*Мўъжиза – мўъжиза бўлсин-да мудом,
Мўъжиза найрангага ўхшаб қолмасин.
Ҳеч ким чўкаётган одамга қараб
“Мураккаб съёмка!” дея олмасин...*

Энди кинонинг.. ёвуз қудрати ҳақида ҳам бир оғиз сўз. Саксонинчи йилларнинг ўрталари эди. Қайта қуриш баҳона бирдан экранларни фаҳш, зўравонлик, қонунга бўйсунмаслик тарғиб қилинган, қаҳрамонлари шундай ватанда яшаб юрганидан уялагидан, чет элга сажда қилинадиган фильмлар босиб кетди.

Бир танишим кинотеатрдан бери келмай қўйди. Ҳар куни кеч тушиши билан титраб-қақшаб, кўзлари ёнганча кинотеатрга жўнаб қолади. Танишимнинг руҳиятида ҳам қандайдир ўзгаришлар юз бераётганди: у қайлардандир яланғоч аёллар суратлари чоп этилган журналларни топиб келиб, бундай расмлар билан хонаси деворларини тўлдириб ташлади. Мен “Оқушларни отманг”, “Қизил бодрезак”, “Тазарру” фильмларини мақтасам, унинг оғзидан ўзи ҳар куни бориб, қайта-қайта томоша қиладиган “Кичик Вера”, “Менинг исмим Арлекино”, “Қарз қоғозлари” тушмасди. Бу киноларни бирров томоша қилиб, танишимнинг қандай касалликка чалинганини англагандай бўлдим. Фаҳш кинолар уни адои тамом қилганди. Тез орада пайдо бўлган видеомагнитофонлару улар орқали намойиш этила бошланган пуллик сеанслар танишимни буткул одамлик сиёғидан чиқариб қўйди. Ўша пайтлари, аниқроғи 1987 йили ўша танишимнинг тилидан ёзгандим:

ЗАМОНАВИЙ КИНОМУХЛИС
“Кичик Вера”, “Менинг исмим Арлекино”, “Қарз қоғозлари” ва бошқа фильмларни кўриб

*Саъдий ғазаллари фаромуш, бадар,
Ташлаб ҳам кетдилар сабий хаёллар –
Экрандан ҳам оқишом саҳарга қадар
Шаҳватга чорлайди бузуқ аёллар...*

*Кундузлар қасамлар ичаман бечек,
Ўзни азмларга кўмиб ташлайман.
Лекин иродасиз, ожиз бангидек
Ҳар шом титраб-қақшаб ёна бошлайман.*

*Ва кўкнор тутуди маккора экран –
Яланғоч танларга очилдастурхон.
Онгимни қоплайди сархуш бир туман,
Суюлар телба ҳирс етовиди қон.*

*Тепалик тубида чувалчанг мисол,
Тўлғониб қолганда гоҳ увол туйғу,
Шивирлаб қўяман аламли, беҳол:
“Санъатлар ичида энг муҳими шу...”*

Албатта, истехзо билан тилга олинган сўнги жумла кимга тегишли эканлиги маълум. Аслида эса танишим “Бошқалар ҳам бораяпти-ку, битта мен эмас-ку, зал тўлиб-тошиб кетган-ку”, деган ибтидоий баҳона билан ўзини оқлашга уринарди.

Ўша пайтлари заводда ишлардим. Балки кўпчиликнинг ёдида бордир, дўконлар шип-шийдам, оддий колбасага ҳам, қийшиқ авторучкага ҳам узундан-узоқ навбат, уйга бирон керакли нарса сотиб олиш учун эса димоғидан эшакқурт ёғадиган сотувчилардан танишибилиш қидиришга тўғри келади. Тошкент дўконларини уч кун қидириб ҳам, колонкали стерорадио тополмаганим эсимда. Баъзан иш орасида фурсат топиб, “Ўзбекфильм”га бораман. Киностудия ҳам тобора хувиллаб борарди назаримда.

Бу ёқда эса фош этишлар, таъна-дашномлар, қандайдир илонлар кўриқлаётган олтинлар, зиндонлар... Хуллас, ҳаётнинг ўзи гротеск кинога айланиб кетганди...

Тўқсонинчи йилларнинг охирлари бўлса керак, телевидениенинг бир ходими “Ёшлик” журналида эълон қилинган “Катта ўйин” саргузашт қиссам бўйича сценарий ёзиб беришни таклиф қилиб қолди. Қулоқларимга ишонмайман денг. Ҳарнечук болалаик озуларим рўёбга чиқадиганга ўхшаб қолди.

Бир ҳафта ўтириб, – асар ўзимники, ахир, қаҳрамонларини воқеаларни ёддан биламан, – юз саҳифага яқин киносценарий ёзиб ташладим-у, ўша буюртмачига қўшқўллаб топширдим.

Бир, икки, уч... ўн ой, ахийри бир йил ҳам ўтди, бироқ сценарийим юзасидан ҳеч қандай дарак бўлмади. Кутавериб чарчадим. Ёлғончи киночилардан хафа ҳам бўлдим. Бироз кейин хусусий студиялардан бодраб чиққан “кўнгилочар”, “хонтахта” фильмларни кўриб, “Балки кинога яқинлашмай тўғри қилгандирман, ахир булар қипқизил шармандалик-ку”, дея ўз-ўзимни овутдим.

Хуллас, соқоллию соқолсиз режиссёрлардан кўнглим қолиб юрган кунларнинг бирида, пахмоқ оқ сочли, қуюқ мўйловли, ташқи кўринишидан домла Эйнштейнга ўхшаб кетадиган Ҳотам Файзиев билан танишдик. Бу талантли ижодкори илгари телевизорда бир-икки кўрган эдим. Аммо у кишининг “Тошкент – нон шаҳри”, “Маҳаллада дув-дув гап”, “Беруний”, “Дилхирож” фильмларига операторлик қилганини, “Оқ бино оқшомлари” фильмининг режиссёри эканини анча аввал билардим. Ҳотам Файзиев билан танишув мен учун ҳаётимдаги

унутилмас воқеалардан бири бўлди. Аммо ўша илк учрашувимиз чоғи Ҳотам аканинг уч ҳикоя асосида уч новелладан иборат тўла метражли бадий фильм яратиш ҳақидаги таклифини хушламайроқ қарши олдим. Чунки аввалги “дайдиб” йўқолган сценарийларимнинг дарди ҳали ҳам кўкайимдан кетмаган, аразларим тарқаб улгурмаган эди. Лекин Ҳотам ака бирга ишлашга кўндирди. Ва уч-тўрт кун ичида сценарийни шариллатиб ёзиб ташладим. Қоғозга чиқариб, гердайданча кўтариб келдим. Ҳотам ака каминани хурсанд кутиб олди ва асаримни кўлда қалам билан ўқиб кўришга изн сўради: “Агар баъзи мулоҳазалар туғилиб қолса, четига қалам билан белгилаб кетаман”.

“Марҳамат, бемалол ўқийверинг”, деб кўйдим, албатта, ичимда.

Ҳотам ака битигимни шошилмасдан, диққат билан, тўхтаб-тўхтаб ўқий бошлади. Лекин бу жараён мен учун жуда азобли кечди. Ахир, ўн саккиз саҳифалик сценарийни Ҳотам ака уч-тўрт соат ичида ўқиб тугатганида унда қалам текизилмаган соғ саҳифа у ёқда турсин, соғ жумла қолмагани! Бояги кеккайиб туришларимдан асар ҳам қолмади!

Ниҳоят сценарийни қандай тайёрлаш бўйича дастлабки сабоқни берган Ҳотам ака мен ёзиб келган нарсани озгина қайта ишлаш лозимлигини билдирди. Ҳотам ака “озгина” деганда асарни бутунлай қайта ишлашни назарда тутишига эса тез орада амин бўлдим...

Хуллас, мен ҳафта-ўн кун чаласаводликни битириш курсига қатнагандай Ҳотам аканинг олдига келиб, киносценарий қандай ёзилиши борасида маърузалар эшитдим. Бахтимга, Интернетда ва Россияда чоп этиладиган кинога оид журналларда айрим машҳур фильмларнинг сценарийлари матни бор экан. Уларни ҳам ўқиб чиқдим. Назария билан амалиёт қўшилгандек бўлди ва ўзим “шедевр” тусмол қилиб турган сценарийим қанчалар бўш, қанчалар хом эканлигини кўрдим...

Мана гап қаерда экан! Мен бўлса телевидение билан “Ўзбекфильм”дан ўпкалаб юрибман.

Ҳотам аканинг далдаси билан енг шимариб ишга киришдик. Ниҳоят, уч ой заҳмат чекиб сценарийнинг биринчи кўринишини битирдик. Нима учун биринчиси деяпман? Чунки ҳали олдинда уни жуда катта синов – Бадий кенгаш чиғириғи кутарди.

Бадий кенгаш...

Агар тақдир тақозоси билан “Ўзбекино” Бадий кенгашининг бирон йиғилишида иштирок этиб қолсангиз-у, у ердаги қизғин баҳсларга, томоқ қуриб қолгунча давом этадиган бақир-чақирларга, баъзида учраб қоладиган ёқа бўғишишларга гувоҳ бўлсангиз, ҳайратдан лол қолишингиз турган гап. Ахир сиз кенгашнинг ўндан зиёд аъзосининг муҳокама этилаётган сценарий сифатли бўлиши учун талашаётганини кўрасиз-да. “Ҳа, бунақанги талабчан, принципаал муҳокамадан ўта олган ҳар бир сценарийдан фақат “шедевр” фильм яратилиши керак”, деган хулосага келишингиз ҳам турган гап.

Таассуфки... Майли, бу алоҳида мавзу.

Шундай қилиб, сценарийимиз кенгаш аъзоларининг фикр-истакларини ҳисобга олиш тавсияси билан муҳокамадан ҳам ўтди. Сўнг адабий сценарий озроқ қайта ишланди, режиссёрлик сценарийи ёзилди,

фильм бюджети тасдиқдан ўтказилди, рол ижрочиларига актёрлар кастинги ўтказилди, бош ролларга икки-учтадан номзодлар танланди, улар бадий кенгаш тасдиғидан ўтказилди (бу нисбатан анча осон кечадиган жараён) ва ниҳоят орзиқиб қутилган суратга олиш майдонида режиссёрнинг ўктам овозда “Мотор!” деган фармони жаранглади...

Аммо дўппини осмонга отишга ҳали эрта. Фильм тасмага (лентага) олинапти, видео эмас. Чарли Чаплин бир эпизодни эллик-олтмиш маротабалаб қайта-қайта саҳнага олган замонлар ўтиб кетган. Чунки тасма бор-йўғи иккита дублга мўлжаллаб берилган. Камеранинг ишга тушиши, ўчиши ва албатта учраб қоладиган айрим техник жиҳатларни ҳисобга олсангиз, ажратилган тасма ўртача бир яримта дублга етади. Белгиланганидан ортиқ бир метр ҳам ололмайсиз. Демак, режиссёр ишига жуда пухта бўлиши, актёрлар рол матнини ёдламагунча, талаб этилган ҳолатга тушмагунча суратга олмай туриши керак. Бу эса осон эмас. Айниқса рол сўзларини эсдан чиқариб кўядиган кекса актёрлар билан ишлаганда. Яна бир оғир томони, айрим актёрлар “импровизация қиляяпман” деган баҳонани рўқач қилганларича ўзларича сценарийда йўқ сўзларни, жумлаларни кўшиб кетишади. Ана энди бунақа пайтлари режиссёрнинг жиғибийрон бўлишини кўринг!

Булар ҳам ўтди. Монтаж, укладка, овоз бериш, фон, мусиқа... ва ниҳоят фильм тайёр бўлди. Ана шундан кейин кино иккинчи маротаба Бадий кенгаш муҳокамасидан ўтказилди.

Муҳокаманинг биринчи қисмини эсласам, ҳалигача баданимдан совуқ тер тошади: Ахир Бадий кенгашга етиб келгунга қадар фильмни неча маротабалаб томоша қилгандим, кўзларимда ёш билан режиссёрга ич-ичимдан таҳсин ўқиб қўйгандим. Ҳар қалай, оғизни тўлдириб “кино” деса арзиғулик фильм эди. Назаримда.

Бу ерда эса...

Намойишдан сўнг биринчи бўлиб сўз олган кенгаш аъзоси “Кичкина одамлар”ни тупроққа қориб ташлади. Ҳатто “Фалон-фалон кинолар чиққан киностудияда шундай фильм олингани учун мен уялаяпман...” дейишгача бориб етди.

Устимдан совуқ сув қуйилгандай бўлди.

Шундан кейин сўз олган иккинчи аъзо фильмни бундан баттар ур калтак-сур калтак қилди. Оператор ишининг заифлиги ҳам қолмади, режиссёрнинг маҳоратсизлиги ҳам...

Ерга кириб кетаётгандай эдим. Кўз қиримни ташлаб, режиссёр мендан баттар аҳволда эканини кўрдим. “Шу ердан чиқсам... – деган ўйга бордим ўзимча, – шу ердан эсон-омон чиқсам иккинчи марта кинога яқин келмайман...”

Ҳаммаси тамом бўлгандай эди.

Хонага оғир сукунат чўккан.

Ана шунда, кўз ўнгимни қоплаб олган қоранғулик қатидан бир чимдим нур кўрина бошлади. Бадий кенгаш аъзоларининг аввал учинчиси кейин тўртинчи ва бешинчиси биз ишлаган кино ҳақида илиқ гаплар айтди, ҳатто ора-сира мақтов гаплар ҳам эшитилиб қолди.

Бугун, орадан шунча вақт ўтиб, премьераси 2007 йилда бўлиб ўтган “Кичкина одамлар” фильми хусуси-

да эзмалик қилаётганим ўқувчига эриш туюлмас, деб ўйлайман. Алҳол, баайни илк муҳаббат каби, биринчи фильм ҳам қалбимизда, онг-шууримизда бир умрлик ўчмас из қолдираркан.

Дарвоқе, пайдан фойдаланиб яна бир мақтаниб олай: бизнинг “Кичкина одамлар” Остона шахрида бўлиб ўтган Евроосиё халқаро кинофестивалида иштирок этиб, махсус соврин билан тақдирланди. Бундан ташқари Таллинда, “Қоронғу тунлар” халқаро кинофестивалида намойиш қилинди. Бу йил эса Россиянинг “Мир” телеканали орқали бутун дунёга кўрсатилди...

Назаримда бугунга келиб болалик орзуим ушалганга ўхшайпти. Сирли, сеҳирли киноларнинг шунчаки томошабини эмас, балки унинг баҳоли қудрат ижодкорига айландим. Жуда кўп режиссёрлар, маҳоратли операторлар билан танишдим. Ҳотам Файзиев, Санжар Бобоев, Равил Ботиров, Абдухалил Мигнаров, Фотиҳ Жалолов каби элимизнинг машҳур кино ижодкорлари билан ҳамкорлик қилдим, ўз навбатида улардан анча нарса ўргандим. Бунинг ҳаммаси мен учун бахт ва омад эди.

Шу ўринда муҳтарам режиссёрларимиз ҳақида икки оғизгина тўхталиб ўтсам.

Улар ҳам ўзига хос, инжиқ бир қавм.

Кейинги тўрт-беш йил ичида мен энг ёқтирган машғулот ўзим таниган-билган ҳамда таниётган-билаётган режиссёрларни алоҳида ва биргалиқда кузатиш, хаёлан уларни бир-бирига солиштириш бўлди. Ҳамма ижодий соҳада бўлганидек, улар орасида ҳам истеъдодли-истеъдодсиз, серғайрат ёхуд дангасаси, фидойи ёхуд лоқайди учрайди. Айрим дўстларимиз режиссёрлар ҳақида кўл силтаб гапирди: “Э, улар бадий китоб ўқишмайди”. Бу- ёлғон. Мен ўзим таниган ҳар икки режиссёрдан биттасининг кўлида китоб ё журнал борлигини кўраман. Адашмасам, бир неча режиссёрлар Ш. Холмирзаевнинг “Бодом қишда гуллади” ҳикоясини кино қилиш иштиёқида, уни қандай қилиб кино тилига ўгириш ташвишида анчадан бери куйиб-пишиб юришибди. Яна бир режиссёр эса Н. Жалолдиннинг “Байроқ” ҳикоясидан зўр фильм яратмоқчи. Кўпгина Бадий кенгаш аъзоларининг кўлида ҳикоялар антологиясини кўрдим. Ҳа, афтидан, киночилар ашаддий китобхонлар.

Бадий асар – индивидуал меҳнат маҳсули. Бунда қаламқаш ўз ўй-хаёллари, яратаётган образлари, бир сўз билан айтганда ижод олами билан ёлғиз қолади. Кинода бундай эмас. Кино – кенг маънода жамоавий меҳнат маҳсули. Бунда саҳналаштирувчи режиссёрдан тортиб, операторгача, рассомгача – ҳар бирининг ўз ўрни, ўз аҳамияти бор. Режиссёр ҳақида яна гапириб ўтириш ортиқчадир, баъзан оператор топган ечим эпизоднинг ёнги образнинг “ярқ” этиб очилишига хизмат қилади, айрим ҳолларда рассом тасаввурида туғилган манзара томошабинга матндаги сўзлардан кўра кўпроқ ҳиссий таъсир этади ва ҳоказо. Яхши ижодий гуруҳда картина яхши чиқиши учун фильм директоридан тортиб оддий ассистентгача астойдил ҳаракат қилади. Айниқса, уларнинг фидойилигини айтмайсизми?!

Режиссёр киномани тасвирга туширишда ойлаб ўз уйдан узоқда бўлади, очигини айтиш керак, кўп ҳолларда иссиқ сув, газ сингари энг оддий шароитлар бўлмаган арзон меҳмонхоналарда, палаткаларда яшайди. Мисол учун Ҳотам Файзиев фильмни сурат-

га олаётганида поезднинг усти очиқ составида ҳаётини хавф остида қолдирган. “Беруний” фильмида эса баландликда ёниб кетиб, ўт ўчирувчиларнинг саъй-ҳаракати билангина омон қолган. Айнан шу фильмда куёш тиғида камераси билан ҳаддан ортиқ кўп турганлиги учун хасталикка чалиниб қолган. Аммо барибир Ҳотам ака киномани дейди, киномани деб яшамоқда. Қачон қарасангиз, янги асар ўқийди, сценарий қидиради.

Бунга ўхшаш фидойиликни Абдухалил Мингноров, Фотиҳ Жалолов каби режиссёрларда ҳам кўрганман. Масалан, мутасаддилар кўшимча маблағ йўқлигидан қилишганида Абдухалил ака сериалнинг сўнгги саҳналарини ўз ҳисобидан суратга олишга тайёр эканлигини билдиргани ҳануз эсимда. албатта бунинг ҳаммаси ижодга бўлган ошуфталикдан.

Ҳа, киномани ўз оҳанрабои бор.

Энди актёрлар ҳақида бир неча оғиз сўз.

Чин гап, мен актёрларни ҳурмат қиламан. Табиат уларга алоҳида қобилият, шуур ато этган деб ўйлайман. Анча йиллар бўлиб қолди, “Актёр” деб номланган шеър ҳам ёзгандим:

*Қисмат уни қийнади беҳад,
Охирида ажал чанг солди.
Бало экан, у бир амаллаб
Ўлимлардан қутулиб қолди.*

*Севиб қолди, ўртанди, ёнди
Ва куйлади маҳзун кўшиқлар.
Сўнг мислсиз мардлик кўрсатди,
Йитди мавжуд барча тўсиқлар.*

*Жанггоҳларда довуллар қоқиб,
Ғанимларни қириб ташлади.
Чаккасига чучмома тақиб,
Ажиб шеърлар ўқий бошлади.*

*Гоҳ шоҳ, гоҳ қул, гоҳида сарбон,
Гоҳ фазогир, гоҳида меъмор...
Ҳаётдамас, саҳнада баъзан
Йиғлаб қўяр эди актёр.*

*Бир кеч эса у Вертер бўлиб
Тўппончадан отди ўзини.
Сўнг экрандан сирғалиб чиқиб
Оломонга тикди кўзини.*

*Биз эса жим.
Биз эса бефарқ.
Юраклар бир маромда урар.
Шивир-шивир: “Бозор... нарса... нарх...”
Ким мудрар, ким сигара сўрар.*

*Биз эса жим.
Биз эса бефарқ.
Беҳис боқиб туриб экранга
Кимдир кулар: “Анов қизга боқ,
Чолвори хўп модний экан-да...”*

*Қайда?
Нечун?
Тирикми-ўлик?*

*На англаб, на фарқиға борди,
Саҳнадамас, ҳаётда Буюк –
Актёр илк бор йиғлаб юборди...*

Фикримча, бизда жуда кучли истеъдодга эга актёрлар кўп. Гуриллаб чиқиб келаётган иқтидорли ёшлар ҳам етарли. Аммо уларга муносиб роллар йўқлиги ҳам бор гап.

Мен айниқса хусусий студияларнинг кўнгилочар “хонтахта” фильмларидаги бачкана ролларни “пачкалаб” ўйнаётган, бир хил қолипга тушиб қолган актёр ва актрисаларга ачинаман. Улар ўз истеъдодларига ўзлари завол бўлишди. Тўғри, салоҳиятнинг ўзи қорин тўйдирмас, аммо бу дегани таклиф қилинган ҳар қандай ролга жон-жаҳди билан ёпишиб олиш дегани эмас-ку.

Бу масаланинг бир томони бўлса, иккинчи томони... тўйлар, чарларлар...

Ишонасизми, ёзда суратга олинадиган бир-иккита фильмда ролларга тасдиқланган актёрларнинг ўзлари суратга олиш кунларини белгилаб беришди. Яъни тўйдан бўш кунлари! Мабодо жуда суратга олиш зарур бўлса, марҳамат қилиб кечқурун махсус машина уларни тўйга олиб бориши, кечаси эса қайтариб олиб келиши керак экан! Сериалдаги бош ролга (!) тасдиқланган, эл суйган актрисамиз ҳам ён дафтарчасини олиб, қайси кунлари чарларга бормаслигини, демак фақат ўша кунларигина суратга олиш майдонига кела олишини айта бошлаганида аламдан дод деб юборгудай ҳолга келмайсизми? Ахир қандай қилиб экранда виждонли, иймонли, ҳалол инсонни, бир сўз билан айтганда замонамиз қаҳрамонини гавдалантираётган актёр ёки актриса тўйга ёки чарларга чопиб борасола бачкана латифалар айтади, тузсиз қўшиқлар куйлайди, бунини тасаввур этиш мушкул. Афтидан, Шекспир ҳаётнинг ўзи улкан саҳна, унда биз ҳаммамиз актёрлармиз деганида ҳақ бўлган шекилли.

Яхшиям киномани ҳамма нарсадан устун кўядиган актёрларимиз ҳам бор. Албатта, улар кўпчилик бўлишса керак, аммо мен ўзим бундай фазилатни Юлдуз Ҳамидова, Малика Иброҳимова, Фахриддин Шамсиматов каби ижодкорларда кўрганман.

Яна бир тоифа актёрлар борки, улар экранда иложи борица кўпроқ кўринишни ишташади. Ёдимга бир воқеа тушиб қолди. Сериал суратга олинаётганди. Иккинчи даражали ролни ижро этаётган актёр чўлоқланиб олдимга келиб, бирдан шикоят қилишга тушиб кетди. Эмишки, бармоғига чипқон чиққан экан, жарроҳлик нотўғри қилинганлиги боис чўлоқ бўлиб қолибди, натижада уни хотини менсимай қўйиб, очикдан-очиқ хиёнат қила бошлабди. “Маҳаллада бош кўтариб юролмаёти қолдим, шунинг учун уйдан тонг саҳарда чиқиб кетиб, ярим кечаси қайтиб келаман”, деди актёр ўпкаси

тўлиб. Очиғи, у кишига жуда ачиндим. Энди тасалли бермоқчи бўлаётгандим, актёрни суратга олиш майдонига чақириб қолишди.

Эртаси куни шу актёр яна олдимга келди. Ажабки, бу сафар у оқсоқланмасди. Дарҳол юзимга қайғули тус бериб, шунча балоларга гирифтор бўлганига қарамасдан ишини давом эттираётган бу жафокашнинг кўнглини кўтармоқчи бўлдим. Аммо мени гапиртиргани қўймаган актёр шоша-пиша “Ёздингизми?” деб сўради. “Нимани?”. “Кечаги айтганларимни-да”. Хижолат тортдим: “Мен бировларнинг сирини элга дoston қилмайман”. Буни эшитган актёрнинг қовоғи тушиб кетди: “Унда образим очилмай, тўмтоқ бўлиб қолади-да”. “Қанақа образ?”. Ана шундан кейин актёр ҳижжалаб тушунтира бошлади. Аён бўлдики, у кечаги тарихни ўзи ижро этаётган қаҳрамони учун ўйлаб топган ва менинг вазифам бу “таржимаи ҳол”ни асарга сингдириб юбориш экан. “Мен ҳамма сценаристлар билан шундай ишлайман, – деди актёр мағрур тарзда. – Ҳаммаси менга раҳмат айтишган”. Гап нимадалигини тушунганимдан кейин енгил тортиб кулиб юбордим, актёрга раҳмат айтдим, аммо у киши сўзлаб берган воқеаларни қоғозга туширолмадим: менинг тасаввуримдаги образга бу “ҳасби ҳол” сира ўтиришмасди. Режиссёр ҳам бу фикримни маъқуллади.

Ёзаверсам, гап кўп. Ахир киномани ким яхши кўрмайди, ким уни мафтун бўлиб томоша қилмайди? Болалик орзум амалга ошиб, алал-оқибат кино соҳасига аралашиб қолганимнинг ўзи менга тақдирнинг инояти эмасми?

Ўзимнинг имкон даражамдаги хусусий кузатувларимнинг ҳосиласи бўлган ушбу жўнгина бадияни қоғозга туширишдан олдин узок ўйландим. Тан оламан, мен ҳали кино оламига энди атак-чечак қилиб келаётган ўқувчи қаториман. Билганимдан билмаганим, англаганимдан англамаганим кўпроқ. Аммо билмаганларимни билишга, англамаганларимни англашга истагим кучли. Фақат истакнинг ўзи билан ҳеч бир иш битмаслигини тушуниб турсам-да, яна бир нарсага ишончим комил: ҳаммаси олдинда. Ҳаммаси. Бир куни келиб мен орзу қилган, менинг ўзимни ҳам томошабин сифатида ларзага соладиган, чексиз-чегарасиз ҳайратларга банди этадиган, кўз ёшларимга ғарқ қиладиган буюк фильм суратга олинади. Албатта суратга олинади. Ахир кино аслида афсунлар салтанати-ку. Бундай салтанатда эса охир-оқибат албатта мўъжиза рўй беради. Рўй бермасдан қолмайди. Демак, ўша кун тезроқ келиши учун ишлаш керак! Ишлаш! Бошқа йўл йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас...

Киномани ким яхши кўрмайди? Ким киноманинг тилсимли оламига мафтун бўлмайди...

Зарина РАҲМОНОВА,
ЎзМУ тадқиқотчиси

ИККИ ТОМЧИ АСАЛ ТОТИ

ёхуд буюк уммонда оқаётган сомон парчаси

Ҳаёт – шошқин бир УММОН кабидир. У бир қарасангиз, тўлиб-тошиб, пишқириб, ҳовлиқиб, бир қарасангиз, сокин, маҳзунгина оқади. Бу баҳри уммон бағрини қанча чакмоғу тўфонлар, довулу қуюнлар титмаган, қанча гирдобу бўронлар тилка этмаган... Ҳа, буюк уммоннинг дарди ҳам, қувончи ҳам БУЮҚДИР. Инсон эса унинг юзасида қалқиб юрган СОМОН ПАРЧАСИГА ўхшайди. Денгиз тўлқинлари қаёққа етакласа, оқим қайси томонга бошласа, ўша ёққа қараб кетаверади. Сув юзасида қалқиб кетаётган сомон парчасининг тақдири, албатта, аянчлидир. Чексиз қудрат олдида унинг ожизлиги унга ўзини тақдир ҳукмига топширишдан бошқа имкони беролмайди. Аммо тўлқинлар қаърида оқаётиб ҳам қалбини тирикликка, ҳаётга бўлган ишонч, МУҲАББАТ тарк этмайдиганлар бор...

Лев Толстойнинг «Иккисомон»сида бир ҳикоят келтирилган. Унда даҳшатли йиртқич таъқибидан қочиб келаётган сайёҳ кўҳна қудуқдан паноҳ топади. У қудуқ ичидаги бир ўсимлик илдизига осилиб турар экан, қудуқ тубида оғзини очиб турган улкан аждаҳога кўзи тушиб, даҳшатда қолади. Қараса, осилиб турган илдизини ҳам сичқонлар кемираяпти... Энди сайёҳнинг тирик қолишига ҳеч қандай нажот йўқ. Бироқ шунга қарамай, у ўзи осилиб турган ўсимлик япроғида ялтираган икки томчи асални ялаяпти... Ҳа, бу АСАЛ – ҳаёт, тириклик рамзи. Асални еган сайин егиси келаверганидай, ҳаётда яшаган сайин яшагиси келади кишининг. Сайёҳ АЖАЛ қаршисида турган бўлса ҳам, ҲАЁТга талпинади. Гарчи ҳаёт шаъми сўнаётган, умри тобора охирига бораётган бўлса-да, тепасида остида, ҳатто қаршисида гизлаб турган ЎЛИМ билан курашгиси келади. Олдидаги ҳаётнинг шунчалик даҳшатли эканлигига қарамай, тириклик аталмиш бебаҳо неъмат уни оҳанрабодек ўзига тортаверади.

Айтишларича, инсон дунёдан кўз юмаётган маҳали яна «Бир лаҳза яшасам...» деркан, дунёдан тўймаскан... Сайёҳнинг ҳолати ҳам худди шундай.

Кўпчилигимиз умримизнинг асосий қисмини чумоли сингари майда ташвишларга ўралашиб, ҳаётнинг буюк тотини сезмай яшаймиз. Дунёнинг мағзи-моҳиятини, нега туғилганимиз-у, нега яшаётганимизни англамаймиз. Умр эса шошқин дарё сингари тўлиқиб, шошиб оқаверади.

Шарқнинг буюкларидан бири Саъдий Шерозийдан «Ҳаёт, умр нима?» деб сўраганларида, у шундай жавоб берган экан:

*Дунёга келдим-у, бордим бозорга,
Кафанлик олдим-у, қайтдим мазорга.*

Ҳа, ҳар бир инсон бу бозор дунёга келаркан, вақти соати етганда бир парчагина матодан ўзгасини ўзи билан олиб кетолмайди. Бу дунёдан топганимиз, олиб кетадиганимиз ана шу бир парчагина матодир.

Сувда оқиб кетаётган сомон парчаси, эҳтимол, онгу шуурсиз, тафаккурсиз, дунёқарашсиз бир МОДДИ-ЯТДИР. Бироқ унинг ҳам ҳаётда ўзига яраша вазифаси, мақсади бор. У дастлаб дон бўлиб, ерга экилган, донни инкор этиб – майса, майсани инкор этиб – бошоқ, бошоқни инкор этиб, охири сомон бўлган... Демак, унинг маънавий-руҳий асосида эзгулик бор: у ҳам инсонларга нон, ҳайвонларга емиш ва ҳоказо вазифаларни бажарган. Афсуски, биз онгли мавжудотлар – ақл-тафаккур соҳиблари бўлатуриб, орамизда мақсад-муддаосиз яшовчилар, келиб-кетганини ҳеч ким сезмайдиганлар қанча. Яна шундай тоифа ҳам борки, улар ҳаётда ўз маслаги, эътиқоди, қадри учун ҳар қандай дарғаларни ҳам кечиб ўтишга тайёр. Аммо юқоридаги тоифа кишилари доим уларнинг устидан мағзава ағдаришга, қора тикан каби йўлларида тўсиқ бўлишга ҳаракат қилганлар. Ундайлар ўз манфаатлари йўлида қанча-қанча қонли урушлар, кулфатларни келтириб чиқаришмаган... Бунга тарихда минглаб мисоллар топилади. Айниқса, буюк адиблар, алломалар, саркардалару халқ назаридаги ҳукмдорларнинг долғали ўтмишига назар солсак, улар айнан мақсадсизлар, маслаксизлар, такаббурлару мунофиқлар дастидан азоб чекишган. Азалу абад қонуни бўлган ЭЗГУЛИК ва ЁВУЗЛИК ўртасидаги кураш кўпинча ғирром ғалаба билан тугаган. Бундан, ёвузлик ҳамиша эзгулик устидан ғолиб, деган хулоса чиқармоқчи эмасмиз. Ёвузлик ғалабаси инсоният бошига ҳамиша кулфатлар келтирган. Эзгулик эса, борлиққа умидбахш куч бағишлаб, инсониятни гўзаллик, маънавий-руҳий камолот сари етаклаган. Эзгуликни шиор қилиб олган ШАХСЛАР номи асрлар оша башарият ёдида сақланиб келмоқда. Шундай экан, биз – МУТЛАҚ ҲАҚИҚАТ изми остида юрган ТАФАККУР СОҲИБЛАРИ ҳаётимиз боғини эзгулик гуллари-ла безайлик, токи бу гуллар ифори бутун борлиққа таралиб, ОЛАМни эзгулик ҳиди тутиб кетсин.

Наргиза ЮНУСОВА

Нурафшон этинмиз меҳринмиз ила

***

Йўллар сиз томонга югургилайди,
Согинч тўкилади қадамларимдан.
Йироқлаб кетдингиз бадмеҳр инсон,
Сотилиб ҳижроннинг одамларига.

Кетяпман сиз томон ҳамон одимлаб,
Заррабин нигоҳлар келмоқда тўқнаш.
Менга кўзи тушиб, отин қамчилаб,
Ҳижрон одамлари кетди адашиб.

Термулиб турибман кўзларингизга,
На унда аввалги нур бор, сеҳр бор.
Манқуртга айланган эдингиз э воҳ,
Ҳижрон ташлаб кетган тўр бор, қаҳр бор.

Сароб саҳросида сарсонадирман,
Теграмда сиздайлар милёнлаб, юзлаб.
Мажнунангиз кетди жунун юртига,
Йўқолган муҳаббат нигоҳин излаб...

СОЯ

Ерга ўпирилиб тушар соялар,
Кўёш болалари агар кўз очса.
Шунча қўрқар экан сафодан, нурдан,
Бўлмасми зулматнинг бағрига қочса.

Шуълага тобе у, қисмати шудир,
На унинг қўли бор, на бир ҳассаси.
Фикримча соялар бу куллийтнинг,
Салгина қорайиб қолган нусхаси.

Нурафшон этингиз меҳрингиз ила,
Ҳаёт чирогингиз бўлса гар хира.
Аммо ўтинаман соя сингари,
Бировга қорайиб кўринманг сира.

***

Тунлар кипригимдан қоқилган сурма,
Кўзларимга инган баҳорий тонлар.
Югуриб толдинг вақт, қўй, бир пас юрма,
Буюргин тўхтасин. лаҳзалар онлар.

Агар хаёлингга оғирлик қилса,
Қодирман ўтмишини юлиб ташлашга.
Зулмат ҳаётимга кирмасин десанг,
Розиман кипригим қоқмай яшашга.

***

О, Ватан, меҳрингнинг чашмаси уммон,
Қирғоғи осмонга тегиб туради.
Шунданми, Тангрига яқинмиз гўё,
Гуноҳлар бошини эгиб юради.

Донлар тўлиб- тошар хирмонларидан,
Бугдой бошогиди шулаъ рақс этар.
Кўкдаги булутлар ҳаваскор бўлиб,
Лўппи пахталардан ранг олиб кетар.

О, Ватан, меҳримнинг чашмаси уммон,
Бўйласам, тоғларга тегиб туради.
Юртбошим бор, мангу бахт ёр бу халқнинг,
Фарзандлари қадди баланд юради.

ТАЛАНТ БЕК

БИР ОСМОН ОСТИДА

Ҳикоя

**Қатагон
қурбони бўлган самарқандлик
Ҳабиба
Алиева(1917-1937) хотирасига**

1937-йил. Май. Бибигул кийимларини ичкари ҳовлидаги дорга илар экан, осмонда чарақлаб турган юлдузларга ийманиб қараб кўйди. Кундуз қуритса ҳам бўларди, одамларнинг кўзидан пана, деворлари баланд. Бироқ, қуёш нур сочган дам ҳовли ўртасида

аёл кишининг кийимларининг осилиб туриши унга маъқул бўлмади. Уялди. Ўзидан уялди. Қуёшдан уялди... Кийимларни илгач отхона томон юрди. Қозикқа боғланган Қорабайир сергакланди. Ниманидир сезиб бурун катаklarини керганча оғир-оғир нафас олди. Бибигул пайпасланиб эри бериб кетган “Смит-Виссон” русумли тўппончани топди... “Смит-Виссон” яхши тўппонча. Босмачиларнинг босқинчиларга қарши курашида кўп қўл келган. Хиёнаткор хоинлару юзсиз сотқинларни бемалол отиб ўлдирса бўладиган тўппонча! Бибигулнинг қўли қуролни яхши таниса-

да, ўзи Лутфийни ёд билади, Кошғарийга тиши ўтади. Ҳарқалай, “оқпошшо”нинг ялоқхўрларидан ақллироқ! У босмачининг қизи! Кўп қон кўрди. Қон кўрган отади, отилади. Қон кўрмаган сотади, сотилади, дейдилар. Отиш керагида отди. Аммо, сотмади, сотилмади!.. “О, менинг содда бегим-а!” хаёлидан ўтказди Бибигул, “... Кўришишга рухсат тегди. Келинлар! Қизимни ҳам олиб кел. Соғиндим. Бир кўриб ўлсам армоним йўқ...” деб ёзибди хатида. Борса эрига яна-да қийин бўлишини кўнгли сезса-да бормакка қарор қилди. Хотин учун эр – Эр! “Келинлар” дебдими, боради! Фақатгина, қизи... эртага ўйлаб кўрар.

Бибигул тўппончани камзулининг ичига қистириб эртанги сафар учун тадорик кўриш мақсадида ошхона тараф йўналди. Сўнг ошхонадан чиқиб уйига кирди. Уйнинг тўрида айиқ терисидан ишланган пўстақда ўғилчаси пишиллаб ухлар, қизининг кўлида отасидан келган битик титраб турар, у кўзларидаги ёшни онасига сездирмаслик учун дераза томонга термуларди.

– Ининг вақтли ухлаб қолдимиз? – сўради Бибигул.

– “Гўрўғли”ни айтиб эдим, эшитиб ухлади...

Бибигул ташланган ўринга чўзилди. Чироқни пуфлаб ўчирган қизи билан алламаҳалгача дардлашиб ётди. Тонг олди ёлғон тонг отиши билан ўрнидан турди. Ташқарига чиқиб теваракка қулоқ солди. Ҳатто бирор хўрознинг қичқирғи ҳам йўқ. Қичқирар хўрозларни эса ўғри ўмариши равшан. Атроф муҳтожларга тўлмиш... Бибигул фарзандлари уйқудан тургунча у ёқдан бу ёққа ивирсиб юрди. Фарзандлари уйғонгач у отни эгарлади. Хуржуннинг иккала томонини ҳам емакка тўлатди. Бир кўлида Қорабайирни, бир кўлида ўғилчасини етаклаб адир томон юрди.

– Мен дадамни кўйишга боймайманми? – деб сўради тўрт-беш ёшлар чамасидаги ўғли.

– Йўқ, сиз шу маконда бўлишингиз керак, подшоҳим!

– Ая, сиз кетсайиз мен қайейга бояман?

Бибигул ўғлини даст кўтариб отга миндирди. Қорабайирнинг жиловини тоғаси яшайдиган кўшни овул томон бурди-да:

– От сизни хор етмас, омон сақлар, ўғлим... Тўғримми, Қорабайир?! – деб отга ва от устидаги ўғлига меҳризорлик билан термулди. Қаттиқ дийдаси юмшаб кўзларидан ёш думалади. Эгарга чирмашиб олган болакай эса, “мени тулпойим, мени Қоябайийим” дея, бир кўли билан отнинг ўмганига шапатилаб эркаларди. Бўйни эгилган отнинг-да кўзларида ёш қалқирди. Шарқ томондан эсаётган шамол отнинг ёлларини тўзғитар, Бибигулнинг боши узра орқасига сиририб кўйган чачвонини тортқилар, ям-яшил адирдаги кўзигулу кўнғирбошларни ўз оғушида бир томонга тарабтебратарди. От кетишга изн сўрагандай бошини кўтарди. Бибигул битта қилиб ўрилган, тўпиғидан узун сочларини узун бармоқларида қамчидек ўйнатиб, Қорабайирга “Чу, жонивор” – деганича сочлари билан отнинг яғринига оҳиста урди. От секингина йўртиб кетди. Шамол эса Бибигулнинг қулоқларига ўғлининг ширин овозини олиб келди: “ Чу, қоя йўғам, чу, қоя тойчоғим. Муёдга қасд қилиб югуяган етуй!..”

Тандир сомса ва зиғир ёғли ошнинг иси қамоқхонани тутди. Очлик ва ташналиқдан силласи қуриган маҳбусларнинг боши ғув айланди. Хўрланган ва ҳақоратланган, инсон зоти ўйлаб топган қийноқларнинг барчасини тотиб кўрган таналари мадорсизланди.

– Манғитулини хотини овқат олиб келибди, – деди-да, елкасига милтиқ осган зобит тугунни кўтариб тўрдаги кабинет томон йўрғалади. Йўлақда келаётган подполковник Константин Константинович ва терговчи Х. зобитга қараб “бизга ҳам олиб кўйинлар” деди ва Бибигул ҳамда унинг ўн тўрт ёшли қизига ортимдан юринлар дея имо қилди... Маҳбуслар, майли... қанийди, Бибигулнинг эрига ҳеч бўлмаса ошдан бир чуқум тегса, йўқ-йўқ, ошдан эмас, тандир сомсадан бир тўғрам тегса. Тегмаслигини Бибигул ҳам яхши билади...

Қамоқхонанинг биринчи панжарасидаги занжирлар шарақлаб тушди. Алоҳида сақланаётган Манғитули сергаклиниб кўзини очди. Не кўз билан кўрсинки, панжара ортида Бибигул ва қизи турарди. Манғитулининг соғинчдан орзиққан юраги бир энтикди. Эрининг озиб кетган ранглар чехраси Бибигулнинг юрагида ўкинч уйғотди. Соғинчли дийдордан йиғламсираб турган қиз дадажонини кучай деса ўртадаги совуқ темирлар йўл кўймасди. Дийдор тилаган кўзлар тўйиб суҳбатлаша олмадилар. Икки-уч минут ўтар-ўтмас уларни қайтариб олиб кетишди. Подполковник Константин Константинович билан терговчи Х. эшик олдида сўппайиб турган зобитга жавоб берди-да, терговни давом эттирмакка киришди. Терговчи Х. Манғитулининг ўнгирига ёпиштирилган 775927 маҳбуслик рақамига тикилиб:

– Хўш... Хотинингни, қизингни кўрдинг. Энди, улар бизнинг қўлимизда... Айтганларимизга кўнсанг озодлик берамиз. Уйинга қайтасан, эркинликда юрасан, – деди.

– Озодлик, курашларда қўлга киритилади! Эрк-ҳар қандай оқбилақлар кафтидан тортиқ қилинадиган садақа эмас!

– Ўйлаб кўр. Хонлиқлар парчаланди! Босмачилар отилди! Бош кўтарганлар кўзғолончи сифатида дорга осилди. Сара йигитлар мардикорликка тортилди. Мустақил Туркистон мухторияти емирилди. Озодлик деган ўғлонлар энди қатағон этилажак. Омон қолганлари бизнинг байроқ остида бош эгиб курашларга чоғланади. Қайсарлик қилсанг сен ҳам уруғ-аймоғинг билан қириласан!

– Мен қирилсам-да, Туркистон яшайди! Туркистон яшнайди, ҳалики битта туркий бор – бутун Туркистон бор!

– Мен ҳам шу юрда...

– Уят! Сотқин! Ҳароми!.. – деди Манғитули бўғилиб.

– Шунча қийноқлар камми, дейман сенга?! Гар дўстларингни номма-ном ёзиб бермасанг, хотининг билан қизингни кўз олдинда зўрлаймиз. Ундан кейин ҳаромилар туғилади, сен томоша қиласан! Ўйнашдан бўлган отаси номаълум авлодларининг ота талашиб бир-бирини гўштини ейишини мен томоша қиламан! Қонларида менинг қоним оқади ё мен нима десам қиладиган, лаббай дейдиган шу ердаги зобитларни нқони

оқади, қонларида... Оринг борми ўзи?! – дея терговчи Х. Манғитулини жон жойидан ушлади. Манғитули бироз сукутга чўмиб сўнг:

– Дўстларни сотиб орли бўлгандан, сотмасдан орсиз ўлган, афзал! – деди.

Терговчи Х. қуруқ гапдан маъни чиқмаслигини сезиб жаҳл билан ортига бурилди.

Подполковник Константин Константинович ўзбекчани яхши билса-да, терговчи Х. унга русчалаб нималардир деди. Иккаласи чиқиб кетиб зум ўтмай Бибигул ва унинг қизини олдига солиб келишди. Подполковник Константин Константинович Бибигулнинг чап қўлини ушлаб билагига кишан тақди. Бибигул бегона эркакнинг қўлини сезиб бир сесканди. Подполковник Константин Константинович кишанни иккинчи халқасини темир панжарага ўтказиб қўйди. Терговчи Х. қизнинг икала қўлини ҳам орқасига қайриб нарироққа олиб борди. Подполковник Константин Константинович оҳиста унга яқинлашди. Бизни ҳам камашса керак деган хаёлга борган қиз адашганди. Энди, нима бўлаётганига ақли етиб уларнинг қўлидан чиқишга интилди. Чоқолмади. Чинқирди. Фойдаси бўлмади. Подполковник Константин Константинович қизнинг кўйлагини бақувват қўллари билан тенг иккига айирди. Ҳадиксираган қўшдек потирлаб чиққан кичкина сийналар терговчи Х.нинг ҳам ҳирсларини кўзғатди. Панжара ортида турган Манғитули пешонасини бетон деворга урди. Бўлмади. Темир панжарага урди. Бўлмади. Фақатгина, пешонасидан қон сизди. Сўқинди, бақирди. Бўлмади. Ўқирди. Бўлмади. Подполковник Константин Константинович белидаги камарини суғуриб столга қўйди-да, шимининг тугмаларини еча бошлади. Бибигул озод қўли билан этагини кўтарди ва қўлини лозими ичига тикди. Унинг бу ишига кўзи тушган подполковник Константин Константинович:

– Ў, ўзбекча, эрининг қамалганига анча бўлди, соғинибсан-да! Ҳозир сенга-да навбат келади, – деди “ўрисона” хаёлда кўк кўзлари йилтиллаб. Подполковник ўрислигига борди. Қаттиқ янглишди. Бибигул зудлик билан лозими ичидан ўқланган тўппончани чиқарди ва биринчи бўлиб терговчини пешонасидан бехато урди. Хато этиши мумкин эмасди ҳам. Ахир, хонзодалар наслдан. Ота-боболари, эна-момолари оддий камонларда учиб кетаётган қўшни уриб туширишган. Қаршингда мана мен деб турган ёвни тўппончада уриш не бўпти. Тўппонча Бибигулни қўлларида ўйинчоқдек ўйнарди. Терговчи Х.ни оғзи ошга етмасдан сўлаги оқиб жон берди. Шими почасига тушиб қолган подполковник Бибигулга ташланмоқчи бўлди. Бироқ ёнида осилиб турган қип-қизил – қон рангидаги байроқча чалкашиб юзтубан йиқилди. Бибигул томонидан йўлланган иккинчи ўқ уни кўксини тешиб ўтди.

– Ўртоқ Черняев, фон Кауфман, эй, Скобелев чўпон қайга хайдаса кетадиган қўй кўрмадим... ким қармоқ ташласа илашадиган балиқ кўрмадим... Булар шер-ку, шер! Шернинг аёли ҳам шер бўлар экан! Икки-уч тўнғизни кўрдим демайди... о, буюк рус халқи, байроғингдан ўзимга кафан бичдим... – тантанавор оҳангда ва яна алланималар деб подполковник Константин Константиновичнинг боши шилқ этганча байроқ устига тушди. Байроқдан қип-қизил қайноқ қон сизарди.

– Мардлар байроққа ўралиб ўлади, номардлар ўралашиб ўлади, – деди нафрат билан тикилиб Бибигул. Энди, бу ердан қутулишнинг имкони йўқ эканлигига кўзи етган Бибигул тўппончани тишлаб соч ўрими орасидан ўқ олди ва тўппончага маҳорат билан жойлади. Сўнг ўз танасини бекитиш билан андармон қизига тўппончани ўқталиб:

– Кечир, қизгинам. – деди.

Кўзларида кўрқувдан асар ҳам қолмаган қиз, ҳайрат билан бир отасига, бир онасига тикилиб:

– Рози... – дея олди.

Ўқ отилди. Жигаргўшасидан айрилган Манғитули бир зум кўзларини юмиб енгил тин олди. Кейин Бибигулга мамнун боқиб:

– Раҳмат... Ўғлимни ҳоли не кечар? – деди.

– Қайдам... Тоғасиникига жўнатиб эдим.

– Ўғлимни охирги сўзини айт, не деди?

– “Чу, қора йўрғам, чу, қора тойчоғим. Муродга қасд қилиб югурган етур...” деган шеър айтиб эди.

– Қайдан ёдламиш?... Бу Усмоннинг шеъри-ку! Эҳ, Усмон, Усмон! Усмон

– Носир олов-ку, олов! Зап ёзади-да! Эҳ, ота ўғил. Бўладиган бола! – деди Манғитули шу қонли даргоҳда ифтихор туйиб.

Бибигулнинг кўзларида ҳануз қандайдир шаҳд ва шиддат ёнарди. Хотини ва қизининг рухсорига тўймаган Манғитулига термулиб:

– Бегим, кечирингиз. Сиз мени обқочиб эдингиз. Мен сизни бу жаҳаннамдан обқочиб кетолмасман, – деб чап кўксига тўппончани тиради.

Аёлининг бу қилигидан эсанкираб қолган Манғитули бир сўз дейишга улгурмади. Бибигул бир силтанди-ю “Бегим” дея жон берди. Унинг чайир танаси панжарага кишанланган қўлига осилиб қолди. Қайдандир ҳаллослаб келган қора қош, қора кўз зобит не қилишини билмай, милтиғини тўрттала жасадга бир-бир ўқталиб чиқди ва Манғитулига қараб:

– Қардош, хотининг бало, ошга заҳар солган экан, босмачининг қизи! Етти-саккиз милиса кабинетда заҳарланган. Ўлиб ётур. Яхшики, мен унда бўлмаганим, – деди ва иккиланиб турди-да, Манғитули турар камерани занжирларини туширди. Яна: – Мен сенга бир яхшилик қилай... Қўлингдан келса тезроқ бу ердан қоч! – деди.

Манғитули ташқари чиқиб ҳали қони совимаган хотинини қучди, қизи томон юриб унинг пешонасидан ўпди. Кўзларидан думалаган ёшни зобитга сездирмасдан артди-да:

– Хотиним ва қизимнинг майити хор бўлмасин, қардош, – дея чиқиб кетди. Темир панжараларнинг совуқ исканжасидан ўтиб қамоқхонанинг бош дарвозасига етган ҳам эдики, ортидан “Тўхта!” деган жуда таниш овоз эшитилди. Манғитули бир секаниб ортига ўгирилди. Кўзларига ишонмади. Шинел кийиб, милтиқ ўқлаб унинг ортида мадрасада бирга таҳсил кўрган кадрдон дўсти турарди. Манғитули тўхтамади, олға юрди. Дўст томонидан отилган ўқ унинг ўмганини тешиб юборди. Манғитули кулади. Жон берар экан, оғзидан фақатгина бир сўз отилди:

– Хоинлар-р-р!!!

Нилуфар УМАРОВА

Тебранади дарахтлар секин

***

Ўз бахтидан чўчиган қиздек,
Тебранади дарахтлар секин.
Хазонлардан учган видо, лек
Тортиқ бўлар борлиққа текин.

Дуо айлар куз – донишманд чол,
Иссиқ нондек ушалар ният.
Оёғини узатиб хушҳол,
Ранг танлайди рассом Табиат.

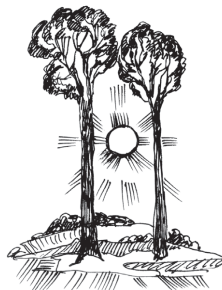
Куз тўкади асрий ҳасратин,
Шабнамларни кўзига олиб.
Мағлуб мезон унсиз олур тин,
Бунда фақат шамолдир голиб...

***

Ҳаёт – кураш, дейди бир дўстим,
Курашмоқдан толаман гоҳи.
Қуролимдир қалам ва сўзим,
Дилни забтга оламан, оҳим –
Ёй бўлади, ўқ бўлиб учар,
Санчилади кўкларга кулиб.
Юлдуз кимнинг кўзига кўчар,
Юрагимнинг учқуни бўлиб.

***

Бир томчи ёшимни аядим ундан,
Жилмайиб қарадим булутларга ҳам.

Санаб улгурмовдим бир камларини,
Туялгандай бўлди ҳаётим бекам.

Йиғламайман, – деди тун қаршисида,
Юлдузлар устимдан кулади, ахир.
Яхши кунларимда тўкилмоқ учун
Уларни асрашни ўргатди тақдир.

***

Ранжимагин онангдан, ўғлим,
Беролмади сенга болалик.
Ёш боладай қаролмадим ҳеч,
Кўзларингда кўрсам ҳам ҳадик.

Бир қизчага айланиб қолсам,
Етмаса-да, дарахтга бўйим.
Сен дейсанки, парвоз этолсам,
Тезроқ улғаймоқликдир ўйим.

Умидларим тўқдир ўша пайт,
Толеингда ўзни кўришида.
Қачон мени қутқарасан, айт,
Бир бурчакда хаёл суришидан.

Қалб уйимдан кетмайди баҳор,
Қуёш кулса кулча юзингда.
Юрагингда Қашқадарё бор,
Ўзбекистон бордир кўзингда.

Зокир Пардаев,
Миллий университет аспиранти

БОҚҚИНА БУ ДИЁРЖИЖТ...

Ўзбекистон халқ шоири Сирожиддин Саййид шеърияти чорак асрга яқинки, ўқувчилари эътиборини ўзига тортиб келади. Ижодкорнинг ўзи таъкидлаганидек, унинг шоирлиги “ёзилмиш манглайимга бир замонлар”дир.

Айтиш жоизки, шоир лирикаси турли даврларни ўз ичига қамраб олади. Бироқ унинг шеъриятида шундай бир “сўз йўли”, “ижод мавзуси” борки, уни алоҳида қуйламоқ шоир учун ифтихордир.

Сўқмоғингда мен бир эпкин ё бир насимман,

Япроқ сенинг, хас бўлсам гар сенинг хасингман.

Ҳа, С.Саййиднинг “ижод мавзуси”ю, алоҳида сўз йўли бу – Она юртга муҳаббат, севги ва садоқат йўлидир.

Албатта ҳеч бир шоир йўқки, ўз Ватани ҳақида шеър ёзмаган, халқига бўлган чексиз меҳр-муҳаббатини тўлқинланиб тараннум этмаган бўлса. Сирожиддин Саййид шеъриятининг ўзига хос фазилатларидан бири шуки, кўнгил кечинмаларида она юрт тимсоли тасвирини теран мазмун, бадиий етук гўзал ўхшатишлар бирлашмасида тараннум этилишидир. Шоир лирикасида она юртдан фахрланиш, Ватан равнақи ҳақида ўйларга берилиш, маънавий софлик, олижаноблик, эзгулик ҳақида мушоҳада юритиш каби хусусиятлар бўртиб қуринади. С.Саййид ҳам бошқа шоирлар сингари ўз ижодида Ватан гўзаллиги, иқболи, шунингдек, унинг машаққатли тарихи ва тақдирини поэтик гавдалантиришга эришади. Ватан дардларини қуйлаш, шу тупроқда яшаётган фидойи фарзанд каби унинг дардларига малҳам бўлишга тайёр туриш шоир шеърларининг асосий ғояларидан биридир.

Эътиборлиси шуки, С.Саййид Ватан манзарасини жимжимадор сўзларсиз, ҳайқириғу даъватларсиз содда ва самимий тарзда акс эттиради. Албатта, мозийга назар ташласак, Ватан “қирларидаги бир хас ё тикан, шу ҳам кимларгадир зўр армон экан” лигига гувоҳ бўлаемиз. Шоир ўз юртининг улуғворлигидан, “Ҳар хасида юз минг боғнинг қиссаси, Чинорлари осмонларнинг ҳассаси” лигидан фахрга тўлади.

*Мен Ватанни на китоб, на
Жаридадан ўрганганман,
Момоларнинг юзидаги
Харитадан ўрганганман.
Боболарнинг таёғи-ю,*

*Чориғини кўргандайман,
Мен Ватанни сўрилардан,
Сўқмоқлардан ўрганганман.*

Келтирилган мисраларда сунъий бўёқдорликнинг йўқлиги, халқчил, содда ва теран мазмунга эгалиги билан ҳам шоир шеърияти таъсирчан. Мазкур сатрлар тилининг равонлиги билан ҳам ёдда қолади. Сирожиддин Саййид шеърларидан яна бирида Ватан тимсолининг чизилганига эътибор беринг: “Дил пораси, кўз қораси сен ўзингдирсан, Менинг кўнглим сен аслида, сен кўзимдирсан. Томиримда томир ёйган илк сўзимдирсан, Илк оғриғим, илк ёмғирим, найсоним, Ватан”.

Шоир “Ватан абадий” шеърида кўнглида ин қурган саволлардан бирини ошкор этади: “Ким ахир бу даҳри дундан ўтмагай? Ким ахир бир куни асо тутмагай”. Эътиборлиси, Сирожиддин Саййид Ватаннинг абадий эканлигини мана шу риторик қаторларда қатъий ифодалаб беради. Шундай бўлса-да, шоир дилидаги бу ҳақиқат юрак қаридан отилиб чиқади:

*Тандан жон кетар, лек Ватан кетмагай,
Ватан қолар экан, Ватан абадий.*

Дарҳақиқат, юқоридаги каби сатрларда ифодаланган оригинал ўхшатишлар ҳаётини асосга эгалиги ва ҳиссий қудрати тенгсизлиги билан шеърхонни ўзига ром этади.

Албатта, ҳар қандай шоир ўз юртининг гўзаллиги, унинг сўлим гўшалари бисёрлигидан фахрланиб, ички кечинмаларини ифода этади. Дарҳақиқат бу дунёда гулчаманлар, кўзни қувонтирар маконлар кўп. Бу ҳақда шоир: “оламга боқ – қанча боғ, Қанча гулу чамандир. Бир томони Чин-Мочин, бир томони Ямандир”, – дея эътироф этиб, аммо булар орасида Она юрт ягоналигини “Бир жисм-жони тандир, Ватан битта Ватандир” эканлигини, зеро, Ватандан бошқа ҳар қандай макон “Қаён борсанг – онангдай, Йўлларингда зор бўлмас” дея хитоб қилади.

Доно халқимизда “Она юртинг омон бўлса, рангирўйинг сомон бўлмас”, деган ажиб нақл бор. Бу ҳақда шоирнинг:

Баланд-баланд тоғларда

Бекорларга қор бўлмас.
 Чирқираган полапон
 Бежиз бир кун сор бўлмас.
 Бўталари изидан
 Келмаса гар нор бўлмас,
 Юртинг – сенинг юзингдир,
 Юртнинг ўзи бор бўлмас.

Каби ўтли сатрларидаги “Юртинг – сенинг юзингдир” мисраси халқ ҳикматларини тўлдирибгина қолмай, шеърхонда юрт тўғрисида чуқур мулоҳаза юритиш ҳиссини уйғотади. Негаки, шу Ватан, шу юрт “Ўзингни шу гулшан, Ё койинсанг, ё суйсанг”.

Инсон туғилибдики, ато этилмиш кўп неъматларнинг маънисини англашга ҳаракат қилади. Инсон Ватан танламайди, дейишади. Ватанни қандай англаш мумкин?! Балки нафас олаётган, кўз ўнгимизда ўтаётган умримиз лаҳзаларидан, балки... “Элнинг ҳар они, давру давронлари Ватандир”.

Азиза ХЎЖАКЕЛЕЛДИЕВА

Юксакларга қиламан парвоз

АЁЛ

Оқ ювиб, оқ тараган ҳам ўзингсан,
 Нурга қўшиб меҳринг берган ўзингсан.
 Мағрур нигоҳ, хокисор ҳам ўзингсан,
 Латофат бобида танҳосан, аёл.

Бу кўҳна оламни чулғаб зиёга,
 Темурларни келтирдинг сен дунёга.
 Бош эгмадинг зулму заҳмат, рўёга
 Матонат бобида танҳосан, аёл.

Сен ўзингсан Яратганнинг тухфаси,
 Бунга йўқдир аҳли олам шубҳаси.
 Чорлар сени мангуликнинг жабҳаси,
 Садоқат бобида танҳосан, аёл.

ОРЗУ

Синовларга етгай бардошим,
 Ўз юрагим бўлгай сирдошим.
 Порлаб турса токи қуёшим,
 Мен албатта бахтли бўламан.

Машаққатлар ўткинчи бари,
 Интиламан мақсадим сари.
 Армонларни итқитиб нари,
 Мен албатта бахтли бўламан.

Самода ой этади парвоз,
 Ҳумо қуши чиқади пешвоз.
 Юксакларга қиламан парвоз,
 Мен албатта бахтли бўламан.

Мирзачўл тумани

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Муҳаммад ЗИЁ

ЙЎЛ

Ҳикоя

мақсадга кўчди. Бир идорага шошилинч ҳужжатни ет-казиш зарурлигини айтди. Жўнадим.

Айтилган манзилга бордим. Қора ойна қопланган баланд бинонинг атрофи арча ва панжара билан ўралган. Дарвоза ёнидаги милиция ходими ҳужжатимни сўради. Бердим. У гувоҳномамга узоқ термулди-да, амал қилиш муддати ўтиб кетганлигини айтди. Ишонмадим, ўзим ҳам зеҳн солиб қарадим. У ҳақ эди. Шунда мен Фалончининг олдида муҳим топшириқ билан келганимни тушунтирдим. У пинагини ҳам бузмай тураверди. Нима қилишимни билмай, ноилож ялинишга ўтдим.

– Ўртоқ камандир, шу қоғозни ташлайману чиқаман.

– Иложи йўқ, – деди у қатъий оҳангда.

– Унда бу қоғозларни ўзингиз олиб қолинг, – дедим жаҳл билан.

– Мумкин эмас, – деди кўзларини лўқ қилиб.

– Нима қилиш керак бўлмаса? – дедим асабийлашиб.

– Паспорт борми?

– Нима? – дедим энсам қотиб.

– Нима, нима, паспорт режимини билмайсанми?

Доим паспорт ёнингга бўлиши керак:

Мен ростдан ҳам паспорт режими ҳақида билмасдим. У билан тортишишдан фойда йўқ деган фикрга келдим. Уйга қўнғироқ қилдим, хайрият, укам ҳали кетмаган экан, унга паспортимни олиб келишни тайинладим ва бир четга ўтиб кутиб турдим. Яна иситмам кўтарилди шекилли, ҳолсизланиб, пешонамда тер пайдо бўлди. Шунда пешонамни темир панжарага беихтиёр текқаздим. У шу қадар муздек эдики, баданимдаги бор ҳароратни суғуриб олгандай бўлди, ўзимни анча энгил ҳис қилдим. Гўё унинг шифобахш хусусияти бордай, тавба. Панжарага разм солдим, у жуда бежирим ишланган. Баландлиги ҳам икки-уч метр келади. Найзасимон учлари қуёш нурида ялтирайди...

Дарвозага яқинлашдим. Бир киши одми кийимда келиб, қизил жилдли гувоҳномасини кўрсатди. Милиция ходими дарҳол чаккасига қўл босди. Келувчининг ортидан кузатиб турар эканман, бир оёғини чап томонга қийшайтириб босаётганини пайқадим.

Машина сигнали эшитилди, ўгирилиб қарасам, укам таксида келибди. Постдаги ходим ҳуштагини ча-

Ҳақиқий йўл юқорида эмас, аксинча шундоққина ер устига тортилган дордан ўтади. Бу йўл одимлашга эмас, балки ҳамиша қоқилиш учун мўлжалланганга ўхшайди.

Франц КАФКА

Кечаси билан ёғиб чиққан ёмғир бомдодга бориб тинди. Ҳаво бирам энгилки, ҳатто бироз иситмалаб турган бўлсам-да ҳис қилдим. Бетобликдан ланж бўлиб, ишхонага ҳам кечикиб бордим. Ҳамиша чошгоҳдагина қора бўладиган бошлиғим каллаи саҳарлаб келибди, аксига олиб мени йўқлаганига ўлайми? Ҳаммаси расво бўлди. Кўза кундамас, кунда сингани шу бўлса керак-да.

Таваккал қилиб раҳбарнинг хонасига кирдим. Ҳартугул кайфияти яхши экан, индамади. Тўғридан-тўғри

либ, “Бу ерда машина тўхташи мумкин эмас” дегандай ишора қилди. Мен паспортимни олдим-да, укамга “Кейин телефонлашамиз” дедим. Машина жўнаб кетди.

Ходим паспортимни текшириб бўлиб, қайтариб бераётганда ёмғирдан қолган кўлмакка “тап” этиб тушиб кетди. Иккаламиз ҳам бараварига “Ие...” деб паспортга ёпишдик. Хужжатимни кўлга олиб бир-икки силкитиб, ҳавода қуритган бўлдим-да, сумкамга солдим. Постдаги ходим ҳам хижолат бўлди шекилли, “Бўлди, бораверинг” деди.

Бинога кирганимда яна бир мундирли ва икки фуқаро кийимидаги навбатчиларга дуч келдим. Мен Фалончига хужжат олиб келганимни такрорладим. Фуқаро кийимидаги навбатчининг ранги бир оқариб, “Бир дақиқа” деди-да, чаққон рақам тера бошлади. Бир оздан кейин зинадан чиройли, “бир қошиқ сув билан ютиб юборса бўладиган” қиз тушиб келди-да, кесатиқ оҳангида “Бунча кеч қолдингиз”, деди қоғозларни олар экан. Кейин навбатчиларга қараб, “Қалайсизлар, йигитлар”, деди минг бир ноз-карашма билан.

“Ҳойнаҳой бу котоба бўлса керак”, деб ўйладим. Шу машмашадан қутулганимга шукур қилиб кўчага отилдим.

***

Топшириқ бажарилди, бугун ишга қайтиб бормасам ҳам бўлади. Кўлмаклардан ҳатлаб борар эканман, анави фуқаро кийимидаги орган ходимини негадир оёғини чап ташлаб босаётганини эсладим. Ва беихтиёр бундан анча олдинги бир воқеа ёдимга тушди. Ўшанда оғайнимнинг тўйдан жуда кеч қайтаётганим. Ёмғирдан паналаш учун бошимни курткам ичига тортиб олгандим. Бекатгача яна икки юз метрлар юришим керак. Бу вақтда автобуслар қатнамайди, мақсад ёмғирдан панада машина тўхтатиш. Ивиб борар эканман, ҳар эҳтимолга қарши чап кўлим билан машина тўхтатиш ишорасини кўрсатиб борар эдим. Машина тўхтади. Манзилни ва нархни айтгандим, “Бунча кам бермасанг, озроқ кўш” деди ҳайдовчи. Рози бўлмадим. Бошқа машина тўхтади. Унга ҳам шу нархни айтдим. У ўйланиб турди-да, ниҳоят рози бўлди. Ҳайдовчи элик ёшларда, ёнидаги қирқлардан ошган аёл билан чақчақлашиб борарди. Ҳайдовчи ойнадан менга кўз ташлаб:

– Шунча узоқ йўлга бунча оз пул беряпсиз? – деди кулимсираб.

– Ўзи битта йўл бўлса, хоҳлайсизми-йўқми, шу йўлдан юрасиз, тўғрими? – дедим сўқирнинг кўзига ҳақиқатни кўрсатиб қўйган донодай гердаиб.

– Тўғрику-я, лекин сиз айтган манзилга етмасдан чапга қайрилиб кетишимиз керак эди, – деди ҳайдовчи, унинг гап оҳангидан “устига озроқ кўшсангиз бўларди” деган маъно сезилиб турарди.

– Қадам ташлашингиз жуда кулгили экан, ёмғирда ивимасин деб овоздик, – деб гапга аралашди ёнидаги аёл вазиятга аниқлик киритмоқчи бўлиб.

Мен уларни келишилган нарх устига яна қўштириш учун атайин шундай қилишяпти, деб парво ҳам қилмадим. Гапидан эр-хотинга ўхашмасди, муносабатлари жуда илиқ. Жазмани бўлса керак, аёллар ёмғирда сайр қилишни хуш кўришади, ҳойнаҳой сайрга олиб чиққан, дея хаёлимдан ўтказдим. Манзилга этиб келдим, ўша арзимас пулни бериб тушиб кетдим. Кўчанинг у юзига ўтар эканман, улар ҳақиқатдан ҳам

орқага қайрилаётганини кўриб, ичим зил кетди. Нега уларга ишонмадим...

Ўша воқеани эслар эканман, аёлнинг “Қадам ташлашингиз жуда кулгили экан” деган сўзларидан мен ҳам оёғимни чапга оғдириб босаётганлигимни фаҳмладим. Нега ўшанда уларнинг гапига эътибор бермадим. Ҳайронман...

Кўпинча инсон хулқидаги қусурларни сезганимизда дарров ота-онаси тарбия бермаганлигида айблаймиз. Муҳит-чи, унинг таъсири-чи? Ҳаётнинг ўйдим-чуқур йўллари-чи, боринги, минг битта сабабни кўрсатиш мумкин. Ҳар тонг уйдан чиқишдан аввал ойнага бир қараб, қоматимиз, юзимиз, сочларимизни тартибга солиб, пўрим бўлиб кўчага отланамиз, кейин... Кейин билганимизни қилиб юраверамиз. Менимча, йўлларнинг четига катта-катта тошойналар қўйилиши керак. Токи ҳар бир инсон жамиятда ўз юриш-туришидаги камчиликларни ўзи сезсин, билсин, тузатсин. Инсонларга имкон берилсин... Ўйлаб кўрсам, аввалари ҳамиша маънавий етук бўлишга ҳаракат қилган, интиланган эканман, энди бўлса унга яна бир мақсад қўшилгандек бўлди.

Шулар ҳақида хаёл суриб, кун бўйи ишга бормасдан тўғри йўлдан шошмасдан яёв юрдим. Қаддим ростлангандай, ҳатто нафас олиш ҳам енгиллашгандай, бу ўзимга ҳам маъқул тушди. Тўғри қадам ташлаш, тўғри юриш, умуман уддаласа бўлади. Фақат доим диққатни жамлаш талаб қилинаркан, ҳар ҳолда ўттиз йилдан ортиқ шу тарзда ҳаёт кечириб, тана ҳам шунга кўникиб қолган бўлса, бу ёғига яна қанча вақт керак. Билолмадим...

***

Вақт – олий ҳакам, деб бежизга айтишмас экан. Инсон зоти яшаган сари яшагиси келаверади дейишарди. Мен эса борган сари ҳаётдан безиб боряпман. Тўғри қадам босишга аҳд қилганимга ҳам анча бўлди, аммо натижа кўнгилдагидек эмас. Дастлаб бу жуда осон, оддий машғулотга ўхшарди, энди эса борган сари мураккаблашиб бораётгандек...

Мен барини бирма-бир мушоҳада қилиб чиқдим, хотиржам, шошмасдан қадам ташлаганимда тўғри одимлаётганимни, шошган пайтларимда эса яна ўша чапга оғиб қадам босаётганлигимни ангаддим. Йўл четидаги ям-яшил майсазорлардан одамлар юриб ўтавериш сўқмоқ солиб қўйганлигига кўзим тушади. Ва беихтиёр сўқмоқлар ҳақида хаёлланаман. Сўқмоқларнинг тарихи йўлларниқига қараганда қадимийроқ эканига шубҳа йўқ. Мана тарих.

Соҳибқирон бобомиз замонида бирор иншоот барпо этилса, бинога олиб борадиган йўлни солдирмай турар эканлар. Халқ ўзига қулай жойлардан юриб сўқмоқ очар, сўнгра ана шу сўқмоқларни кенгайтириб йўлга айлантитар эканлар. Нақадар олижаноблик, инсонпарварлик, халқпарварлик...

Катта шахарларда йўллар ҳам, сўқмоқлар ҳам бисёр. Йўловчилар учун ер остида, устида ҳам йўллар бўлишига қарамай, яна йўл четидаги майсазорни библи-билмасликка олиб депсаб, темир тўсиқдан ошиб ўтаман, чунки мен жуда шошаман. Хўш, нега шошяпман? Нимага? Қаерга? Қачонгача?...

***

Бир кун оқшом пайтида ишдан қайтаётганимда, рўпарамиздаги кўп қаватли уйда яшовчи Бекзод ака

“JIP” машинасида келиб қолди. Болалар қий-чув қилишиб уни ўраб олишди. Унинг Ақобир исмли фарзанди билан менинг ўғлим ўртоқ. Бекзод ака ҳамма болаларни машинасига жойлаб, айлантиришга олиб кетди. Бироздан сўнг ўғлим уйга кириб оғзидан бол томиб “Бекзод тоғам машинасида айлантирдилар” дея мақтанди. Кейин эса “Сиз қачон машина оласиз?” деб сўраб қолди. Хотиним “кўрдингизми?” дегандай бош ирғаб ишора қилди. Шунда ўғлим менга эмас, борган сари Бекзод акага кўпроқ меҳр қўяётганини сезсам-да, бу ҳали бола, кўп нарсани билмайди, катта бўлса тушуниб олар, деб ўзимни ўзим базўр юпатдим. Ўғлимни ҳар куни боғчага олиб бораётганимда йўл-йўлакай ҳатто менга нотаниш машиналарнинг маркасини айтиб кетади. Бу ҳам ўша Ақобирларнинг таъсири бўлса керак.

Оҳ, менинг ширин, асал ўғлима, қаро кўзима, қароғима. Оҳ, менинг жоним болама, зурриётима, тили бийрон болама, ўзи дарё болама. Ўйлари ўткир ўғлима, эслари йўқ болама...

***

Унинг қош-кўзи қоп-қораю, юзлари оппоқ, шу қадар гўзал ва дилбар эдики, илк бор кўрганымдаёқ юрагим алланечук ҳапқириб кетган, севиб қолган эдим. У вақтлар икковимиз ҳам институтнинг биринчи босқич талабаси эдик. Ўшанда, ростки, “Бу танноз ҳеч қачон менга турмушга чиқмаса керак” деб ўйлаганман. Ва “Агарда шу қизга уйлансам, уни ҳеч қачон хафа қилмайман” деб ўзимга ўзим ваъда берганман. Лекин буни ҳали-ҳануз ўзига айтмаганман. Тақдир экан, шунча йигитлар орасидан у айнан менга турмушга чиқди. Уни хафа қилмаслик ҳақида ўйлайман-у қани иложи бўлса. “Турмуш” деб бекорга айтилмаган, “мушт”и бор унинг. Илгарлари кулганида кўзлари ҳам қўшилиб кулар, қандайдир беғубор, алламболо хурлиқо эди. Энди-чи, табассумида, муомаласида киноя, зарда бордек, сабаблар ҳам бисёр. Унинг ўзидай оппоқ орзулари бор. Кўп қаватли уйларда яшаш ёқмайди, мўъжазгина бўлса ҳам ҳовли бўлсин дейди. Мен “Одам алайҳисалом етти юз йил умр кўрганмиш, шу кўз очиб юмгунча қисқа бу умрга арзимаиди деб, уй ҳам солмасдан чайлада яшаган эмиш” дейман, у бўлса, “мишмишдан эмас, кишмишдан гапиринг” дейди. Томоғим ҳиппа бўғилиб, ичаётган чойим ўтмай қолади. Аммо кунлар, ойлар, йиллар ўтаверади... Орзулар – армонга, жонгинам – жодугарга, ёрим – аждоҳога айланади. Кейин... Кейин нима ҳам дейиш мумкин...

***

Яхшиям онам бор. Меҳрибоним онам. Инсонни ҳеч ким тушунмаса ҳам она тушунади дейишади. Менинг офтоб онам, сочлари оппоқ онама, онам. Туғилган кунимни ўзим, аёлим унутган бўлсак ҳам, ҳеч ёдидан чиқармайдиган, болалигимда ёғли кулча, катта бўлгач эса патир қилиб йўқлайдиган соддадил онам-а, онам. Афғондан қайтмаган акам-а, акам-а... Армон-а... Азоб-а... Онам-а... Акамнинг дардида куйиб кул бўлган онам-а, онам. Меҳрлари бир дунё-ю, аччиқлари бир дунё онам.

Онамиз ўтган якшанба барчамизни кенжа укамизнинг тўй маслаҳатига чақирди. Бордим. Яна ўша эски гап, униси бу қизга, буниси бошқасига совчиликка бориш ҳақидаги чегараси йўқ гаплар. Ҳаммаси жонга теги, охири:

– Сизга нима, яшайдиган у, айтган қизини олиб беринг, тамом-вассалом, – дедим жаҳлим чиқиб.

– Сен нимани ҳам билардинг? Битта “Kaptiva”ни гижинглатиб қўйгин, – деб қўлларини дарвозахонага ишора қиларкан: – ана ундан кейин кимникига совчи бўлиб боришни ўзим яхши биламан.

Мени аввалига гап нима ҳақида кетаётганини тушунмадим, кейин сал илғагандек бўлдим, кейин, кейин... Адойи тамом бўлдим...

Оҳ, онам-а... Онам...

***

Ўша куни тонггача миҳжа қоқмай унсиз йиғлаб чиқдим. Поччам Москвада ишлаб опамга пул жўнатиб, уй қуришяпти. Саҳарлаб опамникига бориб, айтадиганимни айтдим. Опам телефонда поччам билан мени гаплаштирди, жуда зўри бўлмаса ҳам бундайроқ машина олмоқчилигимни, озроқ қарзга пул зарурлигини тушунтирдим. Улар рози бўлди, фақат бир шарт борлигини, уй қурилиши кўнгилдагидек кетмаётганлигини айтиб, назорат қилиб туришимни илтимос қилди. Келишув оддий: поччам опамга пул жўнатади, устабоши рўйхатни тузади, икковимиз бозорга равона бўлаемиз. Уй битгач, менга қарз бериб туришади. Усталардан кунига уч маҳал: эрта билан, тушлиқда ва кечга томон хабар олишим керак. Тушлиқ вақтида шошиб участкага йўрғалайман. Яна ўша юрилавериб сўқмоққа айланган майсазорни тепалаб, бетонли, темирли тўсиқлар устидан ошиб ўтар эканман, виждоним қийналади... Шунда бизнинг хавфсизлигимизни ўйлаб қилинган бу хайрли иш кўзларимга шу қадар бемани, беўхшов бўлиб, бутун инсоният келажагига қўйилган тўсиққа ўхшаб кўрина бошлади. Шу тўсиқлар бўлмаганда виждоним ва бошқалар олдида ҳам айбдор бўлмасмидим? Агарда шу тўсиқлар бўлмаганда қанчалик озод ва эркин бўлишимни-ю, агарда тўсиқлар бўлмаганда ҳалокатга учраш эҳтимоли қанчалики ҳақида ҳам ўйлай бошладим.

***

Шу кунларда бўлар-бўлмасга сиқилиб, анча ўзимни олдириб қўйдим. Ҳаловатим йўқлиги юзимгача уриб юборган шекилли, ҳамма мендан ҳол-аҳвол сўрайди. Фойеда турсам Ҳасан ака келди.

– Ҳа, тинчликми, кайфиятинг йўқ?

– Шундай ўзим, унча ишларим юришмаяпти.

– Бугун жума, бир ибодат қилиб, масжидга эҳсон бериб юборсанг, ҳаммаси яхши бўлиб кетади, мени айтди дерсан, – деди у насиҳатнамо оҳангда.

Ҳасан ака узоқ йиллардан буён шу ишхонада ишласа-да, обрўси зўр эмас, ўзи ҳам сал ғалатиноқ, ҳайрон қоладиган жойим, бешта нарсага қатъий амал қилади. Чекиш, ичиш, “юриш”, жумага бориш, рўза тутиш, шуларни билганим учун “сен ўзинг кимсан, насиҳатинг нима бўларди” дедим ичимда. Унга кўнглимдан ўтганини билдирмаслик учун номигагина “Хўп” дегандай бош ирғаб қўйдим-да, хонамга кириб кетдим.

Бошимни кўтармай компьютерда ишлайвериб кўзим тиниб кетди, вақт ҳам тушлиққа яқинлашиб қолибди. Ишим бошимдан тошиб ётган бўлса-да, қўшни хонадаги Дадахон аканинг ёнига чиқдим. Бир пас гаплашсам, кўнгил ёзилар дегандим. Ҳасан ака ура солиб кириб келди-да:

– Нима қилиб ўтирибсан, вақт бўлди-ку, – деди но-
ризо оҳангда.

– Сиз бораверинг, ортингиздан етиб оламан, – де-
дим хижолат бўлиб.

У чиқиб кетди.

– Қаерга боряпсизлар, – деди Дадахон ака қизиқ-
синиб.

– Қайга бўларди? Тушликка-да, – деб секин мен
ҳам кўзгалдим.

Хонамга кириб тагин компьютерда ишлаб ўтир-
гандим, яна Ҳасан ака кириб келди-да:

– Борасанми, йўғми? – деди ўпкалаб.

Соатга қарадим. Аллақачон вақт бўлган. Нима
дейишимни ҳам билмай қолдим. Агарда ҳозир бормай-
ман десам, “Нега аввалроқ айтмадинг” деб тихирлик
қилиши турган гап.

– Кеч қолмадикми? – дедим базўр столимни атро-
фида тимирскиланиб.

– Тез борсак, фарзга улгураимиз, – деди шошқин-
сираб.

Ноилож, унга эргашаман, эрта билан “Хўп” деган-
дай бош ирғаб кўйганимга минг бор пушаймон бўламан.
Қайданам шунга йўлиқдим. Йўлга тушдик. Машина
тўхтатилди, манзил айтилди. Масжидга яқинлашар
экан, Ҳасан ака пул узатар экан, ҳайдовчи:

– Пулингиз керак эмас, дуо қилинглар, – деди кўк-
сига кўлини кўйиб.

Ҳасан акага Худо берди, менга “Кўриб қўй” деган-
дай виқор билан бир қараб олди. Ҳожатбарор ака би-
лан хайрлашдик-да, ўзимиз югургиладик. Ҳақиқатдан
ҳам энди иқомат айтилаётган экан. Ҳасан ака ура со-
либ ичкарига кириб, ҳаш-паш дегунча кўздан ғойиб
бўлди. Мен остонадаёқ жамоатга кўшилдим. Тиловат
бошланганда баъзилар бирин-кетин чиқа бошлади.
Мен кўзимнинг қири билан оёқ кийимлар учун махсус
қилинган беш-олти қаватлик шкафчалардан туфлимни
кидира бошладим. Шунда аксарият туфлиларнинг
чап товони емирилган аҳволда эди. Бу улар ҳам чапга
оғиб қадам ташлашидан дарак бериб тургандек эди.
Тиловат тугагач, Ҳасан акани кутиб турмасдан тўғри
ишхонага жўнадим.

***

Кутилмаганда хизмат сафарига юборилишим ре-
жадаги ишларимни остун-устун қилиб юборди. Поч-
чам билан ўзаро келишувимиз ҳам барбод бўлди. Мен
қанчалик уринмай поччамни қайта кўндира олмадим.
Бу хизмат сафари менга жудда қимматга тушгандай
бўлди.

Мана, ўша сафардан ҳам минг бир хаёл кўчасига
кириб қайтйпман. Нимани қойил қилдим, ўзим ҳам
билмайман. Машина елдай учиб боради, ёмғир ма-
йин шивалайди, орқа ўриндиқда эшик деразасига бо-
шимни тираб ташқарини кузатиб бораман. Ҳар замон-
да машина нотекис жойда бир силкиниб кўяр, аммо
ҳайдовчи тезликни камайтирмайди. Қайтага учиради.
Аллақайси ривожланган мамлакатларда машинанинг
олди копотига бир стакан сувни тўлатиб қўйиб, йўлнинг
текис ёки нотекислигини текширишар экан. Агарда

машинага эмас, менинг қўлларимга шу стаканни бе-
риб, қани юр деса нима бўларкин-а? Айниқса, темир
тўсиқлардан сақраб ўтаман деб стаканни ҳам, ўзимни
ҳам чил-чил синдирган бўлардим, эҳтимол.

Бекзод акага ҳавасим келади. Ҳамма иши жойи-
да. Қоидаларни бузмайди. Машинасида тўғри, текис
ва раво йўллардан юради. Балки у ҳам ўз вақтида
тўсиқлардан ошиб, майсазорларни тепалаб ўтгандир.
Ким билади, сўраган билан тўғриси айтармиди.

Шу пайт елдай учиб бораётган машина бирдан не-
гадир секинлаб, тўхтади. Ташқарига термулиб кетаёт-
ган бўлсам-да, хаёлга берилганимдан кўзим ҳеч нарса-
ни илғамаган экан. Шундай катта йўлнинг икки четида
пода борар, баъзилари йўлни кесиб ўтарди. Ҳайвон
– ҳайвонда, қонун-қоидалар йўқ. Шунинг учун ҳам
Худо қиёматда буларнинг бир-биридан қасдини олиб
бериб, дўзахи, жаннати қилмай тупроққа айлантириб
юборар экан. Машина яна илдамлаша бошлади, тагин
йўлар бошланади. Мени қийнаётган, азоблаётган нар-
са ўғлим тобора бошқаларга боғланиб қолаётганлиги
эди. Эҳ болама, болама, олти ёшни қоралаётган бо-
лам нимани ҳам биларди. Ундоқ десам, олтмиш ёшни
қоралаётган онам-чи, оҳ онама, онам десам, умид би-
лан бир ёстиққа бош кўйган рафиқам-чи, бошим бо-
шига тегиб турса-да унинг онгида нима ғам-ташвиш-у,
менинг шууримда не ўй. Ҳар куни, кунора юзимиз
юзимизга, кўзимиз кўзимизга тушса-да, чўзсак қўллар
етадиган шунчалик яқин қондошлар билан шунчалар
олислашиш, узоқлашиш мумкинми ахир?! Ўйлаб-
ўйлаб, дунёга ўт кетса ҳам ўз билганидан қолмайдиган
Ҳасан акага мазза дейман. Ё Худо, ўзинг мадад бер
дейман. Ўзинг қўллаб-қувватла дейман. Нима учун
биз поклик, ҳалоллик, маънавий юксаклик ҳақида га-
пирсак-да, ҳаёт борган сари моддиятга, моддийлик-
ка бурканиб боряпти. Биз қанчалик дунёни маънавий
бойитмайлик, у шу қадар моддийлашиб, майдалашиб
бормоқда. Нега шундай, нега?

Машина бекатга келиб тўхтади, юкхонадан кат-
такон сумкамни олиб, ҳайдовчи билан хайрлашдим.
Кўйлак-шим дазмолланмаган, туфли ҳам урилиб қол-
ган, сочларга ғубор оралаган, соқол ҳам озроқ ўсган
бир аҳволдаман. Шу туришим хизмат сафарига бўлган
қишлоқлар, овуллар одамларига жуда ўхшаб кетар-
ди. Бекатдагилар фақат менга қарайди, худди мен
бегонадек, худди мен ўзга сайёрадан келгандек. Шу
пайт қаршимда милиция ходими пайдо бўлиб, ўзини
нимадир деб таништириб, ҳужжатларимни сўрашди.
Мен ҳов бир вақтлар ўша кўлмак сувга тушиб кетган,
қуритмасдан сумкамга солиб кўйганим учун сарғайиб
кетган, кейин доим керак бўлса-бўлмаса ёнимда олиб
юрганимидан сал уриниб қолган паспортимни узат-
дим.

У паспортимни обдон варақлаб текшириб:

– Ҳужжатни расво қипсан-у, – деди.

“Бу сиз талаб қилган режимнинг оқибати”, дедим
ичимда.

У ҳужжатимни қайтариб бераркан:

– Оқ йўл, – деб ғудраниб қўйди.

Садоқат КАРИМОВА

Бахтнинг кучоғида Баҳорни кутсак

ҲАЁТИМДА ҚОЛ

Кел, осмонга етмасдан оҳим,
Мен сенинг, сен менинг паноҳим,
Тунларимни ёритгил моҳим,
Хабарим ол,
Ҳаётимда қол.

Келгин бўлиб умримга зиё,
Кўз ёшимга хумормисан ё,
Ашким ичра чўкмасдан дунё,
Хабарим ол,
Ҳаётимда қол.

Дардинг мени қилмасдан адо,
Кел ёнимга, орзум қил бажо,
Садоқатлим, қилмагин жафо,
Дардимни ол,
Ҳаётимда қол.

Умр қисқа, мисоли шабнам,
Тўкилади кутмаганинг дам,
Ҳовучингда тутиб қол, эркам,
Боримни ол,
Ҳаётимда қол.

ЛОЛАЖОН

Ўғлимнинг гоёси

Лолажоним бағри тош-тоғ,
Биздан яхши бўлдимми?

Айт, бизлардан кўнглинг қолиб,
Ундан кўнглинг тўлдими?

Нега макон айладинг сен,
Бунча қаттиқ бағирни?
Орамизга қўшилмоқлик,
Сенга шунча оғирми?

Чаманларда унмоқликдан,
Қўрқар бўлсанг агарда.
Кел, кўнглимни чопиб берай,
Униб чиқ ҳар баҳорда.

ТИЛАК

Бахтнинг кучоғида баҳорни кутсак,
Булбул алласидан ухласак қониб,
Соадат калитин қўлларда тутсак,
Муҳаббат биздан ҳеч кетмаса тониб.

Шу юртнинг тўйлардан чиқмаса боши,
Ризқу насибаси доим мўл бўлса,
Йигитларнинг бўлса гурур йўлдоши,
Қизлари иболи, ширинқўл бўлса.

Бу Ватанда бўлса эзгулик ҳоқон,
Доимо тинч бўлса еру осмони,
Ойдин тилакларим бўлмаса армон,
Бўлардим дунёнинг бахтли инсони.

Умар САЙФИДДИН

БАЛАНД ПОШНАЛАР

Ҳатижа хоним жуда вақтли тул қолган бой хонимафанди эди. Ўн уч ёшларда олтмиш олти ёшли қарияга теккани учун “эрга тегиш” деган нарсдан нафратланган эди. Ўн йилга яқиндирки, эркак деса унинг хаёлига ревматизм, балғам, пахта, банка, йод йиғимларидан иборат юракни сиқувчи ўйлар келар эди.

– Ёшлар бошқачадир! – деганларга эса:

– Вой, вой! Худо сақласин-ей, улар ҳам бир кун қаримайдими? Кейин уларнинг дардини ким чекади? – деб ҳайқирар эди.

Энг асосий машғулоти тозалик билан ҳалоллик бўлган хоним Гўзтепадаги кўшқини ҳар куни эрталаб хизматкори Элени, боқиндиси Гултер билан бирга тозалар, ҳар кун ошпази Меҳмеднинг соч-соқолини кестирар, бечора Болулик болани бошдан-оёқ оппоқ кийишга мажбур қиларди. Элени ҳам, Гултер ҳам жуда ҳалол эдилар. Омбор қулфланмас, пуллар ҳам очик ерда турар эди. Айниқса Меҳмеднинг ҳалоллигига шубҳа бўлиши мумкин эмас эди. Биров билан гаплашаётганда ҳеч кўзига тик қарамас эди. Ҳатижа хоним уйдан ташқарига чиқмагани учун иши хизматкорларини тафтиш қилишдан иборат эди. Тўхтамай хоналарни айланар, чордоққа чиқар, ошхонага тушарди. Дердики:

– Менга ўхшанглар. Мен ҳеч биров билан кўриш-япманми? Сиз ҳам асло кўшқинларнинг хизматкорлари, югурдаклари билан гаплашманглар. Бегона кишилар инсонни йўлдан чиқаради!

Ҳаттоки Меҳмед ҳам бу насиҳатни қулоғига қуйиб олган эди. Орқа ҳовлидаги ошхонасига меҳмон, ҳамшаҳари тугул ҳатто бир мушук ҳам кира олмас эди. Ҳатижа хоним кунда ошхонага ўн марта тушса ҳам, унинг қозон ёнида ёлғиз турганини кўрар эди. Ҳатижа хонимнинг тозалikka мойиллиги билан биргалликда баланд пошналарга ишқибозлиги ҳам бор эди. Гўзал, дўмбоққина ва нашъали бир аёл эди. Фақат бўйи пастроқ бўлгани учун, уй ичида ҳам бир қаричга яқин

баланд пошналар туфли кияр эди. Гўё дорбозга айланган эди.

Бу баланд пошналари билан зиналардан тақир-туқир қилиб бир ҳамлада тушар, оёғини қайирмасдан бир пастга, бир тепага югурар эди. Ниҳоят бир кун боши айлана бошлади. Чақирган доктори унга дори бермади.

– Хоним афанди, бутун роҳатсизликларингизнинг сабаби бу баланд пошналар. Уларни ечинг. Жундан тўқилган, қулай, юмшоқ бир шиппак кийинг. Кўрмагандай бўлиб кетасиз.

Ҳатижа хоним докторнинг тавсияси билан жунли шиппак олдирди. Ростданам жуда қулай эди. Икки кун ичида бошининг айланиши тўхтади. Тиззаларида, болдирида зирқираш қолмади. Фақат вужуди ҳузурга қовушган пайтда руҳи бир азобни ҳис этди. Тўққиз йил унга хизмат қилган одамларининг икки кун ичида бирданига ахлоқлари бузилган эди. Эленини ўзининг тиш чўткаси билан тишини юваётганда, Гултерни омборда мураббо ошалаётганда кўриб қолди. Меҳмедни гўшт ейиладиган кун бўлмаслигига қарамай бир товоқ қовурмани паққос тушираётган пайтида ушлаб олди.

– Буларга нима бўлди, ё Раббим! Нима бўлди, буларга? – дерди Ҳатижа хоним.

Бир ҳафта ичида хоним одамларини ўн бешдан ортиқ қинғирликлари устида ушлади. Айниқса, Меҳмеднинг қўшни генералнинг уйини кўриқлаётган аскарлар билан каттакон лаганда паловни паққос тушираётганини кўрганида жаҳли чиққанидан нима қилишини билмай қолди. Шу куни ҳамма тарафга қулф солди.

– Мана энди кўраимиз, нимани ўғирлашар экан?

Ростдан ҳам ўғирланадиган ҳеч нарса қолмаган эди. Эртаси куни хоним уйқудан бироз кеч турди. Пастга тушди. Элени билан Гултер кўринмас эди. Тўппа-тўғри ошхонага қараб йўл олди. Очик эшикка кўзи тушиши билан нафаси ичида тушди. Меҳмед ўчоқнинг бошидаги кичкина курсида ёйилиб ўтирар, бир тиззасида Элени, бир тиззасида Гултер. Ҳатижа хоним бу манза-

ранинг разолатини кўрмаслик учун дарров кўзларини юмди. Фақат қулоқларининг қопқоғи бўлмагани учун уларнинг гапларини эшитмай қолмасди.

Меҳмед: “Ҳей Гултер, сен кўпдан бери ширинлик олиб келмаяпсан-ку?” – деди.

Гултер эса: “Ҳамма жой қулф, нима қилай?”, деди.

Меҳмед шапиллаган овози билан Эленига:

– Ҳей сен, кечаси нимага келмаяпсан? Сенга ҳол-ва сақлаяпсан! – деди.

Элени эса: “Вой, кўлга тушамиз. Кейин хоним бизни кувади”, деб унинг қучоғида тўлғонар эди. Ораларида ноз-қарашмали дардлашув бошланди.

Ҳатижа хоним кўзларини очмас, юраги ҳапқириб диққат билан тингларди. Гултер:

– Воҳ бу шиппақлар! – деди. – Ҳамма ишимизни бузди. Хонимнинг келгани ҳеч эшитилмайди. Нима қилсак кўлга тушяпмиз. Олдин қандай яхши эди. Баланд пошналарининг тақир-туқиридан уйнинг энг тепа қаватдаги овозини ҳам эшитардик.

Сухбат узайган сайин Ҳотижа хоним кўзи билан кў-

ролмаган бошқа разолатларнинг муфассал ҳикояларини эшита бошлади. Чидасизлар! Кўзларини очди.

– Хай олчоқ, ўғри, номуссизлар! Қани, уйимдан даф бўлинглар! – деб ҳайқирди.

Шу ондаёқ тўққиз йиллик содиқ хизматчиларнинг кавуши тўғриланди.

Шундан сўнг қанча ошпаз, хизматчи олган бўлса ҳаммаси орсиз, ўғри, юзсиз, номуссиз чиқарди. Икки йил одамга ўхшаган хизматчига ёлчимади. Мол-мулки зиёда, ҳеч бир дарди бўлмаслигига қарамай хизматчи дардидан озиб, сарғайиб сўлар эди. Қаради, бўлмайдиганга ўхшайди! Яна баланд пошнали туфлиларини кия бошлади. Хизматчиларининг ўғриликларини, номуссизликларини кўрмайдиган бўлди.

Юзига қон югурди. Воқеа яна бошдан такрорланиб, боши айлана бошлади. Энди овози эшитилмайдиган пошнасиз шиппақ кийдиришини ўйлаб докторга мурожаат қилмас, “ҳеч бўлмаса юрагим ҳузурли-ку”, дер эди.

Турк тилидан **Замира ҲАМИДОВА**
таржимаси

ШОШИЛИНГ! ОБУНА - 2012

Журналимизнинг азиз мухлислари!

Ҳаш-паш дегунча йил оёқлаб, тагин келгуси йил обунасига тараддуланиб қолдик. Мана, кўлингизда «Ёшлик»нинг 10-сони. Насиб этса, янги йилгача 12-сони ҳам Сизга етиб боради.

Эътибор бердингиз, журналимиз 2011 йилдан 48 эмас, 64 саҳифада чоп этила бошлади. Анча-мунча йирик ҳажмдаги асарлар билан танишдингиз. Яна бир сир: ғаладонларимизда Сизни қизиқтирувчи, бадиий пишиқ, маънавий оламингизни янада бойитувчи сара асарлар бисёр.

Ўйлаймизки, келгуси йилда ҳам биз билан, АДАБИЁТ билан, бадиий янгиликлар, мутлақо янги асарлар билан ошно бўлиб қоласиз.

Шундай экан, обуна эздан чиқмасин. Негаки, журналимиз матбуот дўконларида сотилмайди, фақат обуначилар манзилига боради.

Нашр индексимиз: Якка обуначиларга - 822.

Ташкилотларга - 968.

